

ISSN 2219-5882

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

Elmi-nəzəri və praktiki jurnal

№ 2 (29)

2019

**BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ AZƏRBAYCAN
XALQININ, AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MİLLİ
SƏRVƏTİDİR, MİLLİ İFTİXARIDIR!**

**KİTABXANA XALQ, MİLLƏT ÜÇÜN, CƏMİYYƏT ÜÇÜN MÜQƏDDƏS
BİR YER, MƏNƏVİYYAT, BİLİK, ZƏKA MƏNBƏYİDİR. ONA GÖRƏ
DƏ KİTABXANAYA DAİMİ HÖRMƏT XALQIMIZIN MƏDƏNİYYƏTİNİ
NÜMAYİŞ ETDİRƏN AMİLLƏRDƏN BİRİDİR.**

HEYDƏR ƏLİYEV

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
PRAKTİKİ JURNAL

JURNAL
BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN -100- İLLİK
YUBİLEYİNƏ HƏSR EDİLİR

*"Kitabxanaslıq və informasiya" jurnalı
08.10.2010-cu il tarixində Beynəlxalq ISSN
Mərkəzi (Paris, Fransa) tərəfindən 2219-5882
nömrəsi ilə ardı davam edən nəşrlərin
beynəlxalq reyestrinə daxil edilmişdir.*

№ 2 (29)

http://libinfo.bsu.edu.az/az/content/kitabxanasliq_v_nformasya_jurnali

<https://ricest.ac.ir/>

AZƏRBAYCAN
MİLLİ KİTABXANASI

<http://anl.az>

Bakı – 2019

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Təsisçi və
baş redaktor:

Abuzər XƏLƏFOV
*Əməkdar elm xadimi, BDU-nun fəxri
professoru, BMT yanında Beynəlxalq
İnformasiyalaşdırma Akademiyasının
akademiki, tarix elmləri doktoru, professor*

Baş redaktor müavini:

Azad QURBANOV
*fəlsəfə doktoru
(fizika-riyaziyyat elmləri üzrə) dosent*

Məsul katib:

Parviz KAZİMİ
*Fəlsəfə doktoru
(tarix üzrə), dosent*

Redaksiya heyəti:

Zülfü Toman, *Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru*
Roman Motulskiy, *Belarus Milli Kitabxanasının direktoru*
Aybəniz Əliyeva-Kəngərli, *filologiya elmləri doktoru*
Umutkan Munalbaeva, *Qazaxıstan Milli Akademik
Kitabxanasının direktoru*
Kərim Təhirov, *fəlsəfə doktoru (tarix üzrə), professor*
**Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru
Mayıl Əhmədov, *Prezident Kitabxanasının direktoru*
Aleksandr Verşinin, *Rusiya Milli Kitabxanasının baş direktoru*
Vadim Duda, *Rusiya Dövlət Kitabxanasının baş direktoru*
Tamara Vileqjanina, *Yaroslavl Mudry adına
Ukrayna Milli Kitabxanasının baş direktoru*
Elçin Əhmədov, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*
Knyaz Aslan, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*
Nadir İsmayilov, *fəlsəfə doktoru (pedaqogika üzrə), dosent*
Sevda Xələfova, *fəlsəfə doktoru (tarix üzrə), dosent***

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135, 16.03.2010.

Redaksiyanın ünvanı: Az 1073, Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küç. 23
Bakı Dövlət Universiteti, 2 saylı tədris korpusu, mərtəbə 4, otaq № 508
Telefon: (+994 12) 439-03-66.
№2(29) May-Avqust, 2019

© "Kitabxanaşünaslıq və informasiya", 2019, № 2 (29).

LIBRARY SCIENCE AND INFORMATION

SCIENTIFICO-THEORETICAL
AND PRACTICAL JOURNAL

JOURNAL
DEDICATED TO THE 100TH ANNIVERSARY
OF THE BAKU STATE UNIVERSITY

*The journal of «Library science and information»
dates in 08.10.2010 was included to the
international schedule by ISSN Centre (Paris,
France) numbered 2219-5882 with the regulation
of publications to be continued.*

№ 2 (29)

http://libinfo.bsu.edu.az/az/content/kitabxanasnasilq_v_nformasya_jurnali

<https://ricest.ac.ir/>

<http://anl.az>

Baku – 2019

Founder and
Editor-in-chief:

Abuzar KHALAFOV
*Honoured Science worker, honored
professor of BSU, Academician of
International
Information Academy by UNO,
Doctor of History professor*

Assistant editor-in-chief:

Azad QURBANOV
*Doctor of Philosophy
(on Physico-mathematical) docent*

Executive Secretary:

Parviz KAZIMI
*Doctor of Philosophy
(of History)*

Editorial board:

*Zulfi Toman, Director of the National Library of Turkey
Roman Motulskiy, Director of the National Library of Belarus
Aybaniz Aliyeva-Kangarli, Doctor of Philology
Umutkan Munalbaeva, The director of the National Academic
Library of Kazakhstan
Karim Tahirov, Doctor of Philosophy (on History), professor
Chief of the National library of Azerbaijan
Mayil Ahmadov, Chief of the Presidential Library
Alexander Vershinin, General Director of the Russian
National Library
Vadim Duda, General Director of the Russian State Library
Tamara Vilegzhanina, General Director of the National
Library of Ukraine named after Yaroslav Mudryi
Elchin Ahmedov, Doctor of Philosophy (on Pedagogy), docent
Knyaz Aslan, Doctor of Philosophy (of Pedagogy), associate
professor
Nadir Ismayilov, Doctor of Philosophy (on Pedagogy)
Sevda Khalafova, Doctor of philosophy (on History), docent*

Journals have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate 3135, 16.03.2010.

Address of the editorial office: Az 1073, Baku city, Zahid Khalilov str. 23
Baku State University, educational building №2, 4th floor, room №508
Phone: (+994 12) 439-03-66
№2(29), May-August, 2019

© "Library science and Information", 2019, №2 (29).

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ЖУРНАЛ
ПОСВЯЩЕН -100-ЛЕТИЮ БАКИНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

*Журнал «Библиотековедение и информация»
включен Международным Центром ISSN
(Париж, Франция) в продолжающиеся
издание международного реестра под
номером 2219-5882 с 08.10.2010*

№ 2 (29)

http://libinfo.bsu.edu.az/az/content/ktabxananasliq_v_nformasya_jurnali

<https://ricest.ac.ir/>

AZERBAIJAN
STATE LIBRARY
AND INFORMATION

<http://anl.az>

Баку – 2019

Учредитель и главный редактор: Абузар ХАЛАФОВ
Заслуженный деятель науки, почётный профессор БГУ, Академик Международной Информационной Академии при ООН, доктор исторических наук, профессор

Зам. главного редактора: Азад ГУРБАНОВ
доктор философии (по физико-математическим наукам) доцент

Ответственный секретарь: Парвиз КАЗЫМИ
Доктор философии (по историческим наукам), доцент

Редакционная коллегия: Зулфи Томаи, директор Национальной библиотеки Турецкой Республики
Роман Мотульский, директор Национальной библиотеки Беларуси
Айбени Алиева-Кенгерли, доктор филологических наук
Умуткан Муналбаева, директор Национальной библиотеки Казахстана
Керим Тахиров, доктор философии (по историческим наукам) профессор, Директор Национальной библиотеки Азербайджана
Мавл Ахмедов, директор Президентской Библиотеки
Александр Вершинин, генеральный директор Российской Национальной Библиотеки
Вадим Дува, генеральный директор Российской Государственной Библиотеки
Тамара Вилегжанина, генеральный директор Национальной Библиотеки Украины имени Ярослава Мудрого
Эльчин Ахмедов, доктор философии (по педагогическим наукам), доцент
Князь Аслан Доктор философии (по педагогическим наукам), доцент
Надир Исмаилов, доктор философии (по педагогическим наукам)
Севда Халафова, доктор философии (по историческим наукам), доцент

Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики. Свидетельство № 3135, 16.03.2010.

Адрес редакции: Аз 1073, г. Баку, ул. Захиди Халилова 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, 4-ый этаж, кабинет № 508
Телефон: (+994 12) 439-03-66
№2 (29), Май-Август, 2019

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ -100

Bakı Dövlət Universitetinin tərəqqi və inkişafında yeni mərhələ: Heydər Əliyev mərhələsi (1969-2003)

XƏLƏFOV A. A.

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Bakı Dövlət Universitetinin Fəxri professoru, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Respublika Prezidentinin fərdi təqaüdcüsü, tarix elmləri doktoru, professor

Məqalədə Bakı Dövlət Universitetinin dünya şöhrətli məzunu Ulu Öndər Heydər Əliyevin böyük bir zaman kəsiyində - 34 il müddətində Bakı Dövlət Universitetinə qayğısı, təəssübkeşi və hamisi kimi fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

Açar sözlər: Bakı Dövlət Universitetinin dünya şöhrətli məzunu, Universitetin Heydər Əliyev mərhələsində inkişaf istiqamətləri, əldə etmiş olduğu nailiyyətlər və uğurlar.

Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının milli sərvətidir, milli iftixarıdır.

Mən çox xoşbəxtəm ki, Bakı Dövlət Universitetinin məzunuyam.

Heydər Əliyev

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı, Azərbaycanın ilk elm və təhsil məbədgahı, Şərqdə ilk parlayan ulduz Bakı Dövlət Universiteti xalqımızın istiqlal mübarizəsi tarixində, siyasi, iqtisadi, elm, təhsil və mədəniyyətinin inkişafı sahəsində respublikamızın müstəqilliyə, inkişaf və tərəqqiyə gedən yolunu işıqlandırılmış, universitetin beynəlxalq imicini yüksəltmiş, əvəzsiz xidmətləri ilə şöhrət tapmışdır. Bakı Dövlət Universitetinin fəaliyyətinin 70 ili Sovet dövrünə təsadüf edir.

Universitetin Sovet dövrü tarixinə qiymətləndirərkən Ulu Öndər Heydər Əliyev BDU-nun 80 illik yubileyində etdiyi parlaq çıxışında demişdir: "Mən də mövqeyim ondan ibarətdir ki, Azərbaycan xalqı, təhsili 70 illik Sovet hakimiyyəti dövründə böyük inkişaf yolu keçibdir. Xalqımız təhsillənib, yüksək təhsilə malik olubdur. Tarixi təhrik etmək olmaz, tarixdə hər şeyin öz yeri vardır. O, nə səndən, nə də heç kəsədən asılı deyildir."

Ulu Öndərin keçmiş dövrün dyənilməsi, tarixi proseslərə obyektiv qiymət verilməsi haqqında bu kəlamı öz tarixi inkişafının 70 ilini Sovet dövründə

keçirən, çox mühüm nailiyyətlər əldə edən Bakı Dövlət Universitetinin tarixinə özünəməxsus və qiymətləndirilməsinə də daxil edilmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin Sovet dövrü fəaliyyəti olduqca mühüm hadisələrlə ali məktəb təhsilinin, elminin yeni forma və metodlarının yaradılması, inkişafı, dövrün tələblərinə müvafiq yeni islahatların keçirilməsi, ali məktəbin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, yeni tədris korpuslarının yaradılması, tədrisin texniki vasitələrinin əldə edilməsi, universitetin maliyyələşdirilməsinin ön plana çəkilməsi, tələbə qəbulunun davamlı olaraq ilbəil artırılması, yüksək ixtisaslı professor-müəllim heyətinin, alim kadrların hazırlanması ilə zəngin olmuşdur.

Bakı Dövlət Universiteti çətinliklə də olsa, Azərbaycan milli ideologiyasının yaranmasında, formalaşmasında böyük və uğurlu fəaliyyət göstərmiş, onun auditoriyalarında, dərslər otaqlarında, mühazirə zallarında, kafedralarında və laboratoriyalarında xalqımızın milli məniyyətini, milli şüurunun, vətənpərvərlik və milli dirçəliş ruhunun aşılınması və inkişaf etdirilməsi üçün olduqca böyük işlər görməyə müvəffəq olmuşdur.

Azərbaycan elminin, təhsilinin, mədəniyyətinin inkişafında böyük xidmətləri olan Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətinin diqqət mərkəzində olmuş, yüksək saygı ilə əhatə edilmişdir. Vaxtaşırı olaraq bu böyük elm və təhsil məbadəğahının yubileylərinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi bu saygının təzahürüdür.

1929-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin 10 illiyi, 1969-cu ildə 50 illiyi, 1979-cu ildə 60 illiyi, 1994-cü ildə 75 illiyi, 1999-cu ildə 80 illiyi, 2009-cu ildə 90 illiyi keçirilmişdir. Universitetin inkişaf və tərəqqisinə, universitet təhsilinin və universitet elminin inkişafına saygılı ilə yanaşı məhərrəm Prezidentimiz İlham Əliyevin Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında imzaladığı sərəncam bu saygının yeni təzahürüdür.

Sərəncama müvafiq olaraq Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin xalqımızın, dövlətimizin, elminizin, təhsilimizin, mədəniyyətimizin bayramı kimi 2019-cu ilin noyabr ayında dövlət səviyyəsində qeyd edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

1919-cu ilin sentyabrında fəaliyyətə başlayan Bakı Dövlət Universitetinin 1969-cu ildə 50 illiyi tamam oldu. Bakı Dövlət Universiteti yarım əsr müddətində olduqca şərəfli, böyük uğurlarla dolu tarixi bir yol keçmiş, Azərbaycanın ilk elm, təhsil məbadəğahı kimi şöhrətə nail ola bilmişdi.

Universitetin fəaliyyətinə yüksək qiymət verən Azərbaycan hökuməti 1969-cu ilin sentyabrında 50 illik yubileyin yüksək dövlət səviyyəsində keçirilməsi haqqında qərar qəbul etmiş, yubiley komissiyası yaradılmış yubileyə hazırlıq işlərinə başlamışdır. Yubileyə hazırlıq ərafında respublikanın siyasi həyatında kadr dəyişikliyi bağ verdi.

1969-cu il iyul ayının 14-də Azərbaycan KP MK-nın plenumu keçirildi. Plenum Azərbaycan xalqının böyük oğlu, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyev oğlu Əliyevi Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçdi. Bununla da Azərbaycanın müasir tarixində dönlüş mərhələsi kimi xarakterizə olunan yeni dönlüş mərhələsinin təməli qoyuldu.

Uzun bir dövlət ştatı edən bu tarixi mərhələ Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətinin iqtisadi, ictimai-siyasi, elm, təhsil, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənətin inkişafı, xalqın mədəni-siyasi şüurunun formalaşması, dövlət quruculuğunun daha da təkmilləşməsi sahəsində mühüm tarixi inkişaf yolunun böyük inkişaf və tərəqqi mərhələsi oldu.

Məhz bu mərhələdə respublikada ictimai-siyasi ab-hava yaxşılaşdı, insanlara gələcəyə inam artdı. Azərbaycan alimləri, yarıdıcı ziyalıları üçün sərbəst düşüncə şəraiti yarandı. Ölkədə milli özünüdərk prosesinin genişlənməsinə, milli şüurun, milli ideologiyanın və milli-mənəvi dəyərlərin formalaşmasına ciddi təkan verdi, milli kadrların hazırlanması, Azərbaycan tarixinin, Azərbaycan dilinin, Azərbaycan mədəniyyətinin öyrənilməsi üçün böyük tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı.

Bakı Dövlət Universitetinin çoxminli kollektivi 1969-cu ilin iyul ayında Universitetin dünya şöhrətli məzunu, xalqımızın böyük oğlu, XX əsr türk dünyasının ulduzu Heydər Əliyev oğlu Əliyevin Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçilməsini böyük qürur və iftixar hissi ilə qarşıladı.

Ulu Öndərin hakimiyyətə gəlməsi universitetin tarixinə Heydər Əliyev mərhələsi kimi daxil oldu. Məhz 1969-cu ildən başlayaraq ömrünün axırına qədər o, universitetin hamisi, böyük təəssübkeşi olmuşdur. Heydər Əliyev universitetin inkişafını daim diqqət mərkəzində saxlamış, onun tərəqqi və inkişafına nəzarət və rəhbərlik etmişdir.

1919-cu ildə fəaliyyətə başlayan və 1969-cu ilə qədər fəaliyyət göstərən Bakı Dövlət Universiteti 50 illik inkişaf yolu keçmişdir. Bu yol böyük çətinliklər, ideoloji-siyasi mübarizələr yolu, dəli-kəsəli, enişli-yoxuşlu bir yol olsa da, Bakı Dövlət Universiteti bu yolu layəqətlə irəliləmiş, 50 illik şəərəfli yubileyinə böyük nailiyyətlərlə, qazandıqı böyük uğurlarla gəlib çıxmışdır. Universitetin əldə etdiyi 50 illik nailiyyətləri xalqımızın, dövlətimizin iqtisadi, siyasi, elm, təhsil, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənət sahəsində, həmçinin milli şüurun, milli ideologiyamızın formalaşmasında böyük qələbəsi idi.

Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik fəaliyyəti ilə bağlı statistik rəqəmlərə diqqət yetirək.

1919-cu ilin oktyabrında fəaliyyətə başlayan universitetin 4 fakültəsi, 40 nəfər professor-müəllimi var idisə, 1969-cu ildə universitetdə təbiət və humanitar elmlərin mühüm sahələrini əhatə edən 14 fakültə: Mexanika- Riyaziyyat, Fizika, Kimya, Biologiya, Geoloji-Coğrafiya, Tarix, Filologiya, Şərqşünaslıq, Hüquq, Kitabxanaçılıq, Jurnalistika, İxtisasatırma və xarici tələbələr fakültə-

ləri fəaliyyət göstərirdi. Bu fakültələrdə 64 kafedra, 86 laboratoriya, o cümlədən 4 problem laboratoriyası 42 kabinet, 2 muzey vardı. İlkin artan tələbələrini sayı 1969-cu ildə 12 mindən artıq idi. Universitetdə çalışan 710 nəfər professor-müəllimlərin böyük əksəriyyəti elmi dərəcəyə və elmi ada malik müəllimlər idi. Universitet 50 il müddətində artıq xalq təsərrüfatının, elm və mədəniyyətin müxtəlif sahələri üçün 25 mindən yüksək ixtisaslı kadr hazırlamağa müvəffəq olmuşdur.

1946-1969-cu illərdə universitet elmi şuralarında 105 doktorluq, 1253 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilib, onun yetirmələrindən 30 nəfərdən çoxu Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir və həqiqi üzvü seçilmişdi.

Bakı Dövlət Universitetinin 1950-1960-cu illərdə böyük uğurlar əldə etməsində müharibədən sonrakı illərdə universitetə rəhbərlik etmiş xalqımızın görkəmli alimləri-akademik A.I.Qarayevin, professor C.Z.Hacıyevin, akademik Y.H.Məmmədaliyevin, akademik Ş.F.Mehdiyevin və dosent M.S.Əliyevin böyük rolu olmuşdur.

Bakı Dövlət Universitetinin 50 il müddətində hazırladığı kadrlar xalq təsərrüfatının, elm, təhsil və mədəniyyətin sahələrində böyük uğurlar qazanmışdır. Universitet məzunlarının həm respublikamızda, həm də keçmiş SSRİ məkanında yüksək imic qazanması onun böyük uğurlarından xəbər verir. Məlum olduğu kimi, Ulu Öndər hakimiyyətə gələndə qədər respublika hakimiyyəti Bakı Dövlət Universitetinin xalqımız, dövlətimiz, iqtisadiyyatımız, elmimiz, təhsilimiz, mədəniyyətimiz qarşısında böyük xidmətlərini nəzərə alaraq onun 50 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində 1969-cu ilin sentyabr ayında keçirilməsi haqqında qərar qəbul etmişdi. Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi yubiley komissiyasının sədri təyin edilmişdi.

1969-cu ilin iyul ayında Heydər Əliyev Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi seçildəndən sonra yubiley komissiyasının sədri vəzifəsini öz üzünə götürdü. Heydər Əliyev Universitetdə yubileyə hazırlıqları ilə tanış olduqdan sonra yubileyin keçirilməsi üçün görülməli işlərə dair ayrı-ayrı dövlət orqanlarına göstəriş verildi.

Yubileyin keçirilməsi üçün görülməli tədbirlər, həyata keçiriləcək işlər Universitetin gələcək inkişafına istiqamətlənmişdi. Heydər Əliyevin yubiley komissiyasına rəhbərlik etməsi onun məzunu olduğu Universitetə böyük qayğısının və qiymətinin nəticəsi idi. Universitetin tarixi inkişaf yoluna nəzər saldıqda, bir daha məlum olur ki, bu qayğı daimi xarakter daşımış, Ulu Öndərin həyatının sonuna qədər davam etmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin yubileyləri içərisində onun ilk 50 illik yubileyinin hazırlanması və keçirilməsinin universitetin gələcək inkişafında yeni iqtisadiyyatın müəyyənləşdirilməsində mühüm rolunu da yeni dönüş mərhələsi oldu. Bu mərhələ Bakı Dövlət Universitetinin tarixində çox dəyərli, daim milli dirçəlişə, təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, Universitet elmi-

nin elmi-tədqiqat sahəsinin genişlənməsinə və universitetin kadr korpusunun daha da təkmilləşməsinə xidmət edən mərhələ kimi yadda qalmışdır.

Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyi xalqımızın, elminin, təhsilimizin, maarif və mədəniyyətimizin, ədəbiyyat və incəsənətimizin bayramı idi. Universitetin çoxmənalı kollektivi bu bayramı böyük ruh yüksəkliyi, iftixar hissi ilə qarşıladı. Bu bayram Universitet kollektivi üçün bir də ona görə aziz və şərəfli, qürur mənbəyi idi ki, yubiley komissiyasının sədri Universitetin dünya şöhrətli məzunu, Universitetin böyük təəssübkeşi, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev oğlu Əliyev idi. Obrazlı şəkildə desək, Heydər Əliyev Universitetin şah əsəri idi. Heydər Əliyev qədər həm Bakı Dövlət Universitetini, həm də bütövlükdə Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətini beynəlxalq aləmdə şöhrətləndirən ikinci məzun yoxdur. Bakı Dövlət Universitetinin tarixində Allah vergisi olan bu böyük insan olduqca təvəkkül, sadə, insan layəqətinə hörmət edən, özünü insanlardan ayırmayan, böyük fitri istedadla, liderlik qabiliyyətinə malik dünya şöhrətli dövlət xadimi idi.

Ulu Öndərin Bakı Dövlət Universitetinin məzunu olması ilə fəxr etməsi nə dəfələrlə vurğulanı, universiteti "Azərbaycan xalqının milli sərvəti, qürur mənbəyi" kimi qiymətləndirməsi xalqımızın ilk elm və təhsil məbədgahı olan Bakı Dövlət Universitetinə verilən ən böyük qiymətdir.

2019-cu ilin oktyabr ayında özünün 100 illik yubileyini qeyd etməyə hazırlaşan Bakı Dövlət Universitetinin çoxmənalı kollektivi özünün dünyə şöhrətli məzunu Heydər Əliyevin yüksək tarixi, mütəxəssis kimi yetişdirilməsində xidməti ilə qürur hissi keçirir, öz məzunu ilə fəxr edir.

1969-cu ilin oktyabr ayında Universitetin 50 illiyi tamam oldu. Azərbaycan hökumətinin qərarına müvafiq olaraq 1969-cu ilin noyabr ayının 1-də təntəni yubiley iclası keçirildi. Yubiley təntənələrində Bakı Dövlət Universitetinin professor-müəllim heyəti, respublikamızın görkəmli ziyalıları ilə yanaşı, SSRİ-nin müttəfiq respublikalarından və bir çox xarici ölkələrdən nümayəndələr iştirak etdirlər.

Heydər Əliyev öz əsərlərində çıxışlarında dəfələrlə Bakı Dövlət Universitetinin məzunu olmağı ilə fəxr etdiyini vurğulayıb. Onun yüksək şəxsiyyət, görkəmli dövlət xadimi, böyük ziyalı kimi formalaşmasında, milli-mənəvi dəyərlərə yiyələnməsində universitet mühitinin, ab-havasının böyük rolunu yüksək qiymətləndirib.

Ulu Öndərin Bakı Dövlət Universitetinin məzunu olması ilə fəxr etməsi Bakı Dövlət Universitetinin çoxmənalı kollektivinin qürur mənbəyidir. Öz dünyə şöhrətli məzunu ilə fəxr edən kollektiv onun aziz xatirəsini daima uca tutur, onun ideya və baxışlarına daim sədaqətli olması ilə şərəf duyur.

Heydər Əliyevin yubiley komissiyasının sədri kimi tədbirlərin hazırlanmasına bilavasitə rəhbərlik etməsi, yubileydə iştirak üçün gələn qonaqları qəbul etməsi, universitetin Azərbaycan elminin, təhsilinin, mədəniyyətinin inki-

şafındakı xidmətləri haqqında geniş məlumat verməsi yubiley tədbirlərinin daha yüksək səviyyədə keçirilməsinə şərait yaratmışdır.

Heydər Əliyev təntənəli yubiley ictimaiyyətini açarkən öz parlaq nitqində universitetin keçdiyi böyük və çətin, keçməkeşli inkişaf və tərəqqi yolunu, universitetin Azərbaycan elminin, təhsilinin, mədəniyyətinin inkişafındakı böyük xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək demişdir: "Bakıda universitet Azərbaycan xalqının həyatının ağır günlərində yaradılmışdır. Lakin bu vəziyyət universiteti yaradılması uğrunda hərəkətə qatırması əla bilmədi. Azərbaycan universitetinin yaranması qabaqcıl qüvvələrin qələbəsi idi, doğma xalqı maarifləndirmək uğrunda, dünya mədəniyyəti və elm xəzinəsinin qapılarını onun üzünə açmaq uğrunda Azərbaycanın ən yaxşı oğullarının bir çox illər ərzində apardıqları mübarizənin yekunları idi... Biz Azərbaycan xalqının bu və ya digər görkəmli oğullarına ona görə minnətdar ki, onlar zülmətli, irtica və əzbə-sinalıq şəraitində Azərbaycan xalqının ictimai fikrini, elm və mədəniyyətinin məşəlini göz bəbəyi kimi qorumuşlar."

Bu fikirlər Heydər Əliyevin Azərbaycan maarifçilərinə, ziyalılarına, Bakı Dövlət Universitetinin yaradılmasında böyük fədakarlıq göstərən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xadimlərinə verdiyi böyük qiymət idi...

Bu gün Bakı Dövlət Universitetinin keçdiyi bir əsrlik yola yekun vurarkən tam əsasla deyə bilərik ki, yubilyar bu yüksək adə layiq olduğunu özündən bütün fəaliyyəti ilə sübut etmişdir.

Ulu Öndər universitetin Azərbaycan elminin, ali təhsil sisteminin, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaranmasında, aparıcı ali məktəblərin yaranıb formalaşmasındakı fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək obrazlı şəkildə deyirdi: ağır universiteti qüdrətli bir ağaca bənzətməmiş olsaq, deyə bilərik ki, bunlar onun öz qol-budaqlarıdır.

Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyində mühüm siyasi və milli əhəmiyyət kəsb edən mühüm, diqqətləyiş bir hadisə baş verdi. Ulu Öndər SSRİ miqyasında, bütün rəsmi yığıncaqlarda dövlət və partiya rəhbərlərinin ancaq rus dilində çıxış etməsi ənənəsinə pozaraq öz ana dilində danışdı. Heydər Əliyevin bu çıxışı Azərbaycanın milli-mənəvi sərvətlərinin qorunması, Azərbaycan dilinin, Azərbaycan tarixinin, Azərbaycan ədəbiyyat və incəsənətinin, bütövlükdə Azərbaycan milli mədəniyyətinin inkişafının yeni bir mərhələsinin başlanğıcı oldu. Məhz bu mərhələ Azərbaycan tarixinə dönüş mərhələsi, milli dirçəliş mərhələsi kimi daxil oldu. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi formalaşması dövlət dili statusu alması üçün zəmin yaratdı. Obrazlı şəkildə desək, Heydər Əliyevin bu çıxışı Azərbaycan dilinin rəsmi dövlət tədbirləri keçirilən akt zallarına, saraylarına daxil olmaq üçün şərait yaratdı.

Beləliklə, burada göstərdiklərimizdən məlum olur ki, Heydər Əliyev düşüncəsi 1960-cı illərdən başlayaraq XXI əsrin əvvəllərinə qədər "Azərbaycan xal-

qının milli sərvəti" kimi qiymətləndirdiyi, "məzunu olmağı ilə fəxr etdiyi" Bakı Dövlət Universitetinin inkişaf və tərəqqi yolunu işıqlandırmış, ölkəmizin ilk elm və təhsil məbədgahını dünyanın qabaqcıl universitetləri sırasına çıxması, davamlı olaraq universitetin inkişafı, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kadr potensialının gücləndirilməsi, tədris prosesinin keyfiyyətinin daha da yüksəldilməsi, ali məktəb elminin daha da şaxələnməsi, yeni elmi məktəblərin yaranması üçün mühüm dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsinin təşəbbüskarı olmuş, universitetin Azərbaycan ali məktəblərinin flaqmanı imicini qazanmasına şərait yaratmışdır.

Universitetin xidmətlərini yüksək qiymətləndirən Heydər Əliyev 1969-cu ildə 50, 1979-cu ildə 60, 1994-cü ildə 75, 1999-cu ildə 80 illik yubiley şan-lıklarının təşkilinə və keçirilməsinə rəhbərlik etmiş, yubiley şan-lıklarında universitetin elm, təhsil, mədəni inkişaf sahəsində gördüyü işlər haqqında dərin məzmunlu çıxışlar etmişdir.

Ənənəyə görə, 1989-cu ildə universitetin 70 illik yubileyi keçirilməli idi. Ancaq Heydər Əliyev Moskvada olduğundan Azərbaycanın o dövrlük rəhbərliyi bu yubileyi keçirməyi lazım bilmədi. Təkcə bu fakt göstərir ki, Ulu Öndər universitetin inkişafı üçün çox böyük işlər görmüşdür.

Ulu Öndərin proqram xarakterli çıxışlarında universitetin fəaliyyəti, əldə etdiyi uğurlar dərindən təhlil edilmiş, onun gələcək inkişafının əsas istiqamətləri və qarşıda duran vəzifələri şərh edilmişdir.

Universitetin yubiley şan-lıklarının keçirilməsini böyük elm, təhsil və mədəniyyət bayramı kimi qiymətləndirən Heydər Əliyev 1994-cü ildə universitetin 75 illik yubiley təntənəsi keçirilərkən demişdir: "Xoşbəxtəm ki, Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyinin də, 60 illik yubileyinin də iştirakçısı olmuşam. İndi universitetin 75 illik yubileyinin iştirakçısıyam. Universitetin 50 illiyi, 60 illiyi qeyd olunmuşdur. Amma təəssüf ki, 70 illiyi nədənsə qeyd edilməmişdir. Bunu yaddan çıxarmışlar.

1969-1980-ci illər Bakı Dövlət Universitetinin tarixinə yeni inkişaf istiqamətləri ilə zəngin olan yeni dövrün mərhələsi kimi daxil olmuşdur. Bu mərhələ 1969-cu ilin iyul ayında Azərbaycan Kommunist Partiyasının birinci katibi seçilən Heydər Əliyev oğlu Əliyevin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır. Böyük dövlətçilik qabiliyyətinə, siyasi iradəyə malik olan Ulu Öndər qısa müddətdə dövlət orqanlarının işində dönüş yaratdı. Respublikanın ictimai-siyasi həyatında sağlam ab-hava yaratmaqla bütün dövlət orqanlarının işini xalq iqtisadi, sosial-mədəni tərəqqisi sahəsinə yönəltdi. Dönüş mərhələsinin ən zəruri amillərindən biri milli oyanış, dirçəliş siyasətinin böyük məharətlə aparılması, Azərbaycan xalqının milli addı və ənənələrinin bərpa edilməsi, milli şüurun yüksəlməsinə yönəldilməsi olmuşdur.

XX əsrin 60-cı illəri keçmiş SSRİ-də inkişaf etmiş sosializm cəmiyyəti illəri adlanmasına baxmayaraq, Azərbaycanda bu inkişafdan danışmaq olduq-

ca çətin idi. Azərbaycan iqtisadiyyatı bütövlükdə böhran mərhələsinə keçirdi. Respublika ardı-arası kəsilməyən dedi-qodu meydanına çevrilmişdi.

Bela bir çətin siyasi, iqtisadi böhran şəraitində Heydər Əliyev 1969-cu ilin 14 iyulunda Azərbaycan Kommunist Partiyasının birinci katibi vəzifəsinə seçildi. Böyük təşkilatçılıq qabiliyyətinə, möhkəm dəmir iradəyə malik olan Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə Azərbaycanda anarxiyaya, hərə-mərciliyə son qoyuldu. Ölkə özünün inkişaf yolunu tapdı. SSRİ-nin müttəfiq respublikaları içərisində Azərbaycan iqtisadiyyatı, siyasət, elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində öncül mövqeyini bərpa etməyə müvəffəq oldu. İqtisadiyyatda, siyasətdə, elm, təhsil və mədəni quruculuğun bütün sahələrində əldə edilən böyük inkişaf və tərəqqi ölkənin mədəni və mədəni həyatında mühüm irəliləyişlərə səbəb oldu.

1970-1980-ci illər Azərbaycan ali məktəblərinin flaqmanı olan Bakı Dövlət Universitetinin həyatında da böyük inkişaf və dönüş mərhələsi olmuşdur. Bu mərhələ bilavasitə Universitetin dünya şöhrətli məzunu, Universitetin böyük təəssüfkeşi və hamisi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ona görə də Bakı Dövlət Universitetinin 1969-1980-ci illər tarixi Heydər Əliyev mərhələsi kimi xarakterizə olunur.

Bakı Dövlət Universitetinin tarixinə nəzər salarkən məlum olur ki, Ulu Öndər respublikaya rəhbərlik etdiyi 34 ildə həmişə universitetin fəaliyyəti ilə maraqlanmış, onu diqqətdə saxlamış, onun inkişaf istiqamətini müəyyənləşdirmişdi. Ulu Öndərin universitetə diqqət və qayğısının ən böyük təzahürü Universitetin bütün yubileylərini keçirilməsini təşəbbüskarı, Yubiley Komissiyasının sədri olması, yubiley iclaslarında Universitetin inkişaf proqramı olan parlaq çıxışları, Universitetin professor-müəllim heyətinin yüksək dövlət mükafatları ilə təltif etməsi olmuşdur.

Bu dövrdə Bakı Dövlət Universitetinə 1970-ci ildə Heydər Əliyev tərəfindən rektor təyin edilmiş akademik F. Bağırzadə rəhbərlik etmişdi. 17 ilə qədər rektor olmuş F. Bağırzadə öz işgüzarlığı ilə fərqlənir, universitetdə aparılan islahatlara bacarıqla başçılıq edirdi.

Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi ilə hazırlanmış həyata keçirilən təhsil islahatlarında ali təhsilin inkişaf istiqamətlərinə, cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar yeni institutların, fakültələrin, şöbələrin, ixtisasların yaradılması, təhsil sisteminin təkmilləşməsi, təhsil prosesinin keyfiyyət göstəricilərinin əsas amilə çevrilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

1970-1980-ci illərdə 7 yeni ali məktəb, 40-dan çox yeni fakültə, 100-dən çox yeni kafedra açılmış, 100-ə qədər yeni ixtisaslar üzrə kadrlar hazırlanmışdır.

1980-ci illərin axırında respublikada hər il 100 mindən artıq tələbənin təhsil aldığı 17 ali məktəb fəaliyyət göstərirdi.

Dövlətin təhsil siyasətində ali məktəblərin maliyyələşdirilməsinə diqqət artırılması, xalq təsərrüfatının, elm və mədəniyyətin müxtəlif sahələri üçün

yeni ixtisasların yaradılması, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, tələbə qəbulunun ilbəil artırılması mühüm amil hesab edilirdi. Ölkəyə də ali təhsilin inkişafına dair qəbul edilən dövlət sənədlərində Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Bakı Dövlət Universitetinin inkişafı haqqında ayrıca bölmələrin ayrılması universitetə Heydər Əliyev qayğısının təzahürü idi. Universitetin maliyyələşdirilməsinə xüsusi qayğı onun daha da inkişafını təmin edən amillərdən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

1970-ci ildə universitetin ikinci tədris binasının istifadəyə verilməsi, yeni tədris avadanlığı ilə təmin edilməsi tədris prosesinin yeni elmi əsaslar üzərində təşkilinə, texniki vasitələrlə təmin edilməsinə səbəb oldu. 1978-ci ildə universitetdə texniki təlim vasitələri üzrə şura yaradıldı. Tədris kinosu, televiziya laboratoriyası, 15 ixtisaslaşdırılmış laboratoriya fəaliyyətə başladı. Universitetin Hesablama Mərkəzi digər ali məktəblər üçün də əsas bazaya çevrildi və müasir hesablayıcı maşınlarla təmin olundu.

Universitetin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, tədris vasitələri ilə davamlı olaraq təmin edilməsi tələbə qəbulunu artırmağa şərait yaratmışdı. Aşağıdakı cədvəllə diqqət yetirək:

1970-1979-cu illərdə BDU-nun gündüz şöbəsinə tələbə qəbulu.

İllər	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Tələbə qəbulu	1057	1030	1295	1261	1354	1305	1271	1275	1300	1260

Universitetə qəbul planının ilbəil artırılması tələbələrini sayının çoxalmasına ciddi təsir göstərirdi. Əgər 1970-1971-ci dər ilində universitetin gündüz, axşam, qiyabi şöbələrində 11466 tələbə təhsil alırdısa, onların sayı 1975-1976-cı tədris ilində 12965 nəfərə çatmışdı. Universitetdə tələbələrini sayının artması professor-müəllim heyətinin də çoxalmasını, kadrlar korpusunun möhkəmlənməsini, stabilizasiyasını, keyfiyyətə yüksəlməsini tələb edirdi.

Universitetin tarixində mühüm əhəmiyyət kəsb edən Heydər Əliyev mərhələsinin ən mühüm, böyük əhəmiyyət kəsb edən problemlərindən biri də milli kadrların yetişdirilməsi, bütün təhsil və elmi müəssisələrin yüksək elmi səviyyəli milli kadrlarla təmin edilməsi, ittifaq və beynəlxalq arenaya çıxmaqla, yeni elmi fikirlər, ideya və nəzəriyyələr irəliləşdirilməsi, ölkənin təhsilində, mədəniyyətində, iqtisadiyyatında kömək edə biləcək, yeni elmi təkliflər verə biləcək milli kadrların yetişdirilməsi olmuşdur. Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldiyi gündən Azərbaycanda qəbul edilən dövlət və partiya qərarlarında milli kadrların hazırlanması əsas vəzifə kimi özünə geniş yer almış, bütün partiya və dövlət işçilərinin qarşısında duran əsas vəzifə hesab edilmişdir. Ulu Öndərin o dövrdəki çıxışlarında, məruzələrində milli kadrların hazırlanması və milli şöhrət formalaşması haqqında fikirlər qırmızı xətlə keçir.

Məhz Ulu Öndərin irəli sürdüyü bu nəzəri fikirləri və ideyaları döndürünün əsas əlaməti kimi milli dirçəlişin tədricən formalaşmasının əsas bünövrəsinə təşkil etmişdir.

Bu ideyalar və nəzəri müddəaların Bakı Dövlət Universitetinin kollektivi tərəfindən böyük ruh yüksəkliyi ilə həyata keçirilməsi olduqca möhkəm elmi bazaya malik kadrlar, görkəmli alimlər dəstəsi yetirmiş, universitetin professor-müəllim kollektivinin tərkibi keyfiyyətcə dərinləşmiş, ideyaca sağlamlaşmışdır.

1970-1979-cu illərdə BDU-nun kadr tərkibi

Professor-müəllim heyəti								
1970-1971			1975/1976			1978/1979		
O cümlədən			O cümlədən			O cümlədən		
Cəmi	Elmlər doktoru	Elmlər namizədi	Cəmi	Elmlər doktoru	Elmlər namizədi	Cəmi	Elmlər doktoru	Elmlər namizədi
710	65	376	887	91	468	916	112	490

Cədvəldən göründüyü kimi, universitetin tarixinə Heydər Əliyev mərhələsi kimi daxil olan son on ildə Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və qayğısı sayəsində universitetin kadr korpusunun yaradılması, daha da möhkəmləndirilib təkmilləşməsi sahəsində bir neçə onilliklərə bərabər olan nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Kadr potensialının möhkəmlənməsi, keyfiyyət baxımından daha da təkmilləşməsi tədris prosesinin keyfiyyətcə yüksəlməsinə olduqca müsbət təsir göstərmiş, universitetin inkişafına, elmi-tədqiqat bölmələrinin möhkəmlənməsinə zəmin yaratmışdır.

1970-1980-ci illərdə universitetdə ilk dəfə olaraq 1973-cü ildə tədrisin keyfiyyətini yüksəltmək üçün dünyanın qabaqcıl ölkələrində tətbiq edilən tədrisin texniki vəsaitlərindən istifadəni tətbiq etmək üçün şura yaradıldı. Bu şura 11 nəfər görkəmli professor və müəllim daxil edilmişdi. Şura az bir müddət içərisində ixtisaslaşmış auditoriyaların təşkili, onların texniki vasitələrlə təmini, filimotekaların, ayrı-ayrı fakültələrdə linqofon kabinetlərinin və tədris-tələviziya laboratoriyalarının təşkil edilməsində, tədris filmlərinin fondunun yaradılmasında, tədris prosesinin texniki vasitələrlə təmin edilməsində xeyli iş görməyə müvəffəq olmuşdu. 1970-ci ildə artıq 15 ixtisaslaşmış auditoriya fəaliyyət göstərirdi. Universitetdə yaradılmış Hesablama Mərkəzinin tədrisin təşkilinə böyük töhfə vermişdi. Universitetdə tədris prosesinin dünya standartları səviyyəsinə yüksəlməsi bilavasitə universitetin maddi-texniki bazasının yüksəlməsindən çox asılı idi. Məhz buna görədir ki, universiteti daimi olaraq öz diqqətində saxlayan Heydər Əliyev 1970-ci illərdə universitetin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, onun maliyyələşdirilməsinə, yeni binalarla, tədris avadanlığı

ilə təmin edilməsinə, yeni ixtisaslar və fakültələr, elmi laboratoriyalar açılmasına zəmin yaradırdı.

1970-1980-ci illərdə təxmini statistik rəqəmlərə görə, universitetin maliyyələşdirilməsi 1960-cı illərə nisbətən 2-3 dəfə artmışdır. Maliyyəşləmənin davamlı olaraq artması Universitetin inkişaf istiqamətlərinə müvafiq yeni tədris korpuslarının, auditoriyaların, tədris avadanlıqlarının artmasına, keyfiyyətcə daha da təkmilləşməsinə şərait yaratmış, universitetin dünya standartlarına yüksəlməsi üçün zəmin yaratmışdır.

1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi onun inkişafı üçün böyük prepektivlər açmış, yeni fakültələrin açılmasını, yeni ixtisaslar yaradılmasını ön plana çəkmişdir.

Son on ildə Universitetdə baş vermiş inkişaf prosesini izləmək üçün 1979-cu ildə Universitetin fakültələri haqqında cədvəli nəzərdən keçirək.

1979-cu ildə BDU-nun fakültələri haqqında məlumat

Fakültələrin adı	Kafedraların sayı	Müəllimlərin sayı	Bunlardan	
			Elmlər doktoru	Elmlər namizədi
Mexanika-riyaziyyat	7	70	7	45
Təbii riyaziyyat	2	24	3	14
Fizika	10	90	11	70
Kimya	6	70	5	51
Biologiya	8	67	11	47
Geoloji-Cəqrafiya	9	68	14	45
Hüquq	7	49	8	27
Tarix	6	60	9	38
Filologiya	12	130	25	56
Jurnalistika	2	12	2	9
Şəxşnaslıq	3	38	6	16
Kitabxanaçılıq	2	20	1	10

Cədvəldən göründüyü kimi, 1970-ci illərdə Universitetdə 1960-cı illərə nisbətən fakültələrin sayı 10-dan 12-yə, kafedraların sayı təxminən 1,5, müəllimlərin sayı 2 dəfəyə qədər, elmlər doktorlarının və elmlər namizədlərinin sayı 2 dəfədən çox artmışdır. Universitetin inkişafında 1970-ci illər Heydər Əliyev mərhələsinin ilk addımları kimi olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etməklə onun inkişafının təməli dəşilmişdir. 1970-ci illər Universitet elminin inkişafında yeni elmi laboratoriyaların, elmi-tədqiqat mərkəzlərinin yaranmasında, yeni elmi istiqamətlərin inkişafında xüsusi mərhələ təşkil edir. Məhz bu mərhələdə elmi kadrların yetişdirilməsi sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə

edilmiş, elmi kadrların tərkibi keyfiyyətcə zənginləşmişdir. On il müddətində 24 yeni kafedra açılmış, professor-müəllim heyətinin sayı 953 nəfərə çatmışdır.

1969-1979-cu illərdə professor-müəllim heyətinin elmi tərkibi

Elmi kadrlar	1969	1979
AMEA-nın müxbir üzvləri	-	7
Professorlar	50	116
Dosentlər	198	311
Baş müəllim, assistentlər	355	419
Müəllimlərin sayı	603	853
O cümlədən:		
Elmlər doktoru	52	121
Elmlər namizədi	327	502

Yuxarıdakı rəqəmlər Universitetin həyatında baş verən onilliklərə bərabər bir inkişaf Universitetin tarixinə qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyinin birinci onilliyində ölkə həyatında böyük tərəqqi və inkişaf baş verdi, Azərbaycan iqtisadiyyatı böyük yüksəliş dövrünə qədəm qoydu, respublikada 60-cı illərdə baş vermiş iqtisadi, siyasi böhran, dövlət quruculuğunda baş verən hərc-mərclik sürətlə aradan qaldırıldı, Azərbaycan öz inkişafına görə SSRİ respublikaları içərisində öncül mövqə qazanmağa müvəffəq oldu.

Məhz bu illərdə Azərbaycanda elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənət sahəsində də böyük nailiyyətlər əldə edildi. Əldə edilmiş bu nailiyyətlər içərisində Bakı Dövlət Universitetinin uğurları xüsusi qeyd edilməlidir.

Bakı Dövlət Universitetinin 1970-1980-ci illərdə əldə etmiş olduğu bütün nailiyyətlər Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz Heydər Əliyevin Azərbaycan elminə, təhsilinə, mədəniyyət və incəsənətinə böyük qayğısı bu uğurların rəhnidir.

Azərbaycan elminin, təhsilinin, mədəniyyətinin, maarifinin inkişafına böyük töhfələr verən, Azərbaycanın ilk elm və təhsil məbədgahı olan Bakı Dövlət Universiteti öz 60 illiyinə böyük töhfələrlə gəlmişdi. 1980-ci ildə 12 fakültə, 88 kafedra, aspirantura, 4 problem laboratoriyası, 2 muzey, elmi-tədqiqat hesablama mərkəzi, ixtisasatırma fakültəsi, hazırlıq şöbəsi, tələbə şəhəri, elmi-tədqiqat bölməsi, nəşriyyat, mətbəə, qəbul olmaq istəyənlər üçün hazırlıq kursu, 2 milyona yaxın kitab fondu olan, respublikamızın elmi itimatıyyətinə xidmət edən zəngin elmi kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 1970-1980-ci illərdə universitetdə əldə edilən ən böyük uğur kimi onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini, yeni tədris və elmi laboratoriyalarla, tədris avadanlığı, tədrisin texniki vasitələri ilə təchiz edilməsini qeyd etmək yerinə düşərdi.

1977-1978-ci tədris ilində Universitetin ikinci tədris korpusu istifadəyə verildi. Artıq Universitet 3 tədris korpusuna malik idi. Bu binalardan ikisi

Patris Lumumba küçəsində, üçüncüsü isə Kommunist (indiki İstiqlaliyyət) küçəsində yerləşirdi. Universitetin bina imkanlarının genişlənməsi onun tədris və elmi fəaliyyətinə olduqca müsbət təsir göstərməklə perspektiv imkanlarının daha da genişlənməsinə şərait yaradırdı.

1979-cu ildən BDU-da tədris kinosu və televiziya fəaliyyəti başladı, 15 ixtisaslaşdırılmış auditoriya yaradıldı. 1970-ci illərdə Universitetin formalaşmaqda olan Hesablama Mərkəzi digər ali məktəblər üçün proqramlar hazırlamaq üçün əsas bazaya çevrildi. Təhsil Nazirliyi 1977-ci ildə universitetin Hesablama Mərkəzinə respublika ali məktəblərinin "Elmi-Tədqiqat Hesablama Mərkəzi"na çevirdi. Mərkəzin işini daha da təkmilləşdirmək məqsədilə 1980-ci ildə mərkəz müasir hesablayıcı maşınlarla təmin edildi.

Universitetdə həyata keçirilən tədbirlər öz müsbət nəticələrini vermişdi. Son on ildə Universitetdə 16 min yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlanıb iş-təhsalata göndərilmişdi.

Tələbə qəbulu davamlı olaraq artırdı. 1978-1979-cu tədris ilində universitetdə 13425 tələbə təhsil alırdı. Artıq universitetdə xarici tələbələr də təhsil almağa başlamışdılar. 1979-cu ildə Universitetin 273 xarici tələbəsi var idi. Son on ildə Universitet professor-müəllim kollektivinin sayı təxminən 2 dəfəyə qədər artmışdı. 1979-cu ildə universitet kollektivinin 2384 üzvü var idi ki, bunların 953 nəfəri professor müəllimlər idi. Elmlər doktorlarının və elmlər namizədlərinin sayı müəllimlərin böyük əksəriyyətini təşkil edirdi.

Universitetin aspirantura şöbəsinin işində böyük canlanma baş vermişdi. Universitet respublikanın digər ali məktəbləri və elmi müəssisələri üçün də aspirantlar hazırlayırdı.

1979-1980-ci dər ilində Universitetdə 177 nəfər aspirant təhsil alırdı ki, bunlardan da 48 nəfəri yəni, 98 nəfəri qiyabçılar, 31 nəfəri isə xarici ölkələrdən gələn aspirantlar idi.

1970-1979-cu illərdə Universitetin aspirantura şöbəsinin fəaliyyətinin daha dərinlən təhlil etmək üçün aşağıdakı cədvəl diqqət yetirək:

Aspirantura şöbəsinin göstəriciləri

İllər	Əyani	Qiyabi	Başqa şəhərlər	Xaricilər	Faizə görə keyfiyyət
1970	23	14	9	-	78,6
1971	22	16	5	2	71,4
1972	23	26	3	1	93,3
1973	18	24	8	9	117,7
1974	13	18	7	11	91,3
1975	16	24	7	1	109,5
1976	19	28	5	4	100
1977	14	25	4	24	88,5
1978	14	28	3	2	96,8

Cədvəldən göründüyü kimi, 1979-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin yüksək ixtisaslı alim kadrlarının hazırlanması sahəsindəki fəaliyyəti universitetlə yanaşı, bütövlükdə Azərbaycan elminə böyük töhfə vermiş gənc kadrların yetişdirilməsindən ibarət idi.

1970-1980-ci illərdə Universitetin elm və təhsil həyatında ən mühüm rolunu alan universitet elmi kitabxanası böyük inkişaf yolu keçmiş respublika ali məktəb kitabxanaları, elmi kitabxanaları içərisində birinci yeri tutmağa layiq olmuşdur. Çox zəngin kitab fonduna, olduqca nadir kitablara malik olan kitabxana təkcə universitetə yox, bütün respublika elminə, respublika elmi ictimaiyyətinə xidmət edirdi.

Respublikada elə bir görkəmli alim, elm tədqiqatçı tapmaq olmazdı ki, universitet kitabxanasının zəngin və nadir fondundan istifadə etməsin. Respublikada ən zəngin Azərbaycanşünaslıq, Şərqşünaslıq, kitab və qəzet-jurnal fonduna malik kitabxana öz ənənələrini şərafətlə davam etdirirdi. Kitabxana respublikanın təhsil və elm məbadəghinə çevrilmişdi. Kitabxananın qıraət zalı respublika elm adamlarının görüş və elmi müzakirələr mərkəzi kimi də diqqəti cəlb edirdi. Məhz buna görədir ki, 1974-cü ildə Azərbaycan ali məktəblərinin metodik mərkəzi olan Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanasına "Elmi Kitabxana" statusu verildi.

Kitabxananın 1970-1980-ci illərdə elm, təhsil sahəsindəki fəaliyyətini daha dərinlən təhlil etmək üçün kitabxananın fəaliyyəti haqqında aşağıdakı cədvəl nəzərdən keçirək:

Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 1967-1978-ci illərdə kitab fondu və oxucuları haqqında

İllər	Kitab fondu	Oxucuların sayı	Kitab verilişi
1967	1.093.723	10.142	692.738
1970	1.264.633	15.730	1.24.7529
1973	1.434.459	14.044	1.99.375
1976	1.579.596	16.366	1.118.180
1977	1.630.439	16.389	1.297.786
1978	1.679.970	16.971	1.327.796

Cədvəldən göründüyü kimi, əgər 1970-ci ildə kitabxananın fondunda 1.264.633 nüsxə kitab var idisə, 1978-ci ildə onların miqdarı 1.679.970 nüsxəyə, oxucularının sayı isə 15.730 nəfərdən 16.971 nəfərə çatmışdı. Kitab verilişi isə müvafiq olaraq 1.247.529 nəfərdən 1.327.796 nəfərə çatmışdı.

Kitabxana fondunun zənginliyi, nadirliyi oxuculara xidmətin təşkili oxucuların sorğularının ödənilməsi, ali məktəb elminin inkişafına xidmətin keyfiyyəti baxımından respublika elmi kitabxanaları içərisində 2-ci yerdə mühüm qərarlaşmışdı.

Məhz buna görədir ki, 1971-ci ildə kitabxanaya Azərbaycan ali məktəb kitabxanalarının metodik mərkəzi, 1974-cü ildə isə elmi kitabxana statusu verilmişdi.

1979-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin 60 illik yubileyi tamam oldu. Ulu Öndərin bilavasitə rəhbərliyi, böyük işğuzarlığı, iradəsi və müdrik rəhbərliyi sayəsində başa çatdırılan bu on il öz məzmunu ilə zəngin olmuşdur. Bu onillik respublikamızda iqtisadiyyat, siyasət, dövlət quruculuğu, idarəçiliklə yanaşı olaraq elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənət sahəsində də böyük və yaddaqalan, tarixin yaddaşına qızıl sətilərlə həkk edilən dərin islahatlar illəri oldu.

Məhz bu illərdə Azərbaycanın özünün bütün göstəricilərinə görə SSRİ respublikaları içərisində öncül, çıxışlayan respublika kimi məşhurlaşdı. 60-cı illərdə respublikada baş verən iqtisadi, siyasi və ideoloji sahədə baş verən dərin sürətlə aradan qaldırıldı.

Ölkədə durgunluq əvəzinə dönüş və dirçəliş baş verdi. Respublika dövlət planlarının yerinə yetirilməsi ölkənin iqtisadi inkişafını təmin etdi. İqtisadi inkişafıla yanaşı, ölkədə elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, ideoloji və humanitar sahədə də böyük dönüş və dirçəliş baş verdi, milli ideologiyanın yaranması, formalaşması milli özünüdərkini, milli məmləkət şüurunun tədrici inkişafı üçün zəmin yarandı.

Ölkədə baş verən bu prosesin gedişində Ulu Öndər Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi, qayğısı sayəsində Bakı Dövlət Universitetinin çoxmilli kollektivi də ali məktəb təhsilinin, elminin inkişafına böyük töhfələr vermiş, özünün 60 illik yubileyinə böyük müvəffəqiyyətlə gəlmişdi. Universitetin 70-80-ci illərdə əldə etdiyi böyük nailiyyətlər ali təhsilin, ali məktəb elminin fundaməntinə qoyulan elə müvəffəqiyyətlər idi ki, bir neçə onillik ali təhsilin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirə, yeni islahatların daha da dərinləşməsinə zəmin yarada bilərdi.

1970-1980-ci illərdə universitetin inkişafına böyük qayğı ilə yanaşan Azərbaycan dövləti ilk növbədə Universitetin hərtərəfli inkişafının, fundaməntal əsas olan maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, onun yüksək kateqoriya ilə maliyyələşdirilməsi, yeni tədris avadanlığı və texniki vasitələri ilə təmin edilməsi, Universitet kollektivinin: professor-müəllim heyətinin və tələbə kollektivinin maddi vəziyyəti üçün böyük tədbirlər həyata keçirdi.

60-cı illərlə müqayisədə təxmini hesablamalara görə, universitetin maliyyələşdirilməsi 3-4 dəfədən çox artırılmışdı. Universitetin ikinci tədris binası istifadəyə verildi, universiteti fizika-riyaziyyat, tətbiqi-riyaziyyat, fizika, kimya, biologiya, geoloji-coğrafiya, tarix, filologiya, hüquq və kitabxanaçılıq fakültələri yeni tədris binasına köçürüldü.

Beləliklə, universitet 1970-ci illərin sonunda geniş və zəngin auditoriya fondu olan üç tədris binasına yerləşmişdi. Bu binalardan ikisi Patris Lumumba küçəsində, biri isə İstiqlallıyyət (o dövrdə Kommunist) küçəsində fəaliyyət göstərirdi. Şərqşünaslıq və Jurnalistika fakültələri öz işini İstiqlal (Kommu-

nist) küçəsində davam etdirirdi. Həmçinin universitet tələbələri üçün tələbə şəhərciyinin tikintisinə başlanmış, 1970-ci illərin axırında üç yataxana binası tikilib tələbələrə istifadəsinə verilmişdi.

Universitetin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, yeni, müasir keyfiyyətli tədris avadanlığı, tədrisin texniki vasitələri ilə təmin edilməsi onu keçmiş Sovetlər Birliyinin universitetləri içərisində öncül mövqeyə çıxarmış, yüksək təhsil və elmi göstəriciləri, böyük elmi potensial və çoxminli tələbə kontingenti olan bir universitetə çevirmişdi.

1979-cu ildə universitetin tərkibində 12 fakültə (Mexanika-riyaziyyat, Təbii-riyaziyyat, Fizika, Kimya, Biologiya, Geoloji-Coğrafiya, Filologiya, Tarix, Hüquq, Şərqşünaslıq, Kitabxanachılıq, Jurnalistika), 88 kafedra, 4 problem laboratoriyası, aspirantura, iki muzey, zəngin və nadir kitab fondu olan elmi kitabxana, elmi-tədqiqat hesablama mərkəzi, ixtisasartırma fakültəsi, elmi-tədqiqat bölməsi, nəşriyyat, tipografiya, hazırlıq kursları və tələbə şəhərciyi daxil idi.

1970-ci illərdə universitetdə tələbə qəbulu ilbəil artırdı. 1979-cu ildə universitet tələbələrini sayı 13425 idi. Bunlardan 6325 nəfəri əyani şöbədə, 3092 nəfəri axşam şöbəsinə, 4008 nəfəri qiyabi şöbədə təhsil alırdı. Əyani şöbəsinin tələbələrini 273 nəfəri xarici tələbələr idi. Bu da 60-ci illərdəki tələbələr sayından 3 minə qədər çox idi.

1970-ci illərdə universiteti 16 mindən artıq yüksək ixtisaslı mütəxəssis bitirib işə salınmışdı.

1970-ci illərdə tələbə kontingentinin artması, müəllim kadrlara tələbatın çoxalması, elmi-tədqiqat bölməsinin daha da genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq Universitetin professor-müəllimlərinin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmış, keyfiyyət tərkibi yüksəlmişdi. Universitetdə 2384 nəfər işçi çalışdı ki, bunlardan 153 nəfəri professor müəllimlər idi.

1969-1979-cu illərdə baş verən keyfiyyət dəyişikliyi müqayisə üçün aşağıdakı cədvəle diqqət yetirək:

Elmi kadrlar	1969	1979
AMEA-nın müxbir üzvləri	-	7
Professorlar	50	116
Dosentlər	198	311
Baş müəllimlər, assistentlər	355	419
Müəllimlərin cəmi	603	853
O cümlədən		
Elmlər doktoru	52	121
Elmlər namizədi	327	502

Cədvəldən məlum olur ki, professor-müəllim heyətinin keyfiyyət göstəricisi o dövr üçün hər ali məktəbə müyassər olmayan dərəcədə-təxminən 2-3 dəfə artmışdır.

Professor-müəllim kollektivinin keyfiyyət göstəricilərinin artımı əsas tədris və elmi baza olan kafedraların sayının artmasına, yeni ixtisaslar və ixtisaslaşmaların yaranmasına, yeni elm sahələrinin meydana gəlib formalaşmasına səbəb olmuşdu.

Əgər 1969-cu ildə Universitetdə 64 kafedra var idisə, onların sayı 1979-cu ildə 88-ə yüksəlmişdi. Universitet 18 ixtisas, 64 ixtisaslaşma üzrə kadr hazırlayırdı. Olduqca yeni ixtisaslar: Elektron fizikası, astronomiya, geodeziya, Sovet quruculuğu, beynəlxalq hüquq, neft kimyası, biofizika, türkşünaslıq və sairə ixtisaslar üzrə kadr hazırlayırdı.

Universitetin aspiranturasında 177 nəfər təhsil alırdı. Bunlardan 31 nəfər xarici aspirantlar idi. On il müddətində 70 nəfər doktorluq, 175 nəfər namizədlik dissertasiyaları müdafiə etmişdi. Bakı Dövlət Universitetində çox güclü alimlər nəslı yetişmişdi. Bunlar respublikanın elmi həyatında yaxından iştirak edirdi, öz elmi nailiyyətləri ilə ittifaq miqyasında tanınır, Azərbaycan elminin korifeyləri-akademikləri: M.Rəsulov, Ə.Hüseynov, M.C.Qasimov, B.M.Əsgərov, M.Dadaşzadə, H.Araslı, B.Vahabzadə, A.Axundov, V.Məmmədaliyev, A.Aslanov, V.M.Babazadə, F.Qasimzadə, F.Bağırzadə, R.Əliyeva, N.Səfərov, AMEA-nın müxbir üzvləri: M.Ə.Cavadov, V.Ə.Əmzəzadə, Q.T.Əhmədov, Q.C.Məmmədov, A.Ə.Babayev, A.I.Muxtarov, S.A.Hacıyev, F.M.Həşimzadə, U.M.Sultanov, Z.I.İbrahimov, A.Zamanov, V.P.Qəhrəmanov, M.P.Məlikova, M.Tağıyev görkəmli professorlardan: C.Z.Xəndan, M.C.Paşayev, Ə.Soltanlı, M.Hüseynzadə, F.Zeynalov, Ə.Abdullayev, H.Bədəlov, M.Axundov, M.Xələfov, A.Xələfov və b. kimi onlarla görkəmli şəxsiyyətlər fəaliyyət göstərirdilər.

70-ci illərdə universitetin professor-müəllim kollektivinin elmi potensialının daha da yüksəlməsi, keyfiyyətə təkmilləşməsi və dərindən elmi universitetə xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün yüksək ixtisaslı peşəkar kadrlar hazırlamaqla bərabər ali məktəb elminin daha da inkişafı, böyük elmi, nəzəri və praktiki elmi tədqiqat işlərinin aparılması üçün olduqca əlverişli şərait yaratmışdı. Məhz 70-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetində elmi-tədqiqat işi şaxələnməmiş, yeni elmi istiqamətlər üzrə ciddi tədqiqatlara başlanmışdı.

1970-ci illərdə universitetdə fəaliyyət göstərən 12 fakültə və 88 kafedra müasir elmin son nailiyyətlərinə yönəlməli elmi-tədqiqat planları tərtib edilmişdi. Fakültələrdən 6-sı təbiətşünaslıq və texnika elmləri fakültələri, 6-sı humanitar elmlər fakültələri idi. Həmçinin 6 ümumi universitet ictimai kafedrası fakültələrin tədris prosesində də iştirak edirdi. Universitetdə təşkil edilib formalaşmış 4 elmi-tədqiqat laboratoriyası və elmi-tədqiqat hesablama mərkəzinin də ciddi elmi-tədqiqat işləri aparılmışdı. Sevincdirici hal idi ki, 1978-ci ilə işlənən 215 mövzunun tədqiqatı başa çatdırılmışdı. Bunlardan 15-i Azərbaycan

SSR-də xalq təsərrüfatının inkişafı problemlərinə, 20-si SSRİ Elmlər Akademiyasının koordinasiya planına, 117-si Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının koordinasiya planına, 56-sı isə təsərrüfat müqavilələrinə həsr edilmişdi.

Universitetdə 1970-ci illərdə yüzlərlə elmi konfranslar, müsabiqələr, elmi müzakirələr keçirilir, geniş və maraqlı, ciddi elmi-tədqiqatları yekunlaşdırılan elmi seminarlar təşkil edilirdi. Elmi konfranslar, elmi müzakirələr, elmi seminarlar əksər hallarda ümumrespublika, ali məktəblərarası tədbirlər olduğundan, respublikamızda elmin inkişafına böyük töhfələr verirdi.

1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin elmi-tədris həyatına böyük sürətlə daxil olan, elmi-metodiki işlərin tədqiqi və ümumiləşdirilməsi, ayrı-ayrı elmi sahələri üzrə metodologiyanın hazırlanması və bu mühüm nəzəri və praktiki əsasda dərslərlərin və dərs vəsaitlərinin hazırlanması prosesi ümumrespublika xarakteri daşıyırdı. Dünya təhsil tarixinin inkişafından məlumdur ki, mühüm elmi-tədqiqatların və ayrı-ayrı fənlərin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi bazasında ayrı-ayrı fənlər, elm sahələri üçün dərslərlər, dərs vəsaitləri yazmadan, onları çap etdirib tələbələr arasında yaymadan tədris prosesinin keyfiyyətindən danışmaq olardı. Məhz buna görədir ki, Ulu Öndər təhsilə, onun inkişaf perspektivlərinə və istiqamətinə dair vaxtaşırı keçirilən dövlət tədbirlərində təhsil və tədrisin inkişafının məhək dəsi kimi ayrı-ayrı fənlər üzrə dərslərlərin yazılmasını və tələbələr arasında yayılmasını təhsil müəssisələrinin qarşısında zəruri vəzifə kimi qoymuşdu. Bu baxımdan 70-80-ci illərdə Bakı Dövlət Universiteti respublika ali məktəbləri üçün olduğca böyük işlər görmüş, universitetin alimləri təbiət, texniki, humanitar və ictimai elmlər üçün çox qiymətli, təhsilimizin keyfiyyət göstəricilərinə xidmət edən dərslərlər və dərs vəsaitləri yaratmağa müvəffəq olmuşlar. Universitet alimlərinin yazdıqları dərslərlərin universitet nəşriyyatında ləngimədən çap olunması bütün respublika ali məktəblərinə çatdırılmasına kömək edirdi. Hər il təxminən 15-20 dərslər, 20-30 dərs vəsaiti və onlarla dərs proqramları 200 çap vərəqi həcmində çap edilib tələbələrə istifadəsinə verilir.

1970-1980-ci illərdə bilavasitə Heydər Əliyevin tələbi ali universitetdə elmi-tədqiqat işi böyük vüsət almışdı. Mövcud kafedralar tədris prosesinin təşkili ilə yanaşı, ciddi tədqiqat mərkəzlərinə çevrilmişdi. Elmi-tədqiqat prosesində 12 fakültə, 88 kafedra ilə yanaşı, olaraq respublika elmi-tədqiqat hesablama mərkəzi, 10-a yaxın elmi-tədqiqat laboratoriyası, elmi muzeylər fəaliyyət göstərirdi.

Universitetdə müxtəlif elm sahələri üzrə 13-dən artıq müdafiə şuralarının yaradılması alim kadrların hazırlanmasına böyük şərait yaratmışdı. Təhsil və tədrisin elmi-metodiki əsaslarının formalaşmasında, tələbələr arasında təlim-təربiyə işinin istiqamətləndirilməsində, elmi-tədqiqat problemlərinin mövzu istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində və tədqiqat mühüm elm və metodiki problemlər mərkəzi kimi Universitet böyük tədbirlər həyata keçirirdi. Həmçinin universitet dissertasiya müdafiə şuralarının mərkəzi idi. Universitetdə ən mühüm ix-

tisaslar üzrə doktorluq və namizədlik üzrə ixtisaslaşmış 13 müdafiə şurası fəaliyyət göstərirdi. Universitet alimləri ilə yanaşı, respublikanın görkəmli alimləri də müdafiə şuralarının üzvü kimi şuraların işində iştirak edirdilər. Demək olar ki, 1970-1980-ci illərdə respublikada yetişən doktorların və namizədlərin böyük əksəriyyəti Bakı Dövlət Universitetinin yetişdirmələri olmuşlar.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin universitetə göstərdiyi diqqət və qayğı nəticəsində 1970-1980-ci illərdə universitet Sovetlər İttifaqının ən qabaqçılıq universitetləri sırasında öncül mövqə qazanmış, beynəlxalq əlaqələri genişlənmişdir.

1970-1980-ci illərdə Heydər Əliyev Azərbaycan ali məktəblərində olmayan nadir ixtisaslar üzrə tələbə hazırlığı Sovetlər Birliyinin ali məktəblərində hazırlanmasının zəruriliyi nəzərə alaraq "Şəhərlərarası qəbul" aparılması proqramını irəli sürdü. İttifaq hökuməti Heydər Əliyevin xahişi ilə SSRİ-nin qabaqçılıq ali məktəblərində Azərbaycan üçün yerlər ayırdı.

Bakı Dövlət Universiteti ayrılan yerlərə müvafiq tələbə qəbuluna başladı. Bu proqramın həyata keçirilməsi nəticəsində 70-80-ci illərdə respublikamız xalq təsərrüfatının, elm və mədəniyyətin ən aparıcı sahələri üçün yüzlərlə nadir ixtisaslı kadrlarla təmin edildi.

Respublikamız üçün olduğu qədər zəruri olan bu problemi keçmiş SSRİ məkanında Heydər Əliyev və onun böyük siyasi iradəsi və nüfuzu həll edə bildirdi. Heydər Əliyev təhsil islahatları aparılan, respublika təhsil sisteminin kadr tərkibi ilə tanış olan zaman məlum olmuşdu ki, respublikamızın ucaq rayonlarında bir çox ixtisaslar üzrə müxtəssis kadrlar çatmırdı. Bu qüsuru təzliklə aradan qaldırmaq üçün Heydər Əliyevin göstərişi ilə müsabiqədən kənar qəbulun aparılması həyata keçirilməyə başladı. Respublika qəbul planı hazırlanan kadr çatmayan rayonlar, xüsusilə də rayonları üçün müsabiqədən kənar qəbula yerlər ayrıldı (yəni müsabiqədən kənar qəbul üçün göndərilən abituriyentlər ən az balla qəbul olunmaq imkanı əldə edirdilər). Bu, zamanın tələbi idi. Məhz 1979-1980-ci illərdə kadr qıtlığı keçirən də rayonları üçün onlarla kadrların hazırlanması dövrün böyük uğuru kimi qəbul edilə bilər.

1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin uğurları içərisində onun beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi, beynəlxalq imicinin yüksəlməsi, ittifaqın və dünyanın ali məktəbləri içərisində özünəməxsus yer tutması diqqətə cəlb edir. 1970-ci illərdə universitetin beynəlxalq əlaqələrində ciddi yeniliklər baş verdi. 1970-1990-cı illərdə universitetin 40-dan artıq müəllimi pedaqoji fəaliyyət göstərmək üçün müxtəlif xarici ölkələrə göndərilmişdi. Ən çox diqqətəlayiq tədbirlərdən biri də universitetin 300 nəfər müəllim və tələbələrinin Asiya və Afrika ölkələrində tərcüməçi işləməsi olmuş, universitetin beynəlxalq əlaqələrinin formalaşmasında müsbət təsir göstərmişdir. Universitetin professor və müəllimlərinin 50 nəfərinin müxtəlif beynəlxalq konfranslarda, simpoziumlarda iştirakı onun beynəlxalq imicinin yüksəlməsinə müsbət təsir göstərmişdir.

təməmindir. Bütün bu uğurların qazanılmasında Heydər Əliyevin iradəsi, qayğı və köməyi dayanırdı.

Bakı Dövlət Universiteti 1970-1980-ci illərdə təkcə respublikamız üçün deyil, SSRİ respublikaları, yaxın və uzaq xarici ölkələr üçün də yüksək ixtisaslı, peşəkar kadrlar hazırlamış, dünyəşöhrətli elmi-tədris mərkəzləri, nüfuzlu ali məktəblər, beynəlxalq təhsil təşkilatları, universitet assosiasiyaları ilə əlaqə saxlamış, beynəlxalq tədris proqramlarında iştirak etmişdir. Yeni təhsil formalarından "Şəhərlərarası təhsil" və "müsbəqədənkənar" təhsil formaları universitetlə onlarla ali məktəblər arasında əlaqə yaranmasına səbəb olmuşdur.

Bakı Dövlət Universiteti olduqca böyük miqdarda şəhərlərarası qəbul aparmaqla keçmiş ittifaqın böyük şəhərləri ilə: Moskva, Leningrad, Kiyev, Xarkov, Minsk, Daşkənd, Alma-Ata, Novosibirsk, Dnepropetrovsk və s. şəhərlərlə geniş beynəlxalq münasibətlər yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Əlaqə yaradılan belə şəhərlərin sayı 30-a yaxın idi. Şəhərlərarası qəbul proqramı həyata keçirilən bütün universitetlərlə həm təhsil-tədris əlaqələri, həm də elmi-tədqiqat əlaqələri, müəllimlərin qarşılıqlı birgə elmi-tədqiqatlarla məşğul olması imkanları genişlənməmişdi. Məhz formalaşmaqda olan bu əlaqələr ilk mərhələdə rüçeym halda olsa da, zaman keçdikcə hərtərəfli, qarşılıqlı inkişafa xidmət edən beynəlxalq əlaqələrə çevrilmişdi.

1970-1980-ci illərdə xarici ölkələrlə aparılan beynəlxalq əlaqələrin miqyası genişlənməmiş, Bakı Dövlət Universiteti dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə geniş beynəlxalq əlaqələr quran, onun müvəffəqiyyətlə inkişaf etdirən Şərqlə Qərblər arasında əlaqə yaradan bir universitetə çevrilmişdi. Məhz 1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universiteti ABŞ, Almaniya, İngiltərə, Fransa, İspaniya, İtaliya, Çexoslovakiya, Misir, Yuqoslaviya, Vyetnam, Koreya və b. ölkələrlə beynəlxalq əlaqələr yaratmağa müvəffəq olmuş, bu əlaqələrdən bəhrələnməyi bacarmışdır. Göstərdiyimiz ölkələrlə aparılan beynəlxalq əlaqələr yüksək ixtisaslı, peşəkar kadrların hazırlanması ilə başlayır, yüksək səviyyəli elmi kadrların hazırlanması, birgə elmi tədqiqatların, elmi layihələrin işlənməsi ilə yekunlaşırdı ki, bu da ali məktəblərlə beynəlxalq əlaqələrin möhkəmlənməsinə, hər iki tərəf üçün uğurlar əldə edilməsinə gətirib çıxarırdı.

Bakı Dövlət Universitetinin həm müttəfiq respublikalar, həm də dünyanın inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələri ilə beynəlxalq əlaqələri genişlənməmiş, Universitet beynəlxalq əlaqələri geniş miqyas olan dünya universitetləri sırasına daxil olmuş, onun beynəlxalq imici möhkəmlənmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin şanlı tarixinə "Heydər Əliyev mərhələsi" kimi daxil olan 1970-1980-ci illər Universitet tarixinin ən zəngin mərhələsinə təşkil edir.

Məhz bu illərdə özünün dünya şöhrətli yetirməsi olan Heydər Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi və qayğısı sayəsində Bakı Dövlət Universiteti özünün ən şərəfli bir dövrünü yaşamış, Azərbaycan xalqının ən sevimli elm və təhsil mə-

bədgahına çevrilmişdir. Azərbaycan ali məktəblərinin flagmanı kimi formalaşan universitet ali təhsilin, ali məktəb elminin formalaşmasının və stabilləşməsinin nəhəng amilinə çevrilmiş, xalqın milli mədəniyyətinin əsas təhsil ocağı kimi milli ideologiyanın formalaşmasının mayası kimi yüksək imic qazanmış və bu imici heç zaman əldən verməmişdir.

Məhz 1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetində dünya təhsil sisteminin son nailiyyətlərinə, praktikasına söykənərək, milli təhsil ənənələrimizin ən qiymətli xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayaraq ələ islahatlar həyata keçirilmişdir ki, bu islahatlar bu gündə də təhsil sisteminin təkmilləşib inkişaf etməsinə öz mütləqqi təsirini saxlamaqdadır. Bu islahatların əsasında Heydər Əliyev dühası, onun milli ideologiyaya, Azərbaycan xalqının tarixi təhsil ənənələrinə söykənən elmi-nəzəri, praktiki müddəaları dururdu. Bu islahatların Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə formalaşmış, zərğər daşıqlılığı ilə yerinə yetirilməsi ona həmişəyaşarlıq, davamlılıq imkanları açılırdı.

Dünya təhsil tarixindən məlumdur ki, təhsilin inkişafının təkmilləşib stabilləşməsinin ən mühüm amili onun maddi-texniki bazasıdır. Möhkəm maddi-texniki baza olmadan, keyfiyyətə yüksək təhsil ola bilməz. Məhz buna görədir ki, Ulu Öndər 70-80-ci illərdə Azərbaycan təhsilinin inkişafını təmin etmək, onun keyfiyyətini möhkəmləndirmək üçün təhsilin maddi-texniki bazasından möhkəmləndirmək üçün əvvəlki illərlə müqayisədə böyük işlər görülməsini təmin etmişdir. İlk növbədə təhsilin yüksək temple maliyyələşdirilməsi işi ön plana çəkilmiş, təhsilə ayrılan maliyyə vəsaiti ilbəil artırılmış təxmini hesablamalara görə 1970-1980-ci illərdə bu artım 60-cı illərə nisbətən 4-5 dəfə artırılmışdır.

1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin yeni tədris korpusları ilə təmin edilməsində ciddi işlər həyata keçirildi. Bakı Dövlət Universiteti üçün inşa edilən yeni binanın ikinci korpusu istifadəyə verildi. Beləliklə də universitetin bina ilə təmin edilməsi əsaslı sürətdə yaxşılaşdırıldı. Universitet üç böyük binada öz fəaliyyətini davam etdirməyə başladı. Bu binalardan biri keçmiş Kommunist küçəsində, ikisi Potiriz Lumbba küçəsində yerləşirdi. Yeni binanın istifadəyə verilməsi Universitetin auditoriya fondunun 2 dəfədən çox artmasına səbəb oldu. Yeni korpusların olduqca müasir tədris avadanlığı, tədrisin texniki vasitələri ilə təmin edilməsi universitetin qabaqcıl tədris elmi müəssisə kimi formalaşmasına şərait yaratdı.

70-80-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, auditoriya fondunun artırılması tədris prosesinin texniki vasitələrlə təmin edilməsi yeni tədris fondunun yaradılması tədrisin keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı onun tələbə kontingentinin kəmiyyət artımına ciddi təsir göstərdi. Rəqəmlərə diqqət yetirsək, əgər 1965-ci illərdə universitetdə 12430 tələbə təhsil alırdısa onların sayı 1980-ci illərdə 13 minə yaxın idi. İldə universitetdə orta hesabla 1000 nəfərə qədər tələbə qəbul olunurdu. Beləliklə, 1970-80-ci illərdə uni-

versitet xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün minə yaxın tələbə hazırlaya bildi. Bu təhsil tarixində xüsusi diqqətə layiq bir rəqəmdir.

Universitetin beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi, beynəlxalq nüfuzunun artması, xarici ölkələrdən universitetdə təhsil almaq istəyən tələbələrə miqdarına ciddi təsir göstərmiş, 1970-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universiteti-ni 500-dən artıq xarici tələbələrlə bitirmişdi.

Universitetdə tədris prosesinin canlanması, tələbə kontingentinin sürətlə artması universitetdə professor-müəllim heyətinin artımına səbəb olmuş, olduqca yüksək elmi potensiala malik milli kadrlar ordusu formalaşmışdı. Məhz universitetdə yetişmiş milli kadrlar təkcə universitetin özündə yox bütövlükdə respublika elminin inkişafına ciddi təsir göstərməklə, ölkənin bütün tədris və elmi müəssisələrə böyük köməklik göstərmişdi.

Rəqəmlərə nəzər salaq. Əgər 1960-cı illərdə universitetdə 953 professor-müəllim fəaliyyət göstərirdisə onların sayı 1980-ci illərdə 1000 nəfər təşkil edirdi.

Universitet SSRİ universitetləri içərisində ən çox xarici ölkələr üçün kadr hazırlayan universitet kimi öncül mövqelərdən birini tuturdu. Universitet dünyanın 20-dən artıq ölkəsi üçün yüksək kadrlar hazırlayırdı. Universitet yüksək ixtisaslı kadr hazırlamaqla yanaşı xarici ölkələri üçün alim kadrların hazırlanmasında da fəaliyyətini genişləndirmişdi.

Beləliklə, 1870-1980-ci illər Bakı Dövlət Universitetinin tarixinə Heydər Əliyev mərhələsi kimi daxil olmuş, elm respublika elminin, təhsilin, mədəniyyətin və tərəqqi və inkişafında yüksək inkişaf mərhələsi kimi öz bəhrəsini vermiş, böyük keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olan bir mərhələ kimi tarixə düşmüşdür.

Məhz bu illərdə Bakı Dövlət Universitetinin maddi-texniki bazası əsaslı surətdə möhkəmlənmiş, yeni tədris korpusları istifadəyə verilmiş, universitetdə müasir tələblərə cavab verən, dərin elmi, praktiki, ənənəvi, milli əsaslarla zəngin olan təhsil islahatları keçirilmiş, tədris prosesi müasir tədris texnologiyası ilə, müasir avadanlıqla təmin edilmiş, kompüter, texnologiyasından istifadə edilməyə başlanmışdır. Tədrisin informasiyalaşdırılması prosesinin elmi əsasları və texnologiyası öyrənilməyə başlanmışdır. Universitetdə davamlı olaraq elmi-tədqiqat laboratoriyalarının yaradılması, onların yeni avadanlıqla, cihazlarla, texnologiya ilə təmin edilməsi elmi-tədqiqat işlərinin keyfiyyətə yüksəltməsinə şərait yaratmışdır.

Beləliklə, 1970-1980-ci illərdə elm, təhsil və ictimai-siyasi həyatda baş verən titanik dəyişiklər, dərin məzmunlu, milli təməllü islahatlar, böyük uğurlar, universitetin dünya şöhrətli məzununu, Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətçiliyinin xilaskarı, universitetin çoxminli kollektivinin sevimlisi və fəxri Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı, onun ö Azərbaycan elminə, təhsilinə, mədəniyyətinə böyük diqqət və qayğısı ilə bağlıdır. Məhz bu illərdə universi-

tet Heydər Əliyevin böyük atalığı qayğısı sayəsində əsaslı inkişaf yolu keçmiş, uğurlara nail olmuş, beynəlxalq arenaya çıxmışdır. Heydər Əliyev düşəsi onun inkişaf və tərəqqi yolunu işıqlandırmışdır.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk dövründə elmin, təhsilin, mədəniyyətin inkişafına, o cümlədən Bakı Dövlət Universiteti-nin fəaliyyətinin daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlı həyata keçirdiyi geniş miqyaslı tədbirlər ayrıca tədqiqat mövzusu və bu istiqamətdə araşdırmalar aparılır. Ona görə də bu məqalədə həmin dövrün xarakteristikası üzərində dayanmadan Heydər Əliyev siyasətini uğurlu davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin bu sahədə yerinə yetirdiyi tədbirlər haqqında ümumi məlumat verməyi məqsəduşu hesab etdik.

2009-2019-cu illər Azərbaycan tarixində tərəqqi və inkişaf mərhələsi kimi xüsusi yer tutur. Bu mərhələni siyasət, iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət və məarifin inkişafı sahəsində böyük nailiyyətlər mərhələsi kimi xarakterizə etmək olar. Bu, Ulu Öndər Heydər Əliyevin bacarıqlı siyasi davamçısı İlham Əliyev mərhələsidir.

Son zamanlar dünya ölkələrinin əksəriyyətində iqtisadi böhran baş vermiş, bir çox ölkələr iqtisadi tənəzzülə uğramışdır. Lakin İlham Əliyevin apardığı siyasi-iqtisadi islahatlar sayəsində qısa zaman kəsiyində Azərbaycan dünyanın qüdrətli dövlətlərindən birinə çevrilmişdir.

İlham Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi dövrü eyni zamanda Azərbaycan regionlarının inkişaf mərhələsi adlandırmaq olar. Son illərdə elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində həyata keçirilən uğurlu islahatlar bu istiqamətlərin inkişafına güclü tökan vermişdir.

Qeyd ediyimiz kimi, müstəqillik illərində Azərbaycan təhsilinin inkişafı bilavasitə Ulu Öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olmuşdur. Təhsilin inkişafına yüksək qiymət verən Heydər Əliyev deyir: "Təhsil sistemi Azərbaycanın gələcəyini təmin edən bir sistemdir. Hər bir millətin, hər bir ölkənin gələcəyi gənclərdir. Biz gənclərimizi nə qədər yüksək təhsillə etsək, onların müəyyən ixtisaslara iyyələnməsinə şərait yarada bilsək, müstəqil Azərbaycanın gələcəyi və demək, müstəqil Azərbaycanın inkişafı, elmin inkişafı, təhsilin inkişafı, insanların rifah halı o qədər də yaxşı olacaqdır".

Heydər Əliyevin təhsil siyasətini uğurlu həyata keçirən müstəqil Azərbaycan dövləti müstəqillik tariximizin İlham Əliyev dövründə olduqca somarəli islahatlar həyata keçirmiş, mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Təhsil sisteminin qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirərək İlham Əliyev qeyd edir: "Biz müddi dəyərlərimizi, iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik! Çünki insanın savadı, biliyi, onun gələcək həyatını müəyyən edir, ölkənin hərtərəfli inkişafına xidmət edir".

Prezident İlham Əliyevin 2004-2019-cu illərdə təhsilin yeniləşməsi, dünya təhsil siyasətinə inteqrasiyası sahəsində imzaladığı sərəncamların, qanun və qərarların, aparılan islahatların uğurlu və ardıcıl yerinə yetirilməsi təhsil sistemində yüksək dəyərlərin əldə edilməsinə səbəb olmuşdur.

Bu nailiyyətlər xüsusilə son dövrlərdə daha intensiv xarakter daşımış, həm ümumi orta təhsil sistemində, həm də ali təhsil sistemində, təhsil sisteminin məzmununda keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsinə səbəb olmuş, təhsil alanların bilik səviyyəsinin yüksəlməsinə olduqca müsbət təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda müstəqillik illərində ali təhsil sistemində baş verən yeniliklər daha mütorəqqi xarakter daşıyırdı. Bu proses bilavasitə ölkəmizin Bolonya təhsil prosesinə keçidi ilə əlaqədər olmuşdur. Doğrudur, Bolonya təhsil prosesinə keçid birmənalı qarşılanmadı. Keçmiş sovet təhsil sistemini qiymətləndirməyə səy göstərən bəzi müəllimlər tapıldı. Ancaq həyat, inkişaf prosesi öz obyektiv həqiqətlərini ortaya qoyurdu. Zaman keçdikcə Bolonya prosesinin Azərbaycan təhsil prosesinə tətbiqi təhsil işçilərinin böyük əksəriyyəti tərəfindən müsbət qiymətləndirilməyə başladı.

Bütün Avropada geniş miqyasda qəbul edilən Bolonya təhsil sistemi Azərbaycan təhsilinə yeni nəfəs verdi. Avropa ölkələrində təhsil prosesində baş verən yeniliklərlə tanış olmaq imkanı yarandı. Təhsilimizin qarşısında yeni perspektivlər açıldı. Gənclərimiz Avropa ölkələrində təhsillərini davam etdirmək imkanı qazandılar.

2006-cı ildən ali təhsil sistemində kredit sistemi ilə təhsilin təşkilinə başlanılması Bolonya təhsil sisteminin yeni bir keyfiyyətini ortaya çıxardı. 2010-2015-ci illərdə ali təhsil sistemində müasir maliyyələşdirmə sistemi tətbiq edilməyə başlandı ki, bu da Bolonya prosesinin daha da möhkəmlənməsinə təmin etdi.

2019-cu ildə hörmətli Prezidentimiz, cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə 100 illik yubileyini qeyd etdiyimiz Bakı Dövlət Universiteti milli elimizin, təhsilimizin mərkəzi kimi xalq təşərrüfatının, elm, təhsil və mədəniyyətin bütün sahələri üçün 130 mindən artıq yüksək ixtisaslı kadr hazırlamış, elmi inkişafın sükanı arxasında möhkəm dayanmış, beynəlxalq ələmdə böyük nüfuzla malik bir universitet kimi tanınmışdır.

Son illərdə BDU dünyanın 700 elitar universiteti siyahısına daxil edilmişdir. Bakı Dövlət Universitetində dərs deyən kadr potensialı tədris prosesinin yüksək keyfiyyətindən xəbər verir.

1919-cu il noyabrın 15-də 44 akademik heyətə fəaliyyətə başlayan universitetdə hazırda 16 fakültədə, o cümlədən 121 kafedrada 1300-ə yaxın professor-müəllim heyəti çalışır. Onlardan təxminən 200 nəfəri dövlətin ali orden və medalları ilə təltif olunmuş, fəxri adlar almışlar. 17 nəfəri AMEA-nın həqiqi və müxbir üzvi, 8 nəfəri Milli Məclisin deputatı, 2 nəfəri Dövlət mükafatı laureatı, 14 nəfəri fərdi Prezident təqaüddüşü, 32 nəfəri Əməkdar elm xadimi,

281 nəfəri elmlər doktoru, professor, 1035 nəfəri fəlsəfə doktoru, dosent, 263 nəfəri isə elmi dərəcəsi olmayanlardır.

Universitetdə hazırda müxtəlif elmi istiqamətlərdə bakalavriat səviyyəsində 66 ixtisas üzrə 19036 nəfər, magistratura səviyyəsində 44 elmi istiqamətdə 235 ixtisaslaşma üzrə 1543 nəfər tələbə təhsil alır. Doktorantura səviyyəsində 114 ixtisas üzrə 708 nəfər təhsilini davam etdirir. Hər il BDU-nun məzunu adını qazanan 4 minə yaxın tələbə respublikamızın daha da güclənməsi naminə dövlət quruculuğunun müxtəlif sahələrində çalışır.

Hazırda BDU-nun 16 fakültəsində müxtəlif elmi istiqamətlərdə bakalavriaturada 60 ixtisas, magistraturada 197 ixtisaslaşma, doktorantura səviyyəsində isə 70 ixtisas üzrə 22 mindən çox tələbə, magistrant və doktorant təhsil alır.

Tələbələr hazırlanması, dərslərinin təşkilinə yüksək səviyyəli müəllimlərə tapşılır. Universitetin kadr potensialı olduqca böyükdür, respublikanın ən görkəmli alimləri və mütəxəssislərinin burada çalışması onun imicini olduqca yüksəltmiş, respublika ali məktəblərinin flaqmanına çevirmişdir.

Bakı Dövlət Universitetinin təşkilində, idarə edilməsində, inkişaf və tədqiqində, onun elm mədədəgahına çevrilməsində mühüm xidmətlərə malik fədakar insanlar, görkəmli elm və təhsil xadimləri olan rektorlardan V.I.Razumovski, S.N.Davidenko, A.D.Qulyayev, V.S.Yelpatyevski, T.A.Şahbazi, A.M.Məmmədov, M.Ə.Ələkbərlil, B.S.Həsənbəyov, Ə.M.Əliyev, C.A.Ələsgərov, S.R.Əliyev, A.I.Qarayev, C.Z.Hacıyev, Y.H.Məmmədəliyev, Ş.F.Mehdiyev, M.S.Əliyev, F.M.Bağırzadə, Y.C.Məmmədov, V.B.Quliyev, V.Ç.Qasımov, F.Y.Səməndərov, M.N.Ələsgərov, M.C.Mərdanov, A.M.Məhərrəmov Bakı Dövlət Universitetinin tarixi inkişaf yolunda böyük işlər görmüş, elmin və təhsilin inkişafında öz fədakar yaradıcı xeyirxah əməyi ilə universitet tarixinə bəzəmişlər.

Beləliklə, "xalqımızın milli sərvəti" (H.Əliyev) olan Bakı Dövlət Universitetinin keçdiyi 100 illik tarixi bir yol Azərbaycan təhsilinin, elminin, mədəniyyətinin keçdiyi uğurlarla dolu şərfəli bir yoldur.

Bakı Dövlət Universiteti hər zaman xalqımızın Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin və İlham Əliyevin siyasi kursuna, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olmuşdur.

Müasir şəraitdə Bakı Dövlət Universitetinin bugünkü fəaliyyəti Ulu Öndər Heydər Əliyevin, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, xalqımızın sevimlisi, cənab İlham Əliyevin daxili və xarici siyasətinə böyük dəstəkdir.

Bakı Dövlət Universitetinin yeni tədris korpusunun açılışında çıxış edən prezidentimiz demişdir: "Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanın aparıcı təhsil ocağıdır. Burada çox güclü professor-müəllim heyəti çalışır və bütün dövrlərdə universitet Azərbaycanda peşəkadrların hazırlanması işində çox böyük işlər görmüşdür. Bu gün isə universitet inkişafının yeni mərhələsinə keçir".

Yeni inkişaf mərhələsi elm və təhsilin informasişlaşdırmasını, elmişlaşdırılmasını, modernləşdirilməsini, innovativ yeniliklər, informasiya texnologiyalarının elmi tədqiqatlara və tədrisin təşkilinə tətbiqi mərhələsi kimi böyük problemləri həll etmək, təhsilin təşkilində və elmdə dünyanın qabaqcıl universiteti sırasına yüksəltməyi tələb edir. Universitetin kollektivi hazırda bu mühüm problemləri həll etmək üçün ciddi işlər görməkdədir.

Beləliklə, Bakı Dövlət Universiteti bütün çətinliklərə sinə gərmiş, tədricən inkişaf edərək formalaşmış və qürur hissi ilə demək olar ki, bu gün Azərbaycan xalqının böyük bir elm və təhsil mədədəəinə çevrilmişdir.

ƏDƏBİYYAT

- * Heydər Əliyev. *Müstəqilliyimiz əbədidir*. B., 1997-2013, C. 1-46.
 * İlham Əliyev. *Inkişaf məqsədindədir*. B., 2008-2019, C. 1-89.
1. Azərbaycan tarixi: yeddi cildə. C.7. 1941-2002-ci illər. B., 2008, 605 səh.
 2. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi. Dərslük. II hissə. B., 2007, 351 səh.
 3. Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi nəzəri və praktiki jurnal. № 1 (28). B., 2019, 213 səh.
 4. Bakı Dövlət Universitetinin dünya şöhrətli məzunu. B., 2001.
 5. Atakişiyev A. Bakı Dövlət Universiteti. B., 1991, s.135
 6. Əliyev İ. Bakı Dövlət Universitetinin yeni korpusunun açılış mərasimində nitq. "Respublika" qəzeti, 16 sentyabr, 2008
 7. Azərbaycan tarixi: Dərslük. - B., 2001. - S. 22.
 8. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrıcında. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yeni 2001-ci il, yeni əsr və üçüncü minillik münasibəti ilə Azərbaycan xalqına müraciəti. - B., 2001. - S. 26-27.
 9. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Xəbərləri (tarix, fəlsəfə, hüquq seriyası). - B., 1990. - № 2. - S. 21.
 10. Народное образование в Азербайджане. 1920-1927 гг. - Б., 1928. - С. 14.
 11. Məhərrəmov A. Bakı Dövlət Universiteti. - B., 2000.
 12. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Законодательные акты. - Б., 1998.
 13. Atakişiyev A. Bakı Dövlət Universitetinin tarixi. B., 1991.
 14. Маковский А.О. Азербайджанский Государственный Университет имени В.И.Ленина. B., 1930.
 15. Бакинский рабочий, 1921, 3 август.
 16. Xələfov A.A. Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932-ci illər). B., 1960.

17. Алимұрзоев Х.О. Азербайджанский Государственный Университет за 50 лет. Б., 1969.
18. Azərbaycan SSR Arxiv İdarəsi. F. 57, siyahı 1, s.v. 420, səh. 34.
19. Алимұрзоев Х.О. Азербайджанский Государственный Университет. Б., 1969.
20. Bakı Dövlət Universitetinin elmi əsərləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya ser. 1972, №1, s.60.
21. Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 1960 və 1965-ci illər hesabatı.
22. Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 1970-1979-cu illər hesabatları.
23. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. B., 2006. 241 s.
24. Баєұрзаде Ф.М., Казыев М.А. Азербайджанский Государственный Университет 60 лет. Б., 1969, с.24.
25. Abbasbəyli Ağalar. Azərbaycan mənim ürəyimdir. B.2002, s.90.
26. Azərbaycan tarixi 7 cildə, 7-ci cild. B., 2003, s.327.
27. Xələfov A.A. Məqalələr toplusu 80.-Bakı, 2011, 464 s.
28. Bakı Dövlət Universiteti 1919-1994. Bakı, ADU nəşriyyatı, 1994, 120 s.
29. Məhərrəmov A. Bakı Dövlət Universiteti - 95. B., 2014, "Bakı Universiteti Nəşriyyatı", 575 s.
30. Mərdanov M., Əhmədov Ə. Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti., B., 1997, 136 s.
31. Bakı Dövlət Universitetinin dünya şöhrətli məzunu. B., 2001, 229 s.
32. Xələfov A.A., Qurbanov A.I. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları. B., Bakı Universitetinin nəşriyyatı, 201, 328 s.
33. Azərbaycan Respublikasının tarixi (1991-2003), B., 2016, C.1, 702 s.
34. Azərbaycan Respublikasının tarixi (2003-2016), B., 2016, C.2, 715 s.
35. Abuzər Xələfov, Solmaz Sadiqova. Heydər Əliyev Bibliqrafik Məlumat Kitabı. B., 2003, 60 s.

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ-100
Новый этап развития и эволюции Бакинского Государственного
Университета: этап Гейдар Алиева (1969-2003)

ХАЛАФОВ А. А.

Заслуженный деятель науки Азербайджанской Республики, Заслуженный работник культуры, Почётный профессор Бакинского Государственного Университета, Академик Международной Академии Информатизации при ООН, Индивидуальный стипендиат Президента Республики, Доктор Исторический наук, профессор

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена, выпускнику Бакинского Государственного Университета мирового значения, великому предводителю Азербайджанского народа,

Гейдара Алиева. Было освещено развитие и эволюция Бакинского Государственного Университета.

Ключевые слова: выпускник Бакинского Государственного Университета мирового значения, направление развития Университета в эстае Гейдара Алиева, полученные достижения и успехи.

BAKU STATE UNIVERSITY-100

A new stage in the development and evolution of Baku State University: The stage of Heydar Aliyev (1969-2003)

KHALAFOV A.A.

Honored Scientist of the Republic of Azerbaijan, Honored Worker of Culture, Honorary Professor of Baku State University, Academician of the International Academy of Informatization at the UN, Individual pensioner of the President of Azerbaijan Republic, Doctor of Historical Sciences, Professor

SUMMARY

The article covers the activities of the Great Leader Heydar Aliyev as a world-renowned graduate of BakuState University as a considerate person, admirer and protector of Baku State University for 34 years.

Keywords: Heydar Aliyev, BakuState University, a world-renowned graduate of Baku State University.

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ – 100

100 YAŞLI ALİ TƏHSİL OCAĞI YENİ YÜKSƏLİŞ MƏRHƏLƏSİNDƏ

XƏLƏFOV A.A.

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, BDU-nun fəxri professoru, BMT yanında İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Prezidentin fərdi təqaüdcüsü, tarix elmləri doktoru, professor

KNYAZ ASLAN

Bakı Dövlət Universiteti Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı olan Bakı Dövlət Universiteti müsəlman Şərqində yeni tipli ilk ali məktəb kimi yarandığı vaxtdan başlayaraq parlaq nailiyyətlərlə zəngin şəərəfli bir yol keçmişdir. Düz bir əsr bundan əvvəl Cümhuriyyətin qurucuları həmin dövrün tanınmış alim və mütəxəssislərini respublikamıza dəvət etmiş, Avropa nümunəsi əsasında yeni bir ali təhsil ocağının əsasını qoymuş, bununla da Azərbaycan xalqının elm, təhsil və mədəniyyət tarixində müstəsna əhəmiyyətə malik misilsiz xidmət göstərmişlər. Təsis olunduğu gündən indiyədək daim yüksəlişdə olan Bakı Dövlət Universiteti bu gün regionun ən nüfuzlu ali təhsil ocağı və mühüm elm mərkəzidir.

Azərbaycan dövlətçiliyinin qorunub saxlanılmasında, milli ideologiyanın formalaşmasında, milli təhsilin əsaslarının yaradılmasında, maarifçiliyin, elm və təhsilin tərəqqisində, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında və onların vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə olunmasında Bakı Dövlət Universiteti öz titanik fəaliyyəti sayəsində ölkəmizə və xalqımıza sanballı töhfələr vermişdir. Bakı Dövlət Universitetinin məzunlarının qazandığı nailiyyətlər respublikamızın elmi həyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla xalqımızın qədim tarixinin aradaşdırılmasında, milli mədəniyyətimizin, ana dilimizin daha da təkmilləşdirilməsində və yüksək səviyyəyə qaldırılaraq nəsillərdən-nəsillərə ötürülməsində, azərbaycançılıq ideologiyasının təbliğində ölçüyəgəlməz rola malik olmuşdur.

Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanda təhsilin və elmin inkişafına misilsiz xidmətlər göstərməklə yanaşı, ölkənin ictimai-siyasi həyatında da mühüm rol oynamışdır. Bu ali təhsil ocağının inkişafı Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə sıx bağlıdır. Ulu Öndər Bakı Dövlət Universitetini "Azərbaycan xalqının milli sərvəti" kimi yüksək dəyərləndirmiş, bir məzun olaraq onun regionda qabaqcıl təhsil ocağına çevrilməsi üçün mütərəqqi işlər görmüşdür.

Nüfuzlu elm və təhsil müəssisəsi kimi böyük şöhrət qazanmış Bakı Dövlət Universitetinin sayı 150 mini ötən mənzurları arasında onlarla dünya şöhrətli alimlər, görkəmli siyasi xadimlər, tanınmış şəxsiyyətlər var. Onların sırasında Ümummilli Lider Heydər Əliyev, Nobel mükafatı laureatı, fizik akademik Lev Landau, kimyaçı akademik Yusif Məmmədliyev, riyaziyyatçı akademik Zəhid Xəlilov, fizioloq akademik Abdulla Qarayev, geoloq akademik Şəfaət Mehdiyev, ədəbiyyatşünas alim və yazıçı Mir Cəlal Paşayev, ədəbiyyatşünas professor Cəfər Xəndan, şərqşünas professor Aida İmanquliyeva və digər mü-təxəssislər xüsusi yer tuturlar.

Bakı Dövlət Universitetinin yüksəlmiş mərhələsində müstəsna xidməti olan Ümummilli Lider Heydər Əliyev milli təhsilin inkişafını və onun aparıcı dünya dövlətlərinin təhsil sistemində inteqrasiyasını ciddi vəzifə kimi müəyyən-lən-dirmiş, bu sahədə aparılacaq islahatların mahiyyətini açıqlamışdır. Onun irəli sürdüyü elm və ali təhsil konsepsiyasının əsasını müstəqilliyin daha da möhkəmləndirilməsi, demokratik və hüquqi cəmiyyət quruculuğu prosesinin sürətlə həyata keçirilməsi, dövlətin iqtisadi potensialının gücləndirilməsi kimi başlıca prinsiplər təşkil etmişdir. Heydər Əliyev həm sovet dövründə – 1969-1982-ci illərdə, həm də müstəqillik dövründə – 1993-2003-cü illərdə elmin, təhsilin inkişafını nəzərdə tutan bir sıra mühüm fərmanlar, sərəncamlar, dövlət proqramları imzalamış, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, respublikanın ali təhsil müəssisələrinin, xüsusilə Bakı Dövlət Universitetinin inkişafına hər zaman qayğı göstərmişdir.

Ulu Öndər doğma ali təhsil ocağına rəğbətini hər zaman fəxrəli bildir-miş, "Mən fəxr edirəm ki, Bakı Dövlət Universitetinin məzunuyam" kəlamını iftixarla söyləmişdir. "Universitetin başlıca məqsədi gələcəyin vətəndaşını, yüksək səviyyəli mütəxəssisi yetişdirməkdən ibarətdir" – sözlərini dəfələrlə vurğulayan Heydər Əliyev bu ali təhsil ocağının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, elmi potensialının artırılması üçün müvafiq tədbirlər planının həyata keçirilməsinin təşəbbüskarı və himayədarı olmuşdur. Ötən illər ərzində BDU-nun çoxsaylı kollektivi, o cümlədən professor-müəllim heyəti dünya şöhrətli məzunun qarşısına qoyduğu ali ideyaları və əməlləri yüksək səviyyədə həyata keçirmək naminə ciddi səy göstərmişdir.

Bir faktı xatırlatmaq yerinə düşər: 1969-cu il noyabrın 1-də Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyi məhz Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublika miqyasında təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdur. Bu möhtəşəm mərasim Bakı Dövlət Universitetinin sonrakı inkişafında, yeni elm və təhsil istiqamətlərinin müəyyən-lən-dirilməsində mühüm rol oynadı, sözün həqiqi mənasında, dö-nüş mərhələsinə gətirildi. Bu dö-nüş mərhələsi xalqımızın tarixində milli dirçə-lişə, universitetdə tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, elmi-tədqiqat istiqamətinin genişlənməsinə və kadr korpusunun daha da təkmilləşməsinə sa-

bəb oldu. Ulu Öndərin yubiley komissiyasının sədri kimi Azərbaycan dilində parlaq nitq söyləməsi isə yaddaşlara əsl mədəniyyət hadisəsi kimi yazıldı.

Ümumiyyətlə, BDU-nun indiyədək keçirilmiş beş yubiley mərasimindən dördü – 50, 60, 75 və 80 illik yubileyləri məhz Heydər Əliyevin hakimiyyət dövrünə təsadüf edir. Bu mənada Heydər Əliyevlə Bakı Dövlət Universitetini bir-birindən ayrı təsəvvür etmək qətiyyən mümkün deyildir. Təsədüfi deyil ki, bu ali təhsil məbədi istər təhsil və elmin inkişafında, istərsə də maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, yeni ixtisasların açılması sahəsində ən möhtəşəm nailiyyətlərini məhz Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi dövründə qazanmışdır.

Elə bu səbəbdən Bakı Dövlət Universitetinin qədrbilən professor-müəllim heyəti və tələbə kollektivi özünün dünya şöhrətli məzunu ilə haqlı olaraq hər zaman fəxr etmişdir. Bu tükənməz sevginin bariz nümunəsi olaraq universitetin Böyük Elmi Şurası elmin və təhsilin inkişafında göstərdiyi misilsiz qayğıya, bu təhsil ocağının şöhrətini yüksəklərə qaldırdığına görə 1999-cu ildə – 80 illik yubiley ərsəsinə Ulu Öndər Heydər Əliyevə Bakı Dövlət Universitetinin Fəxri Doktoru diplomunu böyük minnətdarlıq duyğuları ilə təqdim etmişdir.

Heydər Əliyevin 13 iyun 2000-ci il tarixli Sərəncamı ilə Bakı Dövlət Universitetinə özünüidarəetmə – muxtariyyət statusunun verilməsi də onun qayğısı-nın ən parlaq nümunələrindən biridir. Müstəqilliyimizin həmin dövründə ali məktəbə məyyən prinsiplər əsasında belə bir statusun verilməsi onun inkişafında yeni bir mərhələnin əsasını qoymuş, təhsilin məzmunu və formaca təkmilləşdiril-məsinə, dünya təhsil sistemində sürətli inteqrasiyasını, eyni zamanda beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsini təmin etmişdir. Belə ki, qabaqcıl xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən aparıcı ali məktəblərin mü-tərəqqi iş təcürbasının universiteti-mizdə tətbiqi, tədris-tərbiyə prosesinin müasir beynəlxalq standartlara uyğun qurulması üçün həmin illərdə məqsədyönlü addımlar atılmışdır.

Səvindirici haldır ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin milli dövlətçilik siya-sətinə hazırda uğurla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ölkədə təhsilin beynəlxalq tələblər səviyyəsinə qaldırılması, ölkə təhsilinin dünya təhsil sistemində inteqrasiyası üçün mühüm tədbirlər həyata keçirir. Azərbaycanda iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə, həyatın bütün sa-hələrində mü-tərəqqi islahatların aparılmasına etibarlı təminat yaradan dövlət başçısı elm və təhsilin problemlərini daim diqqət mərkəzində saxlayır, Ulu Öndərin bu sahədə müəyyən-lən-dirdiyi prioritetlərin varisiyini təmin edir. Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı elm və təhsildə, güclü insan kapitalının for-malaşdırılmasında görən Prezident İlham Əliyev Bakı Dövlət Universitetinin cəmiyyətdəki rolunu, ictimai əhəmiyyətini daim yüksək dəyərləndirir, onun davamlı yüksəlişi, tərəqqisi namına bütün zəruri tədbirləri həyata keçirir. Azərbaycanda elm, təhsil və mədəniyyətin inkişaf səviyyəsini əyani şəkildə nü-mayiş etdirən Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyinin respublika miq-

yasında geniş şəkildə qeyd olunması, bu prosesin ümumən təhsil sistemində son illərin ən əlamətdar hadisələrindən birinə çevrilməsi də məhz Prezident İlham Əliyevin xidmətləri ilə bağlıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikamızda sosial-iqtisadi və elmi-mədəni sahələrdə bir çox nailiyyətlər əldə olunmuş, xüsusilə təhsil sahəsində mühüm islahatlar həyata keçirilməyə başlanmışdır. Dövlət başçısının qarşıya qoyduğu tələbləri həyata keçirmək üçün sivil dünyanın ən müətəqqi yeniliklərinin Bakı Dövlət Universitetinin elm və təhsil istiqamətlərinə tətbiqi indi ən başlıca məsələlərdəndir. Həmin istiqamətdə qarşıya qoyulan vəzifələr bu ali təhsil məbədinin çoxsaylı kollektivindən, xüsusilə professor-müəllim heyətindən ciddi məsuliyyət tələb edir.

Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin 21 iyun 2017-ci il tarixli sərəncamı əsasında Bakı Dövlət Universitetinə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində publik hüquqi şəxs statusunun verilməsi bu ali təhsil ocağının inkişafı istiqamətində yeni perspektivlər müəyyənləşdirir. Əlbəttə, bu status Bakı Dövlət Universitetinin akademik və elmi fəaliyyətdə çevikliyini, eyni zamanda müasir korporativ idarəetmə modellərinin tətbiqini təmin etməyə kömək göstərəcəkdir.

1919-cu ildə cəmi iki fakültə ilə fəaliyyətə başlamış Bakı Dövlət Universitetində bu gün 16 fakültə, 125 kafedra, 2 elmi-tədqiqat institutu, 30 elmi-tədqiqat laboratoriyası, 3 milyon nüsxəyə yaxın kitab fondu olan Elmi Kitabxana və digər qurumlar fəaliyyət göstərir. Burada müxtəlif elmi istiqamətlərdə bakalavriatura səviyyəsində 55 ixtisas, magistratura səviyyəsində 197 ixtisaslaşma, doktorantura səviyyəsində 70 ixtisas üzrə mütəxəssislər hazırlanır. Hazırda 22 mindən çox tələbə, magistrant və doktorantın ayrı-ayrı sahələr üzrə elmi ixtisaslara yiyələnməsi prosesi ilə 1500-ə yaxın professor-müəllim heyəti və tədris-köməkçi kollektiv məşğul olur. Tədris prosesi Azərbaycan, rus və ingilis dillərində aparılan Bakı Dövlət Universitetində həmçinin dünyanın bir çox ölkələrindən 1000-ə yaxın əcnəbi tələbə də təhsil alır. Burada ali təhsilin bakalavriat, magistratura və doktorantura səviyyələrində kadr hazırlığı Avropa kredit transfer sistemində uyğun həyata keçirilir.

Bakı Dövlət Universiteti çeviklik, beynəlxalq rəqabətə davamlılıq və məşğulluq imkanını artırmaq kimi üç əsas məqsəd daşıyan və əsas mahiyyəti Avropa universitetlərinə inteqrasiya olan Bolonya prosesinə qoşulandan bəri ciddi təhsil layihələrinin və ideyalarının gerçəkləşdiyi bir elm və tədris müəssisəsinə çevrilmişdir. Bu ali təhsil ocağında çalışan alim və pedaqoqların peşəkarlığı sayəsində tələbələrini mənimsədiyi biliklər onların seçdikləri ixtisaslar üzrə yüksək səviyyəli kadrlar kimi yetişməsinə əsaslı kömək göstərir.

Qətiyyətlə demək olar ki, bu gün Bakı Dövlət Universitetinin sürətlə inkişaf edən, yenidən qurulan fakültələri, kafedraları, laboratoriyaları özünün

müasir texnoloji avadanlıqları, sərəştəli mütəxəssislərinin fəaliyyəti sayəsində ən qabaqcıl elm və təhsil ocaqları ilə rəqabət aparmaq qüdrətinə malikdir. Son zamanlar uğurla həyata keçirilən islahatların nəticəsi olaraq Bakı Dövlət Universiteti müasir dünyanın tələbatlarına və beynəlxalq standartlara uyğun gələn savadlı, vətənpərvər mütəxəssislərin hazırlanması işini uğurla həyata keçirir. Bu ali təhsil ocağı tətbiq edilən tədrisin keyfiyyəti, müasir tələblərə cavab verən yüksək maddi-texniki bazası, təhsil alan tələbələrə sayı, intellektual səviyyəsi, beynəlxalq əlaqələri, ölkə hüdədlərindən kənardakı mövqeyi baxımından regionda öz liderlik mövqeyini əzmlə qoruyub saxlayır.

Dünya ölkələrinin bir çox ictimai-siyasi xadimlərinin, elm, təhsil və mədəniyyət nümayəndələrinin Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktorları seçilməsi də bu nüfuzlu ali məktəbin zəngin milli-mənəvi dəyərləri qoruyub saxlamasına, beynəlxalq aləmə, Avropanın mənəvi-intellektual həyatına hərtərəfli inteqrasiyasına əsaslı zəmin yaradır.

Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin 14 noyabr 2017-ci ildə imzaladığı "Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" sərəncamında qeyd edilir ki, Bakı Dövlət Universiteti tarixən vətənpərvər ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yetirdiyi ictimai-siyasi, elm və mədəniyyət xadimləri ilə Azərbaycanın mövcud simasının təşəkkülünə böyük töhfələr vermişdir.

Dövlət başçısının sərəncamına uyğun olaraq bu ali təhsil ocağının yubiley tədbirləri həm Azərbaycanda, həm də ölkə hüdədlərindən kənarda beynəlxalq səviyyədə geniş qeyd edilməkdədir. Fərhəli həlur ki, yubileyə əlaqədar zəngin tədbirlər planının tərkib hissələrindən biri kimi Bakı Dövlət Universitetinin şanlı tarixinə həsr edilmiş şənballı kitab artıq nəşrə hazırdır.

İftixar hissi ilə vurğulamalıyıq ki, yüzlərlə görkəmli alim, tanınmış ictimai xadim və yaradıcı ziyalıları yetişdirən Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi 2019-cu ilin iyun ayında Parisdə UNESCO-nun Baş qərargahında təntənə ilə keçirilmişdir. Həmin tədbirdə çıxış edən ali təhsil ocağının rektoru Elçin Babayev dünyanın tanınmış ictimai-siyasi xadimlərinin bu ali təhsil ocağının fəxri doktoru olduğunu diqqətə çatdırmış, Ümummilli Lider Heydər Əliyev və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevlə yanaşı, bir çox ölkələrin, o cümlədən Türkiyə, Rusiya, Polşa və Litva prezidentlərinin, Nobel mükafatçıların, NATO, UNESCO və İSESKO-nun rəhbərlərinin, ABŞ-in Dövlət katibləri və digər görkəmli şəxsiyyətlərin Bakı Dövlət Universitetinin fəxri doktorları olduqlarını vurğulamışdır.

Bundan başqa, Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyi cari ilin may ayında Qara Dəniz Universitetləri Şəbəkəsi (BSUN) Baş Assambleyasının və Buxarest Universitetinin təşkilatçılığı ilə Rumıniyanın paytaxtı Buxarest şəhərində, sentyabr ayında isə Avstriyada – Avropanın mədəniyyət paytaxtlarından biri olan Vyana şəhərində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzində təntənə ilə keçirilmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı, respublikamızın bir çox ali təhsil ocaqlarında, o cümlədən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində, Mingəçevir Dövlət Universitetində, Sumqayıt Dövlət Universitetində, Bakı Mühəndislik Universitetində Şərqi ilk ali məktəbinin – Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransların keçirilməsi də bütövlükdə ölkə elm və təhsilinin uğurlarının göstəricisidir.

Son aylarda Beynəlxalq Türk Akademiyasının (TWESCO) prezidenti, professor Darxan Kızırsalın, Avropa Şurasının Bakıdakı Ofisinin rəhbəri səfir Zoltan Hernyesin, Fransanın Monpelye Universitetindən professor Fransua Henn və gənc tədqiqatçı Adrien Novrin, İtaliyanın Triest şəhərində yerləşən, elementar zərəciklər və yüksək enerjilər fizikası sahəsində tanınmış nəzəriyyəçi-alim, Kembriç Universitetinin professoru Fernando Quevedonun, Rusiyanın Sverdlovsk vilayətindəki Ural Federal Universitetinin rektoru Viktor Kokşarovun və başqalarının 100 illik yubiley çərçivəsində Bakı Dövlət Universitetində olması, bir sıra xarici qurumlarla əməkdaşlığa dair əməkdaşlıq sazişlərinin və anlaşma memorandumlarının imzalanması doğma universitetimizin beynəlxalq əlaqələrinin gündən-günə genişlənən miqyası barədə kifayət qədər dolğun təəvvür yaradır.

Təbii ki, müasir cəmiyyətin inkişafında, onun həyat səviyyəsinin yüksəlməsində, mədəniyyət və sivilizasiyanın tərəqqisində təhsilin və elmin həlledici rolu Azərbaycanın ümumavropa təhsil və elm məkanına inteqrasiyası prosesinin daha da sürətləndirilməsini, bu sahədə həyata keçirilən islahatların intensivləşdirilməsini tələb edir. Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi, habelə dünya elminə inteqrasiyanın sürətləndirilməsi üçün Bakı Dövlət Universitetində məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilir, müvafiq struktur dəyişiklikləri aparılır, yeni innovativ şöbələr formalaşdırılır, əsasən gənclərdən ibarət işgüzar və təşəbbüskeş kadr potensialı formalaşdırılır. Bu nüfuzlu ali təhsil ocağında icma fəallıq qısa müddətdə xeyli yüksəlmiş, universitetin elmi və idarəçilik hərəyatında gənclərin rolu artırmağa başlamışdır. Qocaman ali təhsil ocağında gətirilən gənclərin bir sıra zəruri tədbirlər, o sırada kadr korpusunun möhkəmləndirilməsi yaxın gələcəkdə universitetin bütün sahələrdə daha sürətlə inkişaf edəcəyindən soraq verir.

Bu gün Bakı Dövlət Universitetində təhsilin məzmun və formaca yeniləşdirilməsi, aparıcı ölkələrin qabaqcıl ali məktəblərinin zəngin təcrübəsinin mənimsənilməsi istiqamətində ciddi addımlar atılır. Doğma ali məktəbimizin mövqeləri dünya miqyasında gündən-günə möhkəmlənməkdə, elmi-pedaqoji kadrlarının beynəlxalq elmi konfranslarda iştirakı həm cəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından çoxalmaqdadır.

Əlbəttə, keyfiyyətli təhsil ilk növbədə nizam-intizamdan, qaydalara uyğun davranış normalarından başlanır. Bu gün həmin normalar Bakı Dövlət

Universitetində mühüm keyfiyyət faktına çevrilmiş, yaradılan möhkəm intizam, tədrisin keyfiyyətinə gündüzlük nəzarət fəaliyyətin səmərəsini xeyli dərəcədə artırmışdır. Universitetdə hökm sürən işgüzar şərait, elmi yaradıcılıq mühiti, müasir maddi-texniki baza çoxsaylı kollektivin də böyük rəğbəti ilə qarşılanmışdır. Çoxsaylı professor-müəllim heyəti və tələbə kollektivi son aylarda universitetin ərazisində abad şərait yaradılmasının, tədris korpuslarında və tələbə yataqxanalarında təmir-bərpa işləri aparılmasının, maddi-texniki bazanın gücləndirilməsinin canlı şahidləridir. Bütün korpuslarda tələbə-müəllim yeməcxanaları kompleksinin müasir tələblərə uyğun şəkildə yenidən qurulması, yüksək estetik zövqlə və keyfiyyətlə yenidənqurma işlərinin aparılması bu nüfuzlu elm məbədinin özəmətlı görkəmində klassika ilə müasirliyin uğurlu sintezini yaratmış, kollektivi doğma ali məktəbə daha sıx bağlayan amillərdən birinə çevrilmişdir.

Müstəqilliyimizin indiki mərhələsində Bakı Dövlət Universitetinin əsas məqsədi yüksək səviyyəli mütəxəssis, vətənpərvər ziyalı, milli dövlətçiliyə sadıq vətəndaş, Azərbaycançılıq ideologiyasına şərtlə xidmət göstərən şəxsiyyət hazırlamaqdan ibarətdir. Bununla əlaqədar olaraq bu ali təhsil ocağında strateji istiqamətlər daşıq müəyyənləşdirilmiş, bu yöndə bütün potensial imkanlar səfərbərliyə alınmışdır. Yüz yaşlı universitetin sənəti kollektivi bu günün yetkin gəncliyini formalaşdırmaq üçün əzmlə çalışır, xalqımızın işıqlı sabahı naminə layiqli vətəndaşların, savadlı kadrların hazırlanması məqsədi ilə tədrisin və təhsilin keyfiyyətini yüksəltməyə çalışır.

Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, hazırda ali təhsil müəssisəsində tədris səviyyəsinin yüksəldilməsi və sanballı elmi nailiyyətlərin əldə olunması ilk növbədə kompüter və müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqini tələb edir. Bakı Dövlət Universitetinin rəhbərliyi bu realığı nəzərə alaraq innovativ yeniliklərin geniş tətbiqi istiqamətində mühüm irəliləyişlərə start vermiş, dekanlıqların, kafedraların və digər qurumların müasir kompüter avadanlıqları ilə təchiz olunması prosesinə başlamışdır.

Məlum olduğu kimi, son illərdə ölkədə aparılan sosial layihələr, Prezident İlham Əliyevin əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsi istiqamətində apardığı işlərin, dövlət başçısı tərəfindən davamlı olaraq həyata keçirilən genişmiqyaslı tədbirlərin növbəti mərhələsi kimi dövlət büdcəsindən maliyyələşən müəssisələrdə minimum əməkdaşların əhəmiyyətli dərəcədə artırılması uğurlu sosial siyasətin bariz göstəricisidir. Bu baxımdan Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının 2019-cu ilin oktyabr ayında keçirilən iclasında Azərbaycan dövlətinin sosial siyasətini rəhbər tutaraq əməkdaşların maddi rifah halının yaxşılaşdırılması və sosial müdafiəsinin daha da gücləndirilməsi məqsədilə BDU əməkdaşlarının, o cümlədən universitetin Qazax filialı kollektivinin əməkdaşlarının sentyabr ayının 1-dən hesablanmaqla orta hesabla 20 (iyirmi)

faiz artırılması haqqında qərar qəbul edilməsi bu ali təhsil ocağının çoxsaylı kollektivi tərəfindən rəğbətə qarşılanmışdır.

Tədqiqatçı haldır ki, hazırda Bakı Dövlət Universiteti ölkəmizdə təhsil islahatlarının həyata keçirilməsində önəmli rolə malikdir. Bu ali təhsil ocağı ölkədə maarifçiliyin, təhsilin inkişafında, elmin tərəqqisində, milli ideologiyasının formalaşmasında fəal iştirak edir. Elm və təhsil sahəsində uğurlu fəaliyyəti ilə Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına bundan sonra da öz ləyqli töhfəsini vermək niyyətində olduğunu nümayiş etdirən Bakı Dövlət Universitetinin əsas fəaliyyəti və inkişafı bu gün təhsil, elm, innovasiyalar, sosiallıq və beynəlmilləşmə hədəflərinə doğru istiqamətlənmişdir. Əminliklə söyləyə bilərik ki, bir əsrlik yubileyini zəngin elm və təhsil nailiyyətləri ilə qarşılayan doğma Bakı Dövlət Universiteti növbəti 100 illiyə yeni enerji ilə qədəm qoyaraq daha böyük uğurlar qazanacaqdır.

“YİRTICI JURNALLAR” PROBLEMİ, ELMİ İŞÇİLƏRİN VƏ MÜTƏXƏSSİSLƏRİN MAARİFLƏNDİRİLMƏSİ

QURBANOV A.İ.

*Bakı Dövlət Universiteti,
Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekani,
fizika-riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
azadbey@mail.ru*

MƏMMƏDLİ S.S.

*BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı
samire.memmedli9696@mail.ru*

Məqalədə “Yirtıcı jurnallar”ın nə olması, nə məqsədlə istifadə olunması, oğurlanmış və yirtıcı hesab olunan elmi jurnallardan bir alət kimi istifadə edilməsinin mənfi təzahürləri haqqında məlumatlar verilib. Beynəlxalq elmi ictimaiyyətdə “yirtıcı jurnallar”ın qurbanlarına nümunə kimi bir neçə fakt sadalənib. Redaksiya tərəfindən rəydən keçməyən, plagiatlığı yoxlanılmayan, sifarişlə yazılmış, bəzi hallarda köçürülmüş elmi məqalələr çap edən jurnalların, bu jurnallarda nəşr etdirən alimlərin elm aləmində nüfuzuna mənfi təsiri öyrənilmişdir. Həmçinin “yirtıcı jurnallar”ın müəyyən edilməsi metodikası şərh edilmişdir.

Açar sözlər: “Yirtıcı jurnallar”, oğurlanmış jurnallar, saxta jurnallar beynəlxalq akademik bazalar, Bill siyahısı və s.

XX əsrin sonlarından başlayaraq elmi informasiyanın qiymətləndirilməsi problemi və elmi məqalələri harada və necə çap etdirmək məsələləri aktuallaşmışdır. Belə ki, bir sıra “işbazlar” akademik vicdan prinsipini pozaraq müəyyən gəlir əldə etmək məqsədilə müxtəlif üsullardan istifadə edirlər. Bu üsullardan biri “yirtıcı”, “oğurlanmış”, saxta jurnallar təsis edərək, müəllifləri aldadaraq maliyyə vəsaitlərinin əldə edilməsidir.

“Yirtıcı jurnallar” açıq əsasən açıq əlyətərli, özünü elmi statuslu jurnal hesab edən, iddia edən, lakin əslində tam redaksiya və nəşriyyat fəaliyyətindən keçməyən, müəlliflərin əlyazmalarının nəşri üçün maliyyə ödənişi tələb edən, elmi məsuliyyət prinsipini pozan dövrü nəşrlərə deyilir. “Yirtıcı jurnal”lara maraq ilk dəfə 2008-ci ildə Riçard Poynder tərəfindən göstərilmişdir. 2009-cu ildə Açıq Əlyətərli Elmi Nəşriyyatlar Assosiasiyası bu barədə öz narahatçılığını bildirdi. Həmin ildə məlum oldu ki, Scientific Research Publishing nəşriyyatı digər jurnallarda çap olunmuş məqalələri təkrar çap edirlər. 2010-cu ildə Fil Devis mətbuatda onun tərəfindən qəsdən yazılmış cəfəngiyyət məzmunlu məqalənin SCİgen nəşriyyatı tərəfindən müəyyən məbləğ müqabilində çapa

qəbul edildiyi haqqında məlumatla çıxış etdi. Bunun ardınca Meqan Molten və Elison Makkuk bir sıra nəşriyyatların çap edilən əlyazmalarının geri qaytarılmasına qarşı çıxdıqlarına dair məlumatla çıxış etdilər. Digər bir fakt tarixdə Con Boannon eksperimenti adlanan faktıdır. Belə ki, Con Boannon digər jurnallarda risenziyalasma keyfiyyətini müəyyən etmək üçün xərçəng xəstəliyi haqqında elmi əsası olmayan məqaləni bir sıra jurnallara göndərdi. Nəticədə 304 jurnaldan 154-ü, o cümlədən Journal of Natural Pharmaceuticals jurnalı məqaləni çap üçün qəbul etdi. Yalnız 98 jurnal, o cümlədən Plos One məqaləni çap etməkdən imtina etdi. 2015-ci ildə Polşa alimləri P.Sorokovskiy, E.Kulçitskiy, A.Gorokovskaya, K.Pisanki real mövcud olmayan Anna O. Şust adlı elmi işçinin adından 360 elmi jurnala redaksiya heyətinə daxil olmaq üçün ərizə ilə müraciət etdi. Bu jurnallardan 40-ı heç bir arasdırma aparmadan bu müraciəti qəbul etdi. Bütün bu faktlar elmi ictimaiyyatda elmi jurnalların fəaliyyətini arasdırmaq zərurətini qarşıya qoydu. Bu sahədə tədqiqatlar peşəkar formada aparılmağa başladı. Artıq bu tədqiqatların nəticəsində akademik referat və indeksləşən bazalar öz siyahılarına yenidən baxaraq təhlükəli jurnalların siyahıdan çıxarılmasını həyata keçirtməyə başladılar [s17].

"Yırtıcı jurnallar" ifadəsini elmi dövriyyəyə ilk dəfə Kolorado ştatının Denver Universitetinin dosenti Cefri Bill daxil etmişdir. O, bu tür jurnalları 2008-ci ildən etibarən analiz etməyə başlamışdır. Buna səbəb onun elektron poçt ünvanına bir sıra jurnalların redaksiya heyətinə dəvət haqqında külli miqdarda şübhəli elektron məktubların gəlməsi olmuşdur. Bu məktubların içərisində çoxsaylı qrammatik səhvlərin mövcudluğu onun diqqətini çəkmişdi. Həmin vaxtdan etibarən o, mütləq olaraq yenilənən, böyük ehtimalla "yırtıcı" hesab olunan jurnalların elmi ədəbiyyatda Bill siyahısı adlanan "qara" siyahısını hazırlamağa başlamışdır [2, 3].

Son dövrdə yurtdışının jurnallarının sayı dinamik sürətdə artır. Bu işə alimlərdə öz elmi tədqiqatlarının nəticələrinin "zibil nəşrləri" seriyasına düşməsi barədə həqli narahatlıq yaradır. Yırtıcı jurnallar ona görə təhlükəli hesab edilir ki, onların bir qismi nə vaxtsa referativ bazalarda indeksləşmiş olurlar. Bu jurnalların aşkar edilib, və bazalardan silinməsi özü müəyyən vaxt və elmi təhlil tələb edir. Məhz "işbazlar"da bu faktoru nəzərə alaraq qısa müddətdə daha çox gəlir əldə etmək üçün, daha çox məqalə çap etdirməyə çalışırlar. Bu məqalələrin bir qisminin elmi səviyyəsi aşağı olduğundan, sonda jurnalın elmi nüfuzu aşağı düşür. Bu səbəbdən jurnalda nəşr edilmiş ən keyfiyyətli məqalə belə "zibil nəşr" hesab edilərək, elmi ictimaiyyətin diqqətindən kənar qalır. Yırtıcı jurnalların artım dinamikası təəssüf ki, çox narahat edicidir. Təkcə 2016-cı ildə Scopus bazasından 175 belə jurnal aşkar edilərək, siyahıdan silinmişdir [1].

Yırtıcı jurnalların əsas xarakteristikası məqalələrin resenziyalanmamasıdır. Bu amil elmi informasiyanın mətbəariliyini sual altına alır. Bəzi hallarda, ümumiyyətlə, çap olunan məqalənin növbəti məzmunu, hətta yazılış qaydası

belə yoxlanılır. Belə jurnallara misal olaraq, Asian Social Science, Mediterranean Journal of Social Science, International Journal of Environmental and Science Education göstərmək olar. Bu jurnallarda kifayət qədər elmi məqalələr çap olunmuşdur və nəşr dinamikası sürətlə artır. Belə ki, 2012-2014-cü illərdə ildə 60-70 məqalə çap olunmuşdursa, 2015-2016-cı ildə məqalələrin sayı 500-600-ə çatmışdır. Təəssüf ki, yurtdışının jurnallarının yayılma arealı da son dövrdə genişlənməkdədir. Aşağıda verilmiş siyahı bunu bir daha təsdiq edir [1].

- International Journal of Environmental and Science Education ISSN 1306-3065 Turkey/Netherlands
- Mathematics Education ISSN 2468-4945 Turkey/Netherlands
- International Journal of Pharmacy and Technology ISSN 0975-766X India
- Research Journal of Pharmaceutical Biological and Chemical Sciences ISSN 0975-8585 India
- Indian Journal of Science and Technology ISSN 0974-5645 India
- Social Sciences Pakistan ISSN 1993-6125 Pakistan
- Actual Problems of Economics ISSN 1993-6788 Ukraine
- Biosciences Biotechnology Research Asia ISSN 0973-1245 India
- Anthropologist ISSN 0972-0073 India
- International Review of Management and Marketing ISSN 2146-4405 Turkey

Journal of Language and Literature ISSN 2078-0303 Azerbaijan [13]. Elmi dövriyyədə yurtdışının jurnalları yanaşı saxta jurnallara da mövcuddur. Bu jurnallara saxta metrika və impakt faktor mənimədir. Belə jurnallara misal olaraq Nigeriyanın "Journal of Scientific Research and Development" jurnalını misal göstərmək olar. Jurnalda qeyd edilir ki, o Scopus və Web of Science bazalarında indeksləşir, lakin bu belə deyildir. Buna baxmayaraq, bu jurnalda kifayət qədər MDB ölkələri üzrə alimlərin əsərləri çap olunmuşdur. Əsas diqqət ona yönəlməlidir ki, bu jurnalın həmin surətdə də məqalələri qəbul edir. Sual ola bilər ki, müəlliflər niyə aldanaraq bu tip jurnallarda məqalələr çap etdirlər?

Birinci səbəb jurnalın titullarında yalnız impakt faktorun verilməsidir (1, 69). Müəlliflərin əksəriyyəti müasir bibliografik tədqiqat üsullarını bil-mədiyinə görə bu məlumatı dəqiqləşdirmirlər.

İkinci səbəb vasitəçi fiziki və hüquqi şəxslərə etibar olunmasıdır. Təəssüf ki, bu gün kifayət qədər fiziki və hüquqi şəxslər alimlərə, xüsusilə gənc tədqiqatçılara öz məqalələrini nüfuzlu elmi jurnallarda çap etdirmək üçün vasitəçilik xidməti təklif edirlər. Onlar müəyyən vəsait müqabilində məqaləni jurnalın tələbinə uyğunlaşdırmağı, bəzi hallarda akademik tövsiyə etməyi, redaksiya ilə yazışmaların aparılmasını və sonda məqalənin nəşrinə nail olacaqlarına söz verirlər. Bu şəxslər əsasən virtual mühitdə fəaliyyət göstərdiklərinə

və maliyyə ödənişləri elektron formada həyata keçirildiyinə görə onların fəaliyyətlərinin dürüstlüyünü yoxlamaq çox çətin olur [13].

Akademik vicdan prinsipini pozan digər tip jurnallar oğurlanmış jurnallar adlanırlar. Bu kategoriya aid olan jurnallar daha təhlükəli jurnallar hesab edirlər. Belə ki, bu jurnallar mövcud olan və kifayət qədər nüfuzlu jurnalların ya dəqiq surəti, ya da sındırılmış sayt formasında oxuculara təqdim edilir. Məsələn üçün "Journal of Viticulture and Enology" Portuqaliya jurnalı kifayət qədər nüfuzlu jurnaldır. Onun impakt faktoru aşağıdakı kimidir: Scopus (Q3,SJR-0.25) və Web of Science (SCIE, IF-0.44). Bu jurnalın əsl saytı <http://www.ctv-jve-journal.org/>, qeyri-orijinal saytı isə <http://ciencia-e-tecnica.org/unvanidir>. Ancaq google-da axtarış zamanı ilk növbədə qeyri-orijinal saytı istifadəçiyə təqdim olunur. Saxta saytı orijinal saytdan fərqləndirmək çox çətinidir. Çünki ilk növbədə orijinal saytın sındırılmış versiyası olur. İşbazlar bu versiyadan istifadə edərək özləri üçün gəlir əldə edirlər. Belə ki, qeyd olunan jurnalda bir məqalənin çap olunması üçün 454 dollar tələb olunur. Nəticədə alimin məqaləsi aldaddıqca nüfuzlu jurnalda deyil, bəzi hallarda hüquqi qeydiyyatı olmayan "özlünəş" prinsipi ilə fəaliyyət göstərən şübhəli məşəli jurnallarda çap edilir.

İlk oğurlanmış jurnal İsveçdə çap olunan *Archives des Sciences* adlı jurnal olmuşdur. Rəsmi jurnalın redaktorları bu haqda məlumat aldıqdan sonra onların fəaliyyətini dayandırmağa çalışsalar da heç bir nəticə verməmişdir. Bu yalançı sayt çox istiqamətli *Archives des Sciences* jurnalının elektron variantı kimi özünü təqdim edir və 1971-ci ildən Cenevrənin Fizika və Tarix Cəmiyyəti tərəfindən çap edildiyi məlumatını yayır. Statistika görə, 2012-2013-cü illər ərzində 20-dən çox elmi jurnal oğurlanmışdır. Adətən müəmmad yenilməyən, həmçinin domen adının fəaliyyətinə görə illik ödəniş edilmədiyi üçün döndürülən saytı "oğurlanırlar". Məsələn, özünü *James Robinson* kimi təqdim edən şəxs 20 jurnalın, o cümlədən, *Journal of Balkan Tribological Association*, *Scientia Guaianae*, *Journal of American Medical Association*, *Cadmo*, *Entomon*, *Italianistica*, *Revue scientifique et technique*, *Kardiologiya*, *Agrochimica*, *Terapevicheskiy Arkhiv*, *AMA*, *Tekstil*, *Fauna Rossii* I *Sopredel* *Nykh Stran*, *Azariana*, *PSR Health Research Bulletin* və s. jurnallarının saxta versiyalarını müəllifdir. Təəssüf ki, belə faktların sayı kifayət qədər çoxdur [5].

Son dövrdə MDB ölkələrində də bu tendensiya təəssüf ki, yayılmaqdadır. Məsələn, Rusiyanın "Терапевтический архив" jurnalının oğurlanmış versiyası 2015-ci ildən istifadəyə verilmişdir.

Təəssüf ki, son dövrdə saxta elmi konfrans təşkilatçıları da meydana çıxmışdır. Onlar alimləri aldadaqca, əsasən məşhur kurort şəhərlərində keçiriləcək Beynəlxalq konfranslara on-line üzvlük haqları toplayırlar. Nəticədə isə konfransa dəvət alan alimlər dövlətdə qeyd olunan məkanda heç bir kon-

fransın olmadığını və ya ən yaxşı halda konfransın səviyyəsinin çox aşağı olmasının şahidi olurlar.

Yurtici, saxta və oğurlanmış jurnalların əsas təhlükəsi bundan ibarətdir ki, elm aləmində bu jurnallarda çıxan məqalələr zibil nəşrlər sayılır. Bu isə müəllifin bir alim kimi nüfuzuna mənfi təsir göstərir. Alimlər yurtici jurnallarda çap olunmuş məqaləyə onun elmi dəyərindən asılı olmayaraq bir qayda olaraq istinad verirlər. Digər tərəfdən, bu jurnallarda çap olunan məqalələr elmi nəşr hesab olunduğu üçün digər jurnallar onu təkrar çapa götürürlər. Bu səbəbdən alimin tədqiqatının nəticəsi faktiki olaraq itirilmiş hesab edilə bilər. Yurtici jurnalların müəyyən olunması Cefri Billin xidmətləri danılmazdır. O, ilk dəfə olaraq yurtici jurnalların seçim kriteriyasını müəyyən etmiş, Bill-ci yahanı adlanan yurtici nəşriyyat və jurnalların siyahısını tərtib etmişdir. 2016-cı ildə onun siyahısında 1155 nəşriyyat və 1294 jurnal var idi. Həmçinin o, oğurlanmış və yamnis metrikalı jurnallarında siyahısını tərtib etmişdir. Təəssüf ki, 2017-ci ildə Cefri Bill bu siyahını ləğv etmişdir [7-12].

Yurtici jurnalların qurbanı olmamaq üçün nə etmək lazımdır?

İlk növbədə, jurnalın həqiqətən qeydiyyatdan keçməsinə ISSN və DOI (*Digital Object Identifier*) nömrələrinə görə yoxlamaq lazımdır. Bundan sonra jurnalın titl vərəqində verilmiş impakt faktorun dəqiqliyi akademik bazalarda Scopus və Web of Science bazalarında yoxlamaq lazımdır. Həmçinin jurnalın yuxarıda sadalanan beynəlxalq akademik bazaların elmi jurnallara qoyduğu tələblərə necə əməl etdiyinə diqqət yetirmək lazımdır. Burada ən vacib məqamlardan biri jurnalın hansı elm sahəsini əhatə etməsinə müəyyən etməkdir. Jurnal konkret bir elm sahəsini və ya yaxın elm sahələrini əhatə etməlidir. Əgər jurnal müxtəlif istiqamətlirdə və ya bütün elm sahələrini əhatə edərsə ehtiyatlı olmaq lazımdır. Bundan əlavə jurnalın adı kifayət qədər ümumi xarakter daşıyarsa, adında cəlbədiçi sözlər, məsələn, beynəlxalq, multidisiplinar terminlərdən istifadə edilmiş isə bu onun müəllifləri cəlb etmək vasitəsi olduğuna dəlalət edir və yurtici jurnaldır.

Digər mühüm məqam jurnalın redaksiya heyətinin tərkibidir. Redaksiya heyətində inkişaf etməkdə olan ölkələrdən az tanınan və ya heç tanınmayan alimlər olduqda və ya redaksiya heyəti haqqında məlumat və əlaqə vasitələri əks olunmadıqda müəllifdə jurnalın saxta olması şübhə oyatmalıdır. Jurnalın saytından qeydiyyatda olduğu beynəlxalq akademik bazalara birbaşa istinad olmalı və bu istinadların həqiqiliyi yoxlanmalıdır.

Məqalənin çap edilmək üçün qəbul olunma tarixi, rəy müddətinin həqiqi uyğun olması da yoxlanılmalıdır. Ən çox rast gəlinən uyğunsuzluqlardan biri də dövrə nəşrin eyni çap tezliyinə malik olmaması və ədəbiyyat siyahısının Roman (latın) əlifbası ilə verilməməsidir [3].

Hor bir elmi jurnal müəllifə məqaləsi üçün lisenziya haqqında məlumat verməlidir. Əgər bu məlumat verilmərsə və jurnal lisenziyasız məqaləni qəbul

edirsə, jurnalın daha çox inkişaf etmiş ölkələrdən məqalələr çap olunursa həmin jurnalın mötəbərliyi şübhə altına düşür. Digər mühüm şərt jurnalda çap olunan məqalələrin jurnalın profilinə uyğun olmasına fikir verilməsidir. Adətən, yirtıcı jurnallarda bütün fəaliyyət sahələri üzrə məqalələr çap olunur. Bu məqalələrin bir qismi jurnalın profilinə belə aid olmur. Digər mühüm kriteriya ildə jurnalın neçə buraxılışının olmasıdır. Əgər buraxılış sabit olmayıb dinamik olaraq artarsa, məqalələrin sayı dinamik dəyişirsə bu jurnalın yirtıcı jurnal olmasına şübhə ola bilməz. Digər mühüm şərt jurnalın kim tərəfindən nəşr edildisi, redaktorunun kim olması və onunla əlaqə qurmanın mümkünliyi.

Konkret "Global Media Journal" jurnalının nümunəsində bu jurnalın yirtıcı jurnal olmasını müəyyən edərkən. Bunun üçün jurnalın sayına daxil olaq. <http://www.globalmediajournal.com/> saytında jurnalın ünvanı aşağıdakı kimi verilmişdir: Wilmington, Delaware, USA

Scopus SciMago-da isə nəşr ünvanı olaraq Dept. of Communication and Creative Arts, Purdue University Calumet verilmişdir. Bu universitet İndiana Ştatının Lafayet şəhərində yerləşir. Göründüyü kimi, bu şəhərlər arasında məsafə 1000 km-dən artıqdır. Yuxarıda deyildiyi kimi, yirtıcı jurnallarda nəşr aktivliyinin tempi xarakterikdir. Adətən, jurnal hər hansı bir bazada indeksləşdikdən sonra daha çox gəlir əldə etmək üçün qısa müddət ərzində daha çox müəllif cəlb etmək məqsədini qarşıya qoyur. Bu aktivliyi görmək üçün arxiv bölməsinə daxil olmaq kifayətdir. Bu zaman görürük ki, 2012-2013-cü illərdə təqribən 10 məqalə çap olunmuşdur. 2016-cı ildə 3 xüsusi buraxılış və 2 müntəzəm nəşr və hər bir nəşrdə isə təqribən 25 məqalə çap olunmuşdur. Təxminən 2016-cı ildə son 3 ildə çap olunan məqalələrdən çox məqalə çap olunmuşdur. 2015-2016, 2016-2017-ci illərdə həmçinin tarixə, təhsilə, sosiologiyaya, mədəniyyət və incəsənətə aid məqalələr də çap olunmuşdur. 2014-cü ildə bu jurnalda müəlliflərin 80 faizi amerika alimləri idisə, 2015-ci ildən başlayaraq onların sayı azalmışdır. Nigeriya, Çin, Yaxın Şərq alimləri onlardan üstünlük təşkil etməyə başlamışdır. 2015-ci ildə ilk dəfə olaraq MDB ölkələrinin alimlərinin əsərləri çap olunmuşdur. 2016-cı ildə isə nəşrlərin 60%-ini onların əsərləri təşkil edir. Jurnalda risenziya üçün 21 gün, nəşr üçün 45 gün müəyyən edilməyə baxmayaraq müəyyən olunmuşdur ki, ələ məqalələr var ki, 5 gündən sonra nəşr olunmuşdur. Jurnalın Scopus bazasına indeksləşməsinə yoxlamaq üçün Scopus bazasına daxil olmaq və onun SJR göstəricisinə baxmaq lazımdır. Bu zaman görürük ki, o, yalnız 2010-2017-ci ildə bazada indeksləşmişdir və hal-hazırda onun adı siyahıdan yirtıcı jurnal kimi çıxarılmışdır. Buna əmin olmaq üçün Bill siyahısına daxil olmaq və jurnalın adının həqiqətən də bu siyahıda olduğuna əmin oluruq.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənova R.Ş, Əsgərov F.Ş. "Yirtıcı" jurnalları xarakterizə edən xüsusiyyətlərin identifikasiyası // *Informasiya cəmiyyəti problemləri*, 2018, №2, 97–106
2. Алимова Н. К. Нужен ли нам наш российский Джеффри Билл? // *Научная периодика: проблемы и решения*. - 2016. - Т. 6, № 2. - С. 88-92. - DOI:10.18334/nppir.6.2.35649.
3. Anderson R. Should We Retire the Term "Predatory Publishing"? // *ScholarlyKitchen* (англ.) *psycc*. - 11.05.2015.
4. Arougheti S. M. Paying to Publish: Open Access Fee and Libraries' Initiative to Fund Publishing Costs // *Open Access and the Future of Scholarly Communication: Implementation* / Eds. Kevin L. Smith, Katherine A. Dickson. - Rowman & Littlefield (англ.) *psycc*. - 2016. - P. 53-70. - 340 p.
5. Beaubien S., Eckard M. Addressing Faculty Publishing Concerns with Open Access Journal Quality Indicators // *Journal of Librarianship and Scholarly Communication*. - 2014. - № 2 (2). - P. 1133. - DOI: 10.7710/2162-3309.1133.
6. Bartholomew R. E. Science for sale: the rise of predatory journals // *Journal of the Royal Society of Medicine*. - 2014. - Vol. 107, № 10. - P. 384-385. - DOI:10.1177/0141076814548526.
7. Beall J. Bentham Open // *The Charleston Advisor* (англ.) *psycc*. - 2009. - Vol. 11, № 1. - P. 29–32.
8. Beall J. Predatory publishers are corrupting open access (англ.) // *Nature*. - 2012. - Vol. 489. - P. 179. - DOI:10.1038/489179a. - PMID 22972258.
9. Beall J. Predatory Publishing. Overzealous open-access advocates are creating an exploitative environment, threatening the credibility of scholarly publishing // *The Scientist* (англ.) *psycc*. - 01.08.2012.
10. Beall J. Unethical Practices in Scholarly, Open-Access Publishing // *Journal of Information Ethics* (англ.) *psycc*. - 2013a. - № 22 (1). - P. 11-20. - DOI:10.3172/jie.22.1.11.
11. Beall J. Predatory publishing is just one of the consequences of gold open access // *Learned Publishing* (англ.) *psycc*. - 2013b. - Vol. 26, № 2. - P. 79-83. - DOI:10.1087/20130203.
12. Beall J. Predatory journals: Ban predators from the scientific record (англ.) // *Nature*. - 2016. - Vol. 534. - P. 326. DOI:10.1038/534326a.
13. Berger M., Cirasella J. Beyond Beall's List: Better Understanding Predatory Publishers // *College & Research Libraries News* (англ.) *psycc*. - 2015. - Vol. 76, № 3. - P. 132-135.
14. Bohannon J. (англ.) *psycc*. Who's Afraid of Peer Review? (англ.) // *Science*. - 2013. - Vol. 342, no. 6154. - P. 60–65. - DOI:10.1126/science. 342.6154.60. - PMID 24092725.
15. Butler D. Investigating Journals: The dark side of publishing (англ.) // *Nature*. - 2013. - Vol. 495, no. 7442. - P. 433-435. - DOI:10.1038/495433a. Архивировано 20 июня 2013 года.

16. Caplan A. L. (англ.)русск. The Problem of Publication-Pollution Denialism // Mayo Clinic Proceedings (англ.)русск. - 2015. - № 90 (5). - P. 565-566. ISSN0025-6196. DOI:10.1016/j.mayocp.2015.02.017.
17. https://en.wikipedia.org/wiki/Predatory_publishing

ПРОБЛЕМА «ХИЩНЫХ ЖУРНАЛОВ» - ВОСПИТЫВАТЬ УЧЕНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ

КУРБАНОВ А.И., МАММЕДЛИ С.С.

РЕЗЮМЕ

В статье приводится информация о том, что такое хищные журналы, почему они используются, и о негативных последствиях использования украденных и хищных научных журналов в качестве инструмента. Международное научное сообщество приводит несколько фактов в качестве жертв эсхерты «хищных» журналов. Влияющее влияние ученых на публикацию журналов, которые не были проверены редакцией, не проверено на плагиат, было опубликовано в некоторых случаях, опубликовано в некоторых случаях опубликовано научных статей. Метод выявления «хищных» журналов также объясняется.

Ключевые слова: журналы о хищниках, хищные журналы, поддельные журналы, международные академические базы данных, стикеры законопроектов и т.

THE TASK OF "PREDATORY MAGAZINES" IS TO EDUCATE SCIENTISTS AND EXPERTS

QURBANOV A.I., MAMMADLI S.S.

SUMMARY

The article provides information on what predatory magazines are, why they are used, and the negative implications of using stolen and predatory scientific journals as a tool. The international scientific community cites several facts as examples of victims of "predatory" magazines. The influential influence of scientists in publishing the journals, which have not been reviewed by the editorial board, is not checked for plagiarism, has been published in some cases, published in some cases, published scientific articles. The method of identifying "predatory" magazines is also explained.

Keywords: Predatory magazines, stolen magazines, fake magazines, international academic databases, Bill listings, etc..

NƏSR ƏSƏRLƏRİNİN REDAKTƏ PRİNSİPLƏRİ

KNYAZ ASLAN

Bakı Dövlət Universiteti

*Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
knvazaslan@mail.ru*

Elmi məqalədə ədəbi-bədii nəşrlərin müxtəlif janrlarının redaktəsinin xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Burada ilk növbədə nəsr əsərlərinin özünəməxsus redaktəsinə diqqət yetirilmişdir. Müəllif ayrı-ayrı ədəbi janrların (hekaya, novella, oçerk, xatirə, povest, roman) redaktor hazırlığı məsələlərini təhlil etmiş, müəyyən ümumiləşdirmələr aparmışdır.

Açar sözlər: ədəbi-bədii əsərlər, nəsr, lirika, dram, yazıçı, nasir, hekayə, novella, oçerk, xatirə, povest, roman, redaktə işi.

Giriş. Bədii ədəbiyyat nəşrlərinin kütləsi olduqca zəngin və rəngarəngdir. O, milli və xarici klassikləri, müasir Azərbaycan və dünya ədəbiyyatını əhatə edir. Son zamanlar Azərbaycanda bədii və uşaq ədəbiyyatının illik ümumi tirajı yüz minlərlə nüsxə təşkil edir.

Nəşriyyatlar müntəzəm olaraq ayrı-ayrı əsərlər, seçilmiş əsərlər, toplular, almanaxlar, müntəxəbatlar və s. nəşr edir. Ümumi fikir, mövzu, oxucu məqsədi və ya təyinatı baxımından birləşdirilmiş bir çox nəşrlər seriyalarla buraxılır. Seriyalar adətən ümumi ad altında və eyni tipli tərtibatla çıxan nəşrləri əhatə edir. Nəşirlər oxucu auditoriyasının müxtəlif tərkibli strukturunu, bədii ədəbiyyat mütaliəsinin məqsədinin bir-birindən fərqli nəzərə alaraq yaşlılar üçün kütləvi populyar və elmi nəşrlər, məktəbəqədər və məktəbəyaşlı (kiçik, orta, böyük məktəb yaşlı) uşaqlar və yeniyetmələr üçün isə xüsusi nəşrlər hazırlayır.

Hazırda Azərbaycanda bir sıra dövlət və qeyri-dövlət (özəl) nəşriyyatları Azərbaycan dilindən başqa rus, ingilis, türk və başqa dillərdə bədii ədəbiyyat nəşr edir. Kitablarn ümumi miqdarının təqribən 90%-i Azərbaycan dilində çap edilir. Müasir poliqrafiya bazasına malik olan "Azərbaycan", "Çaşıoğlu", "Şərq-Qərb", "Nurlan", "Nurlar", "Elm və Təhsil", eləcə də "Azəməş", "Elm", "Yazıçı" və digər tanınmış nəşriyyatlar kütləvi nəşrlərdən elmi nəşrlərə qədər bütün tiplərdə milli və xarici ədəbiyyat çapdan buraxılır.

Bütün bu ədəbi əsərlərin nəşrə hazırlanması peşəkar redaktorların səmərəli yaradıcılıq fəaliyyəti sayəsində mümkün olur. Çap məhsulları içərisində bədii ədəbiyyat ad və tiraj baxımından əsas və mühüm çəkiyə malikdir.

Əsas hissə. Bədii ədəbiyyat həyat hadisələrinin, insanın istəklər və arzularının, fikir və duyğularının əks etdirən şifahi və yazılı söz sənətidir. "Ədəbiyyatşünaslıq

terminləri lüğəti"nə əsasən, Yaxın və Orta Şərqi bir çox xalqlarının işlətdiyi "ədəbiyyat" termini məncə VIII-IX əsrlərdə ərəblər arasında orijinal didaktik əsərlər məcmuəsi kimi başa düşülən "ədab" termini ilə əlaqədardır [3, s. 21-22].

Bədii ədəbiyyatın insana qüdrətli, hərtərəfli təsiri, onun iç dünyasını əks etdirməsi, cəmiyyətin dəyərlər sistemini möhkəmləndirmək, ideoloji inanların və şəxsiyyətin mənəvi normalarının formalaşmasına fəal təsir göstərmək qabiliyyəti təbiiyə sistemində incəsənətin başqa növləri ilə birlikdə onun tutduğu mühüm yerin əhəmiyyətini müəyyənləşdirir. Müasir şəraitdə də bədii ədəbiyyat xüsusi təربiyəvi dəyər kəsb edir.

Rus alimi M.Kozovanın qeyd etdiyi kimi, ədəbiyyatın nəşri bir sıra mərhələlərdən ibarət olan fəsiləsiz prosesdir. Həmin proseslərin ardıcılığını belə müəyyənləşdirmək olar:

- Tematik planlaşdırma;
- Əlyazma üzərində bilavasitə iş (rəy vermə (resenziya yazma), əlyazmanın redaktor təhlili, düzəliş prosesi);
- Nəşriyyat orijinalının hazırlanması;
- Kitabın buraxılışı;
- Kitabın yayımı;
- Oxucu tələbatının öyrənilməsi [11].

Ədəbi-bədii kitabın hazırlanması zamanı bütün bu mərhələlər bədii yaradıcılığın xüsusiyyətlərindən irəli gələn spesifik təməllərlə başa çatır. Redaktorun əsərin özü üzərində işi (mətnə yanaşma, onun qiymətləndirilməsi meyarları, təhlil metodikası) redaktanın bədii ədəbiyyatın spesifikasi ilə sıx bağlı olan xüsusi sahəsidir. Bu, hər şeydən əvvəl onunla əlaqədardır ki, bədii ədəbiyyat incəsənət növlərindən biridir və onu fərqləndirən bütün tipik xüsusiyyətlərə malikdir. Onlardan ən əhəmiyyətli insan varlığının zənginliyinin və müxtəlifliyinin bədii obrazlarla ifadəsidir. Məhz bu aspektdə ədəbi-bədii əsər redaktor təhlilinin obyektinə kimi çıxış edir.

Ədəbi əsər redaktorun qarşısında bədii yaradıcılığın bədii mətnlə möhkəmləndirilmiş nəticəsi şəklində durur.

Estetika bədii yaradıcılığı həyatı dərkətmənin xüsusi üsulu, ictimai şüur forması, həqiqətin qavranılması və yenidən canlandırılması vasitəsi kimi izah edir. Bizi əhatə edən ətraf dünya incəsənətdə xüsusi bədii-obrazlı sistem şəklində əks olunur. Bununla yanaşı, incəsənətin hər bir növündə öz vasitələrindən istifadə olunur: məsələn, heykəltəraşlıqda mərmər, tunc, rəssamlıqda rənglər, musiqidə səs abəngləri, baletdə insan bədəninin plastik hərəkətləri əsas rol oynayır. Bədii ədəbiyyatda isə söz mühümüdür. Təsədüfi deyil ki, böyük rus yazıçısı Maksim Qorki bədii ədəbiyyatı söz vasitəsi ilə plastik təsvir (ifadə) sənəti adlandırmışdır. Ədəbiyyat obrazların yaradılması zamanı material kimi sözdən istifadə etməklə oxucunun təəssüratları sərfəsiz genişləndirərək, insan xarakterlərinin, əlaqələrin və münasibətlərin inkişaf qanunlarını anlamağa im-

kan verərək, zaman və məkan daxilində gerçəklikləri göz önündə yenidən canlandırır. Bütün bunlar dilin praktik baxımdan bədii obrazları yaratmaq üçün hüduduz qüdrətə malik olması sayəsində baş verir [11].

Ədəbiyyat haqqında elm üç bədii təsvir növünə ayrılır: epik növ, lirik növ, dramatik növ. Qısaca ifadə etsək, epos – insanların həyat yolunu və onların iştirakı olduğu hadisələri təhkiyə yolu ilə; lirika – həyatı bu və ya digər şəraitin təsiri nəticəsində yazıçının mənəviyyatında yaranan hiss, fikir və həyəcanları göstərmək yolu ilə; dram – həyatı hərəkətlər vasitəsilə, səhnədə göstərilən adamların hiss-həyəcanları, danışıqları və davranışları vasitəsilə əks etdirir.

Hər üç ədəbiyyat növü bədii nitqin iki formasında – nəsr və poeziya formasında təqdim edilir. Hər bir növ öz növbəsində müxtəlif janrlı əsərlər sistemi ilə təqdim edilir. Belə ki, epik növ roman, povest, hekayə, novella, oçerki, xatirə (memuar) və s. kimi janrlara ayrılır. Sözdün dar mənasında qəhrəmanlıq dastanlarına da epos deyilir. Məsələn, "Kitabi-Dədə Qorqud" eposu, "Koroğlu" epusu və s.

Epik əsərlərin başlıca xüsusiyyəti hekayəçilik, təhkiyəçilikdir. Başqa sözlə, epik əsərlərdə əhvalat "kənardan" nəgillir. Qədim yunan alimi Aristotelin sözləri ilə desək, epik əsər yazan sənətkar "bir növ özümdən kənar hadisələr haqqında" danışır. Əhvalatın baş verdiyi zamanla nəgillir olduğu zaman arasında müəyyən bir məsafə olur; yəni əhvalat təhkiyədən əvvəl baş vermir. Nəgillir edən adam baş vermiş bir əhvalatı xatırlayan şəxs kimidir.

Epik əsərdə təhkiyə çox vaxt qrammatik cəhətdən keçmiş zaman çərçivəsində olur [3, s.64].

Lirik növdə şeir və poema janrları fərqləndirilir. Lirika üçün insanın hiss, fikir və həyəcanlarının ifadə edilməsi, yəni bədii təsvirlə ötürülməsi tipik sayılır. Lirik əsərlər həcm baxımından qısa və yığcam olsa da, burada həyat bədii, məcazi surətdə, dərinlən əks etdirilir. Burada dörd əsas məqamı fərqləndirmək ehtiyacı yaranır:

- 1) Lirik şair həyat üçün tipik həyəcanları verməyə çalışdığına görə onun əsərində bədii ümumiləşdirmə olur;
- 2) Şair bilavasitə müəyyən bir adamın canlı, həyatı həyəcanlarını verdiyinə görə onun əsərində fərdiləşdirmə olur;
- 3) Şair yalnız öz həyəcanlarını deyil, ictimai tipin həyəcanlarını verdiyinə görə onun əsərində xəyal ünsürlü olur;
- 4) Şair həyatı ictimai ideallar baxımından tərənnüm etdiyinə görə onun əsəri təربiyəvi əhəmiyyətə malik olur.

Lirikanın ən münasib, səciyyəvi forması şeirdir: çünki şeir coşqun hissləri, həyəcanlı danışığı tərzini vermək üçün daha artıq imkanlara malikdir [3, s. 96].

Bədii ədəbiyyatın əsas növlərindən biri olan dram üçün dialoqların təsviri tipikdir. Geniş mənada iştirakçıların danışığı formasında yazılmış və remarkaları nəzərə alınmasa, müəllifin nitqi olmayan bütün ədəbi əsərlərə dram deyilir.

Ədəbiyyatın başqa janrları və formalarından fərqli olaraq, dram əsərini xalqa adətən incəsənətin müxtəlif sahələrində çalışan sənətkarlar – aktyorlar, rejissorlar, rəssamlar, bəstəkarlar və başqaları gətirirlər [3, s. 54].

Dramatik növün dram, facia, komediya, melodram, vodevil və s. kimi janrları vardır.

Ədəbiyyat tarixi göstərir ki, janrlar daimi deyil. Müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı ədəbi məktəblər, istiqamətlər çərçivəsində onların ilkin sərhədləri dəyişikliyə məruz qalır. Vaxtilə böyük rus ədibi Maksim Qorki yazırdı ki, "Heç kim oçerki hekayədən fərqləndirən kaskin, müəyyən əlamətləri kifayət qədər aydınlığı ilə verməmişdir, verə də bilməz".

Deməli, romanla povest, povestlə hekayə arasında "keçilməz sərhədlər" yoxdur. Əksinə, janrların qarşılıqlı təsiri ədəbiyyatı zənginləşdirir. Zaman-zaman elə əsərlər yaradılır ki, onları hansısa müəyyən bir janra aid etmək çox çətin görünür. Məsələn, eston yazıçısı Yuxan Smuulun dünya səyahətindən bəhs edən "Buz kitabı" romanı (1958), rus yazıçısı Vladimir Çivilixinin Rusiya tarixinə həsr etdiyi iki kitabdan ibarət "Yaddaş" roman-essesi (1978-1984) bu cəhətdən xüsusi maraq doğurur. Buna görə redaktor janrların xarakteristikalarına bir növ etalon ölçüsti kimi baxmamalı, təhlil olunan əsəri hansısa bir "qanuna" tabe etdirməyə çalışmamalıdır [11].

Eyni zamanda müəyyən tipik janr xüsusiyyətləri var ki, onlara məhəl qoymaq lazım deyil. Məsələn, son zamanlar elə irihəcmli "romanlar" nəşr edilir ki, onların məzmununu adı bir hekayəyə də yerləşdirmək olar. Yaxud elə hekayələr çap edilir ki, onlar daha çox romanların qısa şəkildə ifadə edilməsi konsepsiyasına (xülasəsinə) bənzəyir. Bundan başqa, axır vaxtlar şərti fiqurlarla təsvir edilməsi istehsalat hekayələrinə də rast gəlmək olur ki, redaktor bunlara da ciddi janr hüduqlarından yanaşmamalıdır.

Yazıçı öz fikirlərini təəssüsləndirməyə başlayarkən hər şeydən əvvəl öz ideyalarını hansı janra daha çox tam və dəqiq reallaşdırma biləcəyinə qərar verir.

Daha sonra müəllifin seçdiyi janr forması bir çox məsələlərdə əsərin əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini (yəni material toplanılması üsulları, süjet xəttinin (hadisələrin inkişafının) quruluşunu, qəhrəmanların təsvir edilməsi üsullarını, təsvir vasitələrin seçiminə) əvvəlcədən müəyyənləşdirir.

Buna uyğun olaraq əlyazma üzərində redaktor işi zamanı hər addımda qarşıya bir sıra spesifik suallar çıxır ki, yalnız hər bir janrın, onun vəzifələrinin və imkanlarının fərqləndirici xüsusiyyətlərinin aydın təsvir edilməsi nəticəsində onların düzgün həll yollarının tapılması mümkün ola bilər.

Redaktor təhlilinin ümumi qiymətləndirilmə meyarları və metodik üsulları əsərin müəllif tərəfindən seçilmiş janrının spesifikasiyasından asılı olaraq öz şəklini dəyişir (ona uyğunlaşdırılır, modifikasiya edilir) və dəqiqləşir [11].

Professor İsmayıl Vəliyev yazır: "Epik növləri janrları kimi ədəbiyyatda xüsusi yer tutan təmsil, hekayə, povest, roman, miniatur, novella, felyeton,

oçerki, memuar ədəbiyyatı və s. əsərlərin nəşri ilə bağlı son yüz ildə dünyada nəşr olunan bədii ədəbiyyatın altmış faizdən çox olması barədə fikirlər söylənir. Azərbaycanda da bu növ ədəbiyyatın geniş nəşri redaktorluq təcrübələrinin xeyli genişlənməsindən xəbər verir. Ölkəmizdə hər il dünya klassiklərinin və müasir yazıçıların epik əsərlərinin nümunələri nəşr olunur və bu nəşrlərə tələbat ildən-ilə çoxalır" [10, s.71].

Burada qarşıya mantıqlı suallar çıxır. Epik əsərlərin ən mühüm xüsusiyyətləri nədən ibarətdir? Epik əsərlərə verilən əsas tələblər hansılardır? Epik əsərlərin redaktor hazırlığı zamanı hansı cəhətlərə üstünlük verilir?

Bu suallara yığcam şəkildə cavab vermək üçün bir sıra mötəbər elmi-nəzəri nəşrlərə nəzər salmaq və bu sahədə söylənməmiş fikirlərə, mülahizələrə sistemli ümumiləşdirmə gətirmək zərurəti yaranır.

1) *Hekayənin redaktəsi*. Hekayə epik növün həcm etibarilə kiçik, eyni zamanda çox yayılmış bir janrıdır. Bu janrda müəllif bir və ya bir neçə surətlə bağlı olan konkret bir əhvalatı yığcam şəkildə təsvir edir.

Professor Mir Cəlalin təbircə desək, "Hekayə xırda şəkilli epik əsərlərin əsas janrıdır. Hekayədə səciyyəvi, ibrotili, ictimai mənası olan həyatı bir əhvalat, bir, ya iki qəhrəman götürülür, məhdud bir zaman və məkan daxilində yığcam, bitkin, realist bədii təsvir verilir. Varlıq, həyat və ictimai münasibət haqqında maraqlı bir əhvalat dairəsində məlumat, təsvir hekayədə əsasdır" [6, s.54].

Hekayədə yazıcının sənətkarlığı ondan ibarətdir ki, o, insan həyatının konkret bir parçasını, müəyyən bir sahəsinə təsvir etmək yolu ilə həyatın tipik, mühüm cəhətlərini açıb göstərir və əhəmiyyətli bir fikir irəli sürür [4, s.187-188].

Hekayə həm nəsrilə, həm də nəzmlə yazıla bilər. Nəzmlə yazılmış hekayəyə mənzum hekayə deyilir. Azərbaycanda ədəbiyyatında müstəqil mənzum hekayəni ilk dəfə XVI əsrin ikinci yarısı-XVII əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış Məhəmməd Əmanı yazmışdır.

XIX əsrdə Qasım bəy Zakirin, Seyid Əzim Şirvaninin və başqalarının yaradıcılığında mənzum hekayələr mühüm yer tutmuşdur.

İsmayıl bəy Qutqaşının "Rəşid bəy və Səadət xanım" (1835-ci ildə Qarsavada fransız dilində nəşr olunmuş), Cəlil Məmmədquluzadənin "Poət qatışı", "Usta Zeynal", "Quzu", Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin "Mirza Səfər", "Şeyx Şaban", "Pir", Nəriman Nərimanovun "Bir kəndin sərgüzeşti", Abdulla Şaiqin "Məktub yetişmədi", Süleyman Sanı Axundovun "Qaraca qız", Yusif Vəzir Cəmənzaminlin "Müsləman arvadın sərgüzeşti", Tağı Şahbazi Simurğun "Qayçı" hekayələri klassik nəsrin səciyyəvi nümunələridir.

XX əsrdə Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Abdulla Şaiq, Yusif Vəzir Cəmənzaminli, Süleyman Sanı Axundov, Seyid Hüseyn, Cəfər Cəbbəli, Tağı Şahbazi Sumurğ, Süleyman Rəhimov, Əli Vəliyev, Mir Cəlil, Ənvər Məmmədov, İlyas Əfəndiyev, İsa Hüseynov, Yusif Sa-

mədəqlu, Anar, Elçin, Mövlud Süleymanlı, İsi Məlikzadə və başqaların hekayənin ən gözəl nümunələrini yaratmışlar.

Hekayə, ümumiyyətlə, müasir ədəbi prosesdə və bir çox yazıçıların yaradıcılığında əhəmiyyətli yer tutur. Məsələn, Kamal Abdulla, Eyvaz Əlləzoğlu, Nəriman Əbdürrəhmanlı, Kamran Nazirli, Səfər Alışarlı, Əlabbas və başqaları XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərində yazdıqları bir sıra oxunaqlı hekayələri ilə oxucuların rəğbətini qazanmağa nail olmuşlar.

Professor Cəlal Abdullayev yazır ki, 1990-cı ilin Qanlı Yanvar hadisələrindən başlayaraq bədii nəsrin ən aktual, ən çəvik janrı olan hekayə, novellalar, mənsur şeirlər, bədii replikalar, miniatürlər xeyli güclənmişdir. Bunların hər birində çox haqlı olaraq 20 Yanvar hadisələri, Qarabağ müharibəsi, ölkəmizin müasir və aktual problemləri qələmə alınır. Bəzədə Elçinin "Sarı gəlin", "Araba", "Qarabağ şikəstəsi", Eyvaz Əlləzoğlunun "Divarın o biri üzündəki adam", cavan yazıçıların Mubəriz Cəfərlisi, Orxan Fikrətoğlu, Aslan Quliyev, Yaşar və başqalarının hekayələri maraqlı doğurur. Azad Qaradərəlinin "Dostlar", "Alma ağacı", "Barmaq", "Cilla nağılı" və s. hekayələri də uğurludur. Onun "Alma ağacı" adlı hekayəsi özünün ilıq yumoru ilə fərqlənir [7, s.448].

Bundan başqa, Kamal Abdullanın "Adaşlar", "Sirri-zamane", "Mağara", "Mənə uqmağı öyrət", "Kölgə", "Göyazən dağının ilahəsi", "Sağlıq", Vəqif Sultanlının "Yarpaqsız budaqların yaşı nəğməsi", "Dərviş" və "İlan əfsanəsi", "Kül qəfəs", "Zolaqlı yuva", "Carpaz kölgələr"; Nəriman Əbdürrəhmanlının "Şeytan mövsümü", Kamran Nazirinin "Ağ kölgə", "Şopenin sonatısı"; Seyran Səxavətin "Leyli və Məcnun" və fərra müdiri", Firuz Mustafanın "Fantast yazıcının Marsda dəfini", Aslan Quliyevin "Duman", Kənan Hacınin "Yeraltı külək", "Kölgələr şahiddir", Natiq Məmmədlinin "Günah", Mubəriz Cəfərlinin "Ağır səfər", Varisin "İyirmi bir" hekayələri məzmun və struktur orijinallığı, maraqlı quruluşu və ideya məzmunu, dil-ifadə səlisliyi ilə seçilən əsərlərdir.

Bədii ədəbiyyat redaktorları hekayə janrında yazılmış əsərlərlə münasibən işləyirlər. Hekayələr qəzetlərdə, jurnallarda, almanaxlarda, toplularda və başqa nəşr növlərində geniş dərc edilir.

Yaradıcılığa yeni başlayan gənc müəlliflər hekayəyə qələmə sınaqdan keçirmək üçün ən rahat forma kimi baxırlar. Özünü təsdiq etmiş ustad yazıçılar isə hekayəyə fikri ən yığcam formada əks etdirməyə imkan verən janr kimi müraciət edirlər. Bu janr oxucular arasında da olduqca böyük populyarlığa malikdir.

Klassik, milli və xarici ədəbiyyatın çoxəsrlik təcrübəsi bir daha təsdiqləyir ki, cəmi bir səhifədən ibarət olan qısa əsər belə gerçəkliyin müxtəlif qatlarını dərindən və təsirli şəkildə əks etdirməyə qadirdir. Bu yığcam bədii əsər nəsrin tükənməz imkanlarından istifadə edərək dramatik, faciəli hadisələrin təsirli təsvirindən tutmuş qəlbin lirik duyğularının tərənnümünə qədər, kəskin istehzadan başlamış yüngülləri, güclə seziyə bilən yumor qədər özündə ifadə edə bilər.

Hekayənin kiçik janr olması heç də o demək deyildir ki, onu yazmaq və ya redaktə etmək, məsələn, povest və ya roman yazmaqdan, yaxud redaktə etməkdən daha asandır. Əksinə, bir neçə səhifəlik əsərdə daha çox fikir bildirmək xeyli çətindir. Çünki böyük mətləbləri bədii şəkildə ifadə etmək üçün kifayət qədər tutumlu forma tapmaq lazım gəlir. Məsələn, Yusif Səmədoğlunun "Bayatı-Şiraz", Anarın "Asılqanda işləyən qadının söhbəti", Elçinin "Çingizxanın daşları", İsi Məlikzadənin "Duz", Kamal Abdullanın "Edam vaxtını dəyişmək olmaz", Afaq Məsudun "Sərçələr", Firuz Mustafanın "At günü" hekayələrində kiçik hadisədə böyük fikir ifadə edilmişdir.

Kiçik həcmli hekayədə, qısa rəvayətdə, yığcam təhkiyədə çatışmazlıqlar daha aydın görünür. Ona görə də hekayə janrı məzmun, süjet, kompozisiya, dil üzərində ciddi, əsaslı iş, xüsusi diqqət tələb edir. Bu baxımdan hekayəni nəşr hazırlayan redaktor bu incə məqamları nəzərə almalı, nəzəri və təcrübə bilikləri arxalanmalıdır.

Müasir rus ədəbiyyatının klassiki Konstantin Paustovskiy yazırdı: "Kiçik hekayə yazmaq üçün həmişə çoxlu material toplamaq, onların içərisindən ən dəyərli olanları seçmək lazımdır".

Redaktor hekayəni iki aspektdə təhlil edir:

Birincisi, bu nəsr forması müəllifin fikirlərini özündə tam ifadə edə bilirmi?

İkincisi, müəllif hekayəyə əsas olan vasitələrlə öz fikirini tamamilə həyata keçirməyə nail olmuşdumu?

Bu suallara ixtisaslaşdırılmış cavab verməkdən ötrü redaktor hekayənin bədii əsər kimi tipik xüsusiyyətlərini, ona verilən əsas tələbləri özü üçün daha dəqiq şəkildə müəyyənləşdirməyə çalışmalıdır.

Hekayə bir qayda olaraq özündə cəmi bir süjet xəttini ifadə edən bitkin, yığcam, birplanlı nəsr əsəridir. Hekayənin kiçik həcmi əsərin məzmununu ələ birinci oxunuş prosesində dərhal və tamamilə başca düşüb qavramağa imkan verir. Ona görə də hekayə üzərində iş zamanı redaktorun xüsusi işçi planı tutmağına, qəhrəmanların "tərcümeyi-hallar"ını yazmağına, "biqrafialar"ını tərtib etməyə ehtiyac qalır. Bununla belə, redaktor burada bir çox komponentlərə xüsusi diqqət yetirməli, başqa sözlə, süjeti, kompozisiyanı, bədii detallı, dil və üslub elementlərini ayrıca nəzərdən keçirməlidir [11].

2) *Novellanın redaktəsi*. Novella epik növün kiçik janrlarından biri, hekayənin kiçik növü hesab olunur. Adətən, hekayə janrının gözənilməz fənnalla bitən formasını novella adlandırılır.

Professor Cəfər Xəndan Hacıyev yazır: "Novella adlanan nəsr əsəri də hekayə deməkdir. Novella ilə hekayənin əsas fərqi sonluqdadır. Yəni novellanın sonu oxucu üçün gözənilməz bir nəticə ilə və dramatik bir şəkildə qurtarır" [4, s.140].

Qeyd edək ki, hekayə ilə novella və oçerk terminləri arasındakı münasibət hələ də lazımcına aydınlaşdırılmamışdır.

Novella – sürətlə inkişaf edib gözlənilməz sonluqla bitən hekayəyə deyilir. “Novella” – sözünün lüğəvi mənası “yeni xəbər” deməkdir. Qərb ədəbiyyatında hekayənin mənsəyi antik yunan ədəbiyyatına qədər gedib çıxır. Avropalılar hekayəyə novella deyirlər. Sonu görünməyən hadisələrə bitən xırda təsvir – təhkiyə əsərlərini avropalılar novella adlandırırlar.

Novella ilk dəfə XIV-XV əsrlərdə İtaliya ədəbiyyatında yaranmağa başlamışdır. Bu dövrdə o, İtaliyada “faseti”, Fransada “fablo”, Almaniyada “şavnk”, Rusiyada “novella” adlanmışdır.

Novella hekayədən süjetinin müəyyən dərəcədə qeyri-adi tərzdə qurulması ilə, əks etdirdiyi əhvalatın qırıba, gözlənilməz şəkildə tamamlanması ilə fərqlənir. Professor Şamistan Mikayıyev sözləri ilə ifadə etsək, “novelları hekayədən fərqləndirən xüsusiyyət ondanı məzəlilik, hadisənin qeyri-adi sonluqla, gözlənilməz nəticə ilə bitməsidir” [7, s.81].

XIV əsrdə yaşamış məşhur İtaliya yazıçısı Covanni Bokkaççonun “Dekameron” romanı bir-birindən fərqli yüz novelladan ibarətdir. Başqa sözlə, bu əsər əslində novellalar toplusudur. İtalyanca “Decamerone” sözü yunancadan tərcümədə “öngünlük” deməkdir. Həmin novellaları yeddisi qız, üçü oğlan maqla on gənc söyləyir. “Dekameron”un tərkibinə erotikadan tutmuş tragediyaya kimi müxtəlif məzmunlu novellalar daxildir. Novellalar sitatiraltı mənə, praktik zərəfatlar və həyat dərsi xarakterli məlumatlarla zəngindir.

“Dekameron” əsəri Beydulla Musayevin tərcüməsində 1966-cı ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında 717 səhifə həcmində çap edilmişdir. Həmin tərcüməni “Qanun” nəşriyyatı 2014-cü ildə 668 səhifə həcmində təkrar çapdan buraxmışdır.

XIX əsr Fransa yazıçısı Gi de Mopassan çoxlu novella qələmə almışdır. O, müasir kiçik hekayənin, yeni novellanın banisi hesab edilir.

XX əsr türk ədəbi Səbahəddin Əli novella janrına bir sıra yeni xüsusiyyətlər, o cümlədən kədərli lirizm, faciəna səhnələr gətirmişdir.

Türk ədəbiyyatında Əziz Nesin müasir novella janrının ustası sayılır.

XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində rus yazıçısı Anton Çexov maraqlı novellalarla məşhurlaşmışdır. Təsədüfi deyil ki, dahi Lev Tolstoy Çexovun yaradıcılığı haqqında demişdir: “Əgər bütün rus ədəbiyyatı təsadüf ucubından yoxa çıxsaydı və təkcə Çexovun hekayələri qalsaydı, bunlar əsl rus həyatı barədə bütün dünya xalqlarında aydın təəvvür yaratmaq üçün kifayət edərdi”.

Azərbaycan ədəbiyyatında Cəlil Məmmədquluzadənin “Qurbanlı bəy”, Əbdürrəhman bəy Haqverdiyevin “Bomba”, Mir Cəlalın “Badamin ləzzəti” novellaları nümunəvi əsərlər kimi çox populyardır.

XX əsrin ikinci yarısında Salam Qədirzadə özünün orijinal novellaları ilə oxucuların dərin rəğbətini qazanmışdı. Onun “Kəndimizdə bir gözəl var...” adlı novellalar romanı bu gün də gənc oxucuların məsatlı kitabıdır.

Hekayə ilə novellanın redaktəsi demək olar ki, eyni redaktor hazırlığı prosesini özündə birləşdirir. Ona görə də hekayədə olduğu kimi, novellanın da strukturunun analizi zamanı redaktor əsərin bütün hissələrinin müəllif fikrinin açılmasına xidmət etdiyi diqqətlə araşdırılmalı, onları təhlil etməlidir.

Redaktə zamanı o da nəzərə alınmalıdır ki, yığcam həcmli hekayə və novella əvəzində çoxsaylı personajların və çoxlu süjet xətlərinin daxil edilməsi həmin janrın özünəməxsusluğuna, spesifikliyinə ziddir. Əsər üzərində iş prosesində hekayə və ya novellanın mətnində yol verilən əlavə detalları, təsadüfi məişət təsvirlərini, məzmuna daxil olmayan, onun zənginləşməsinə xidmət etməyən epizodları aşkara çıxarmaq redaktorun mühüm vəzifəsidir. Bu prosesdən sonra redaktor müəllifə əsəri yenidən işləməyi təklif edə bilər.

Hekayədə olduğu kimi, novellada da bədii detal əhəmiyyətli rol oynayır. Ona görə də təhlili prosesində redaktor bədii detalı xüsusi diqqət yetirməlidir.

Redaktor eyni zamanda hekayə və ya novelladakı boşluqları da görməyi, hiss etməyi, onları bərpa etməyi, təsvir bütövlüyünü pozan cəhətləri fərqləndirməyi də bacarmalıdır.

Müasir tələblərə görə, istər hekayə, istərsə də novella sadə, yığcam məzmunlu və bədii ləkonikliyə malik olmalıdır. Bu isə təkcə həyatı materialın məhdud həcmindən, iştirak edən obrazların sayının az olmasından, süjetin birplanlılığından deyil, həm də bədii vasitələrin zənginliyindən asılıdır [10, s.74-75].

Redaktor daim yadda saxlamalıdır ki, hekayə və novella böyük ədəbiyyatın kiçik janrlarıdır. Bədii əsərin həcm yığcamlığı isə daha böyük sənətkarlıq tələb edir.

3) *Öçerk redaktəsi.* Öçerk epik növün həcm etibarilə hekayəyə yaxın janrdır. Hekayədən fərqli olaraq, öçerk faktiki həyat materialı, sənədilik əsasında yazılır. Bu o deməkdir ki, yazıçı qəhrəmanın adını, tərcümeyi-halının əsasıyıcı faktlarını real həyatda necə varsa, o şəkildə də saxlayıb əks etdirir. Düzüldür, hekayədə olduğu kimi, öçerkdə də müəllif tipikləşdirmə və ümumiləşdirmə aparır, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə edir, amma yazıçı fantaziyasına, təxəyyülünə geniş yol verilmir. Öçerklə tanış olan oxucu səhbətən konkret olaraq kimdən, real həyatda yaşayıb fəaliyyət göstərən hansı insandan getdiyini dərhal başa düşür. Öçerkdə bədii elementləri də olur. Öçerk bədii publisistikaya yaxın janrdır.

Öçerk redaktor tələbləri janrın xüsusiyyətləri, onun spesifikasiyası ilə əvvəynəldir. Buna görə də öçerk mətninin redaktor təhlilinin üç mühüm aspektini nəzərə almaq lazımdır: publisistik (kütləvilik), sənədilik (sənədlərə əsaslanma), bədii.

Yaşadığımız dövrün qaynar həyatı – həyatın bütün sahələrində baş verən yenilənmələr və radikal dəyişikliklər publisistikaya xüsusi sosial sifətlər verir. O, öçerkistdən (öçerk yazan müəllifdən) müasir münəqişələrin təbiətini daha cəsarətlə açmağı, onların həlli yollarını daha ciddi şəkildə axtarmağı tə-

ləb edir. Ona görə də öçerkin əsasında müasir dövrün daha əhəmiyyətli, daha aktual, daha vacib problemləri dayanmalıdır.

Öçerkin publisistik üstünlüklərinin qiymətləndirilməsinin ən əhəmiyyətli meyarları bunlardır: aydınlıq, müəllifin ideoloji mövqeyinin dərk edilməsi, ictimai proseslərin dərinə düşülməsi, onların inkişaf tendensiya və müəyyən etmək bacarığı.

Öçerkist fikirləri mətnin publisistik elementlərində şifrlənmiş tərzdə, açıq şəkildə, bilavasitə ifadə edilir. Bu elementlərin üzə çıxarılması, onların xarakteristikası və qiymətləndirilməsi öçerk üzərində redaktor işinin birinci əhəmiyyətli aspektidir.

Öçerkin mətni üzərində redaktor işinin ikinci vacib aspekti faktiki materialın təhlilidir. Redaktorun qiymətləndirməsində əsas tələb problemlər və faktlar arasında daxili, əsaslandırılmış qarşılıqlı əlaqənin olmasıdır. Çox zaman burada gözə daha tez çarpan, daha tez hiss olunan fərqlər meydana çıxır. Bəzən fikir və fakt arasında uyğunsuzluq materiala sırişməz rəftarin, faktlara başdövdu müraciətin, peşə təcürbəsiizliyinin noticasində baş verir. Redaktorun vəzifəsi müəllifin topladığı çoxsaylı məlumatlar, apardığı müşahidələr əsasında onları birləşdirən tendensiyanı, siyasi mənanı görməyə imkan yaradan faktları seçib ümumiləşdirməkdə ona kömək etməkdən ibarətdir.

Öçerkin fakt materialı üzərində redaktor işi mürəkkəb və çoxtərəfli prosesdir. Onun ən əhəmiyyətli mərhələsi müəllif tərəfindən verilmiş bütün məlumatların etibarlılığının müəyyənəşdirməsi, onların dəqiq yoxlanılmasıdır.

Faktiki material öçerkə üç formada daxil olunur:

1) Təsvirə kömək edən sənəd kimi;

2) İnformasiya-məlumat kimi;

3) Bədii təsvir elementi kimi. Faktların qısaca sadalanması əsərdə obrazlı şəkildə yaradılan səhnə və epizodlarla uyğun gəlməli, təsvirə inandırıcılıq gətirməlidir [10, s.81].

Azərbaycan ədəbiyyatında Səməd Vurğun "Fatma xala", "Bir səhər", "Muğanın yeni dövrünü", Mirzə İbrahimov "Azərbaycan Bülbülü", "Anama deyən ki...", Mir Cəlal "Qəhrəmanın yolu", Mehdi Hüseyn "Dəniz qəhrəmanları", "Gələcəyin kəşfi", Baxtiyar Vahabzadə "Bir kənd məktəbində", Məmməd Aslan "İnsan", Emil Ağayev "Xəzərin qiyməti" kimi gözəl öçerk nümunələri yaratmışlar.

4) *Xatirənin (memuarın) redaktəsi.* Xatirə, yaxud memuar epik növün janrlarından biridir. Geniş mənada müəllifin şəxsin öz gözləri ilə gördüyü, içində yaşadığı, şahidi olduğu, yaxud iştirak etdiyi keçmiş hadisələr haqqında qələmə aldığı yazılar xatirə (memuar) ədəbiyyatı adlanır. Xatirə (memuar) ədəbiyyatı birbaşa faktik hadisələr və tərcümeyi-halla bağlı əsərlərdir. Avtobiografiyalar, gündəliklər, qeydlər və s. bu qəbildəndir. Tarixən elm, texnika, mədəniyyət, ədəbiyyat, sənət, siyasət, müharibə, təsərrüfat sahəsində məşhur

luq qazanmış görkəmli simaların öz həyat və fəaliyyətləri haqqında yazdığı əsərlər bu janra daxildir.

Xatirə (memuar) ədəbiyyatının müxtəlif formaları var. Onlardan ən çox yayılanı və bədii cəhətdən əhəmiyyətli avtobiografik povest və romanlardır. Bu əsərlərdə fakt, hadisə, tarix, şəxsiyyətlər nə qədər zaman, məkan, şəraitə bağlı verilsə də, sənətkarın yaradıcı ilham süzgəcindən keçirilib, tam bədii rəng alır, mənalandırılır, tarixi bədii əsər kimi sülzənlik [4, s.158].

Sənədlilik, dəqiqlik, təfərrüat haqqiliyi, tarixi həqiqətin gözlənilməsi memuar janrının mühüm xüsusiyyətləridir. Burada hadisə və insanların təsvirində bədii uydurma və əyalə yol verilmir. Həyat həqiqətindən azacıq da olsa, uzaqlaşmaq əsərin bədii və idrak əhəmiyyətini azaldır. Bu janrda yazılan əsərlərdə şəxsiyyətlərə, hadisələrə müəyyən fərqli yanaşmalar da ola bilər.

Xatirə ədəbiyyatının ilk, ibtidai nümunəsi gündəliklər olmuşdur. Yazıçıların, şairlərin, elm, sənət və mədəniyyət xadimlərinin yığcam şəkildə öz həyat və yaradıcılıqları haqqında yazdıqları əsərlər də xatirə ədəbiyyatının bir növüdür.

Xatirə (memuar) da öçerk kimi faktiki həyat materialı və sənədlilik əsasında yazılır. Amma öçerkdən fərqli olaraq, xatirədə konkret bir şəxsənd bəhs etmək məhdudiyyəti yoxdur. Xatirədə əsas şört müəllifin iştirak etdiyi, şahidi olduğu hadisələri təsvir etməkdir. Bundan əlavə, xatirədə həcm məhdudiyyəti də yoxdur. Xatirə həcmə öçerkdən xeyli böyük də ola bilər.

Redaktor nəzərə almalıdır ki, xatirə ədəbiyyatının əsasında müəllifin gündəlik qeydləri, yaxud müəyyən hadisə haqqında hər hansı bir şəxsin danışdığı, başqaları ilə münasibəti, hərəkətləri, əməksevərliyi və s. barədə yaddaşında saxladığı məlumat durur. Bu da xatirə ədəbi növünün daha realistik xarakter daşdığını göstərir.

Azərbaycan ədəbiyyatında xatirə (memuar) ədəbiyyatı janrının tarixi və ənənəsi zəif olmuşdur. XIX əsrin axırlarında əslən Cənubi Azərbaycanlı olan yazıçı, ictimai-siyasi xadim və tacir Hacı Zeynalabdin Marağalı (Marağalı) fars dilində "Səyahətnameyi-İbrahimbəy" ("İbrahim bəyin səyahətnameyi") adlı irihəcmli xatirə əsəri yazmışdır. Həmin əsər 1905-1908-ci illərdə İranda çıxdı və çap olunmuşdur. Bu kitab bir güzgü kimi İranın ictimai-siyasi vəziyyətini saf, sadə, açıq və aydın surətdə bəyan edir.

Maraqlıdır ki, Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə "Səyahətnameyi-İbrahimbəy" romanından bir parçanı farscadan ana dilimizə çevirmiş, "Molla Nəsrəddin" jurnalında həmin romanın motivləri əsasında çəkilən şəkillərə geniş yer ayırmışdır.

Əli bəy Hüseynzadə "Həyat" qəzetinin 11 iyun 1906-cı il tarixli nömrəsində "Molla Nəsrəddin"ə təşəkkür" başlıqlı məqalə dərc etdirmiş, orada həm Mirzə Cəlilin tərcüməsini, həm də "Səyahətnameyi-İbrahimbəy" romanı əsasında çəkilən şəkilləri yüksək dəyərləndirmişdir.

"Səyahətnəməyi-İbrahimbəy" əsərinin yalnız birinci cildi 1913-cü ildə Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək nəşr olunmuşdur. 1986-cı ildə "Səyahətnəməyi-İbrahimbəy" Tehranı təkrar nəşr edilmişdir.

Zeynalabdin Mərağayinin 500 səhifə həcmində olan "İbrahim bəyin səyahətnəməsi və ya təəssübkeşliyin bəsləsi" adlı romanı 1982-ci ildə Bakıda "Elm" nəşriyyatında Azərbaycan dilinə yenidən çapdan buraxılmışdır. Bu xatirə əsərinin tərtibçisi və müqəddimə müəllifi professor Hamid Məmmədzadə, fars dilindən tərcümənin redaktoru Həməz Xosginabi, son söz müəllifi isə xalq yazıçısı Mirzə İbrahimovdur.

"Avrasiya Press" nəşriyyatı 2006-cı ildə "Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı" seriyasından Zeynalabdin Mərağayinin "İbrahim bəyin səyahətnəməsi və ya təəssübkeşliyin bəsləsi" romanını həmin nəşr əsasında təkrar çap etmişdir.

Cəlil Məmmədquzadənin 1926-1930-cu illərdə qələmə aldığı, lakin tamamlaya bilmədiyi "Xatiratım" əsəri məzmunu, materialı, əhatə etmək istədiyi məsələlərin tarixi-mədəni əhəmiyyəti baxımından çox qiymətli memardır. Görkəmli ədəb yazır: "... Çün bu sətirli oxuyan möhtərəm oxucularım şək yox ki, burada rəvayət olunan keyfiyyətlərə inanacaqlar, çünki Allah şahiddir ki, burada bir zərrə qədər xülasə yoxdur. Elə də onlar görəcəklər ki, mənəmin hamam qaranlıq əsrimin mömin müsəlmanları gəcə və gündüz vaxtlarının çox hissəsini namazə həsr etmişlər" [3, s. 599].

Göründüyü kimi, Cəlil Məmmədquzadə oxucusunda belə bir qonaq yaratmaq istəyir ki, qələmə aldığı faktların, əhvalatların, təsvir etdiyi insan xarakterlərinin hamısı o dövrdə öz gözəlləri ilə görükləri, şəxsən müşahidə etdikləri məsələlərdir.

Rəşid bəy Əfəndiyevin dahi müfəkkir Mirzə Fətəli Axundzadə haqqında xatirələri, Abdulla Şaiqin XX əsrdə Azərbaycanda mədəni və ədəbi həyat, Hüseynqulu Sarabski, Mirzəğa Əliyev, Mustafə Mərdanov və başqalarının teatr tarixinə aid xatirələri oxucuların rəğbətini qazanmış əsərlərdir.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyası görkəmli ədəb və şairlərlə müqavilə əsasında son əsərlərin mədəniyyət, ədəbiyyat həyatını əks etdirən bir sıra mühüm xatirələr yazmışdır. Məsələn, Məmməd Səid Ordubadinin, Seyid Hüseynin, Tağı Şahbazi Simurğun yazdığı xatirələr bu silsiləyə aiddir.

Abdulla Şaiqin ilk dəfə 1961-ci ildə "Uşaqqəncənəşr"də çapdan çıxmış 224 səhifəlik "Xatirələrım" əsəri memuar ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən biridir. Publisistik xarakterdə qələmə alınmış bu əsər ədəbin yaşayıb-yaratdığı dövrü, mühiti, şəraiti geniş şəkildə əhatə edir. "Xatirələrım" kitabı 1973-cü ildə "Gənclik" nəşriyyatında (364 s.), 2015-ci ildə isə "Xan" nəşriyyatında (368 s.) təkrar nəşr edilmişdir.

Mehdi Hüseynin Türkiyə xatirələri əsasında yazdığı "Bir ay, bir gün" əsəri səyahətnəmə xarakterli publisistik əsər kimi maraqla qarşılanmışdır.

Xatirə ədəbiyyatından bədii əsərlərin yazılmasında geniş istifadə olunur. Məlumdur ki, Lev Tolstoy "Harb və sülh", Məmməd Səid Ordubadi "Gizli Bakı" və "Döyüşən şəhər", Mir Cəlal "Yolumuz həyanadır" romanlarını, Səməd Vurğun "Xanlar", Süleyman Rüstəm "Qaçaq Nəbi" pyeslərini yazarkən siyasi, ictimai, tarixi və s. məxəzərlə birlikdə bir çox xatirələrdən də istifadə etmişlər.

Son onilliklərdə xatirə ədəbiyyatı silsiləsindən müxtəlif nəşriyyatlarda bir sıra maraqlı əsərlər hazırlanıb nəşr olunmuşdur. Ömər Faiq Nəmanzadənin "Xatirələrım", Məmməd Əmin Rəsulzadənin "Qafqaz xatirələri", Nağı bəy Şeyxzamanlının "Xatirələr", Əliəğa Şixlinskiyin "Xatirələrım", Süleyman Rüstəmin "Unudulmaz müəllim", Dilbər Axundzadənin "Müşfiqli günlər", Fridrix Bodenştetdin "Mirzə Şəfi haqqında xatirələr", Anarın "Sizsiz" əsərləri xatirə (memuar) ədəbiyyatı nümunələridir.

Oxucuların marağını və tələbatını nəzərə alaraq "Xan" nəşriyyatı "Xatirə ədəbiyyatı silsiləsindən" Dilbər Axundzadənin "Müşfiqli günlər" (2014, 175 s.; 2015, 173 s.; 2017 173 s.), Abdulla Şaiqin "Xatirələrım" (2015, 364 s.), Müşkünzadə Cavid, Turan Cavidin "Cavid haqqında xatirələr" (2015, 118 s.), "Üzeyir Hacıbəyli xatirələrində" (2016, 254 s.), "Səməd Vurğun xatirələrində" (2016, 356 s.), Nağı bəy Şeyxzamanlının "Xatirələr" (2016, 279 s.), Baninin (Ümmülbənu Əsədullayeva) "Qafqaz günləri" (2017, 259 s.) kitablarını nəfis şəkildə təkrar nəşr etmişdir.

Xatirə (memuar) ədəbiyyatını nəşrə hazırlayan redaktorlar professor Mir Cəlalın bu tövsiyələrini unutmamalıdır: "Xatirə əsərlərini bu üslubda yazılan başqa, sırf bədii əsərlərə qarşıdırmaq lazım deyildir. Bəzən yazıçılar əsərlərindəki əhvalatı təhkiyə, nağıl üslu ilə, üçüncü şəxsin dili ilə deyil, məhz birinci şəxsin dili ilə, əhvalatın canlı şahidi kimi danışmağı üstün tuturlar. Bu halda xatirə üslubu çox mühim və təsirli olur. Ancaq belə bədii əsərləri xatirə ilə qarşıdırmaq şübhə olardı. Burada faktlar, tarixi hadisələr, olub-keçmiş sargüzaştlar deyil, ədəbin bədii niyyəti, yaradıcı xəyalın məhsulu üstünlük təşkil edir. Belə əsərlərdəki əhvalatı fakt ilə, tarix ilə tutuşdurub tədqiq etmək səhvdir" [6, s.159].

5) *Povestin redaktəsi*. "Povest" termini rus dilində "danışmaq", "nağıl (nağıl) etmək", "söyləmək", "təhkiyə" mənasında işlənən "povestovanie" sözündən alınmışdır. Povestə bəzən böyük hekayə deyilir. Çünki povestlə hekayə bir-birinə yaxın janrlardır. Hekayədən fərqli olaraq, povestdə bir yox, bir neçə əhvalatdan bəhs edilir, bir yox, bir neçə süjet xətti qurulur. Povestdə təsvir olunan surətlərin, iştirak edən əsas qəhrəmanların sayı da hekayədəki surətlərin sayından fərqli çox olur.

Professor Cəfər Xəndan yazır: "Povest böyük hekayədir. Əgər... həcm məsələsi ilə povesti şərti olaraq aydınlaşdırsaq, deyə bilərik ki, povest hekayə ilə roman arasında, orta həcmdə yazılmış epik əsərlərə deyilir. Onda epizodların sayı romana nisbətən az, hekayəyə nisbətən çox olur" [4, s. 141].

Mahiyyyətə romanla povest arasında ciddi fərq yoxdur. Bu janr romana yaxın olsa da, bir çox xüsusiyyətləri ilə ondan fərqlənir.

Məşhur rus tənqidçisi Vissarion Belinskiyin fikrincə, "Povest yalnız həcmə kiçik olan roman deməkdir" [4, s. 141].

Tənqidçinin göstərdiyi kimi, roman ən əhatəli epik janr olduğu üçün bütün zəruri təfərrat epik dərinliklə əks etdirməyi sevir. Əhatəliliyinə və epik dərinliyinə görə romanda əhvalat bir qədər ləng inkişaf edərsə, süjet çox şaxələnsə, bunu həmin janr üçün qüsurlar saymırlar. Povestin çərçivəsi isə romana nisbətən xeyli yığcam olduğundan, bu janrın epik əhatə imkanını məhdudlandır. Ona görə də burada çəvilik, dinamiklik özünü göstərməlidir. Yazıçı hadisədən hadisəyə, epizoddan epizoda, ovqatdan ovqata keçidləri ləngitməməli, bu keçidləri sürətləndirməlidir [4, s. 153-154].

Azərbaycan ədəbiyyatında povestin ilk nümunəsi Mirzə Fətəli Axundzadənin "Aldanmış kəvakib" ("Hekayati-Yusif şah") əsəri sayılır. Yazıçı 1857-ci ildə qələmə aldığı bu əsərlə Azərbaycan ədəbiyyatında realist nəsrin banisi olmaqla yanaşı, həm də milli ədəbiyyatımıza povest janrının əsasını qoymuşdur.

Cəlil Məmmədquluzadənin "Danabaz kəndinin əhvalatları" ("Eşşəyin itməliyi") (1894), Nəriman Nərimanovun "Pir", Abdulla bəy Divanbəyoglundun "Can yangısı" (1903), İbrahim bəy Musabəyovun "Neft və milyonlar səltənətidə" (1916) adlı maraqlı povestləri bu janrın inkişafına müəyyən tökən vermişdir.

XX əsrdə Süleyman Rəhimovun "Medalyon", "Mehman", Əli Vəliyevin "Gülşən", Mehdi Hüseynin "Kin", Mir Cəlalın "Dağlar dilə gəldi", İsa Hüseynovun (Muğanna) "Yanar ürək", Əbülləhəsinin "Təlaş qarının nəvələri" və s. əsərləri povest janrının ən gözəl nümunələri hesab olunur.

Mövzunun əhatəsi baxımından povestlərin çoxu romana yaxın olduğundan, bəzən eyni əsəri həm povest, həm də roman adlandırılır. Məsələn, rus yazıçısı Maksim Qorkinin "Ana", Azərbaycan ədibi Nəriman Nərimanovun "Bahadır və Sona" əsərləri həm povest, həm də roman hesab edilir.

Müstəqillik dövrünün bədii nəsrinə dair müşahidə və düşüncələrini bölüşən professor Cəlal Abdullayev qeyd edir ki, son illərdə povest janrı kifayət qədər məhsuldar olmuşdur. Ümumiyyətlə, epik növün bu orta qədər bizim ədəbiyyatımızın ən aparıcı formalarından biri sayılır. Ona görə də bu janrda demək olar ki, istisnasız olaraq nasirlərimizin hamısı qələmini sinəmişdir. Bu baxımdan Əlibala Hacızadə, Yusif Kərimov, Məmməd Oruc və başqaları uğurlu əsərlər yazmışlar. Eyni zamanda Vəqif Sultanlının "Ölüm yuxusu", Hüseynbala Mirələmovun "Xəcalət", Səfər Aşırlarının "Yavur", Anarın "Ağ qoç, qara qoç", Aqil Abbasın "Qadırdı Üzeyir Hacıbəyov doğulmaz", Vəliş Qarağölün "Bir cüt höyük", Əzizə Cəfərzadənin "Bəla", Kamil Əfsəroğlundun "Hamam hamam içində", Elçin Hüseynbəylinin "Əsirilər", Tamara Vəliyevanın "Xəyanət", "Çalıklı qoca", "Çirkab", Əlabbasın "Güdaz" və digər povestləri maraqlıdır.

2010-cu illərdə Anarın "Göz muncuğu", Məmməd Orucun "Atəşkəs yalı", Nəriman Əbdürrəhmanlının "Yelçəkən", Qərib Mehdiyin "Humanist", Telman Həqverdiyevin "Şeytan tələsi", Gülxani Pənahın "Tanrının unudduğu xocalılar", Səhər Əhmədin "Yeddinci palata", Mustafa Cəmənlilin "Mübariz", Günel Anarqızının "Altıncı", Məmməd Əşşanın "Haqq divanı" povestləri də oxucular tərəfindən rəğbətə qarşılanmışdır.

Povestin redaktəsi bir çox cəhətdən roman üzərində aparılan redaktə prosesi ilə oxşardır. O, öz həcminə görə roman və hekayə arasında aralıq mövqe tutur. Əsas fərq ondan ibarətdir ki, povestdə əsas təşkilatı rolunu təhkiyə (nəqlətmə) yerinə yetirir. Hətta bəzən povestdə hadisələrin xronikal və təsviri romana nisbətən daha ətraflı verilir. Burada subyektiv element daha güclü görünür, müəllifin təsvir olunan hadisələrə münasibəti daha parlaq ifadə edilir. Povestdə əhvalatları danışanın (nəqlçinin) fiquru daha aydın görünür, təhkiyəçinin dili daha koloritli olur.

Ona görə də povesti nəşrə hazırlayan redaktor bütün bu cəhətləri nəzərə almalı, yəni təhkiyənin özünü, müəllifin ifadə tərzinə, onun emosionallığına, bədilliyinə, məntiqinə daha çox diqqət ayırmalıdır.

6) Romanın redaktəsi. "Roman" sözü fransız, ispan, italyan və s. dillərin daxil olduğu roman dil qrupunun adı ilə bağlıdır. XII-XIII əsrlərdə həmin dillərdə təhkiyə üsulu ilə yazılan bütün bədii əsərlər bir qayda olaraq roman adlandırılmışdır. Lakin zaman keçdikcə bu anlayış yeni məzmun kəsb etmiş, roman xüsusi janr kimi formalaşmışdır.

Ədəbiyyatşünaslıqda roman epik növün həcm etibarilə ən böyük, ən əhatəli, ən şaxəli, ən mürəkkəb janrı sayılır. Romanda təsvir edilən hadisələr və surətlər digər janrlarla müqayisədə xeyli çoxdur. Hekayə və povestdə yazıçı, adətən, qəhrəmanın həyatının müəyyən bir mərhələsinə təsvir etdiyi halda, romanda yazıçı qəhrəmanı dinamik inkişafda göstərmək, bəzən onun bütün ömrü yoluna nəzər salmaq imkanını qazanır.

Roman janrının əsas xüsusiyyətləri haqqında rus ədəbi tənqidçisi Vissarion Belinski yazır: "Bizim zamanın epopeyası romandır. Romanda epოსun bu növbə məxsus olan bütün mühüm əlamətləri vardır, yalnız bu fərqlə ki, romanda başqa ünsürlər və başqa kolorit hakimdir... Burada adi, prozaik həyatın hadisələri ideallaşdırılır, ümumi tip halında yekunlaşdırılır. Roman özü üçün məzmun olaraq ya tarixi bir hadisəni əlaqəli və epodada olduğu kimi, o səhədə hər hansı xüsusi bir hadisəni inkişaf etdirə bilər; fərq bu hadisələrin özlərinin mahiyyətində və deməli ki, bunu inkişaf və təsvir etmənin mahiyyətindədir; ya da roman həyatı, müsbət vərliliyi olan indiki vəziyyətdə əlaqəli. Bu, ümumiyyətlə, yeni incəsənətin haqqıdır" [4, s. 144-145].

Azərbaycanda dram və roman janrlarının əhəmiyyəti haqqında ilk sözü Mirzə Fətəli Axundzadə demişdir. İranda yaşayayan, yazdığı pyesləri məsləhət almaq üçün Tiflisə Mirzə Fətəliyə göndərən Mirzə Ağa Təbrizi adlı müəllifə cavabında

böyük təhqiqçi-ədəbiyyatşünas bir sıra mühüm məqamlara aydınlıq gətirmişdir. O, 28 iyun 1871-ci il tarixli "Mirzə Ağanın pyesləri haqqında kritika" adlı məktubunda yazırdı: "Güllüstan" və "Zinətül-məcalis" (uzun müddət məktəblərdə dərs vasitəsi kimi tədris olunmuş didaktik-nəşiatimiz əsərlər nəzərdə tutulur – K.A.) dövrü keçmişdir. Bu gün bu cür əsərlər millətin işinə yaramır. Bu gün millət üçün faydalı və oxucuların zövqü üçün rəğbətli olan əsər – drama və romandır. Roman da drama fənninin bir qismidir ki, izahı uzun şərhi möhtacdır" [1, s.342].

Dünya ədəbiyyatında roman janrı xüsusilə XIX-XX əsrlərdə geniş yayılmış, klassik sənətkarlar onu kamil səviyyəyə qatdirmışlar. Bu baxımdan Mixel de Servantesin "Don Kixot" (İspaniya, XVII əsr), Onore de Balzakın "Bəşəri komediya" silsiləsi (Fransa, XIX əsr), Lev Tolstoyun "Anna Karenina", "Hərb və sülh", "Dirilmə" (Rusiya, XIX əsr), Cek Londonun "Martin İden" (Amerika, XIX əsr), Maksim Gorkinin "Ana", Mixail Şoloxovun "Sakit Don" (Rusiya, XX əsr), Teodor Drayzerin "Kerri bacı", "Amerika faciəsi" (Amerika, XIX əsr) və başqa romanları daha məşhurdur.

Noriman Nərimanov 1896-cı ildə roman adı ilə nəşr olunmuş "Bahadır və Sona" əsəri ilə Azərbaycan milli romanın banisi adını qazanmışdır.

Azərbaycanda realist romanın digər bir nümunəsini isə Sultan Məcid Qənizadə qələmə almışdır. "Məktubati-Şeyda bəy Şirvani" adlı bu roman "Müəllimlər itfıxarı" və "Gəlinlər həməyli" adlı iki hissədən ibarətdir.

XX əsrin əvvəllərində Məmməd Səid Ordubadi Azərbaycan ədəbiyyatında ilk romanlardan biri olan "Bədəxət milyonçu" əsərini yazsa da, sözlün həqiqi mənasında roman janrı Sovet hakimiyyəti illərində inkişaf etmişdir. 1930-1940-cı illərdən etibarən Əbülhəsən Ələkbərzadə "Yoxuşlar", "Dünya qopur", Süleyman Rəhimov "Şamo", "Saçlı", Mir Cəlal "Bir gəncin manifesti", Mirzə İbrahimov "Gələcək gün", "Böyük dayaq", Mehdi Hüseyn "Səhər" romanlarını yaratmaqla nəsrimizi yeni yüksək bir mərhələyə qaldırmışlar.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Məmməd Səid Ordubadinin "Qılınc və qələm", Mirzə İbrahimovun "Pərvana", İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" və s. kimi qiymətli romanları Azərbaycan ədəbiyyatını xeyli zənginləşdirmişdir.

Sonrakı dövrdə roman janrı müəyyən təkamülə uğrayıb dəyişməklə, yeni keyfiyyətlər qazanmış, bir çox yazıçılın yaradıcılığında gətirdikcə yığcam, çevik janra çevrilmişdir. Ənvər Məmmədovun "Babək", "İsmayıl Şıxlı "Ölən dünyam", Sabir Əhmədli "Qoca qartalın ölümü", Yusif Səmədoğlu "Qətl günü", Anar "Bəşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi", Çingiz Hüseynov "Fətəli fəthi", Elçin "Məhmud və Məryəm", Vidiadi Babanlı "Ömürlük əzab" və s. romanları ilə müəyyən ədəbi uğurlar qazanmışlar.

Bundan başqa, Çingiz Abdullayevin "Mavi mələklər" (1993), "Qanun üç rəngi" (2001), "İnsan ovu" (2011), "İngilis bulvarı" (2011), "Həmmurapi qanunu" (2012), "Bakı bulvarı" (2013), "Qərb бүркүсү" (2013), "Transilvaniya səfəri" (2014), Ramiz Abbaslının "İlgüm" (2000), "Ad oğrusunun adı" (2015), Mahirə Ab-

dullanın "Əvvəl. Axır" (2004), Eyvaz Əlləzoğlunun "Oduçu geri qayırdı" (2010), Nəriman Əbdürrəhmanlının "Yalqız", "Yolsuz" (2011), "Qurban" (2014), "Tacli. Şah, Şah(Bayim), Şah(Zadə)" (2017), Aqil Abbasın "Dolu" (2008), Seyran Səxavətin "Yəhudi əlifbası" (2009), Sabir Rüstəmxanlının "Sunami" (2011), Məmməd İsmayılın "İz" (2015), Elxan Elatının "Xəyanət" (2015), Elçinin "Baş" (2017), Nəsibə Günəşin "Getmə" (2017) və s. kimi romanları nəşr olunmuşdur.

Professor Cəlal Abdullayev yazır: "Müstəqillik dövrünün nəsr əsərlərinə diqqət yetirsək, bir sıra yeni, orijinal, istər forma və istərsə də məzmun baxımından yeni, novatorcasına yazılmış nümunələrə rast gəlmək olar... Bizim indi haqqımız yoxdur deyək ki, ədəbiyyatımız yoxsullaşmışdır, bədii əsərlər az yaranır. Lakin məsələ heç də kəmiyyətdə deyil, keyfiyyətdədir. Məsələ nə yaratmaq deyil, nələr yaratmaqda deyil, necə yaratmaqdadır. Əlbəttə, bədii nəsrimizə nəhrini zənginləşdirən çay sularının hamısı istənilən şəffaflıqda ola bilməz: onların içərisində bulanıq, durulmamış sular, şırnaqlar, cılız sıxmalar da, kiçik bir bulaqın zəif axarları da ola bilər" [9, s.442-443].

Bözən yazıçı bir romanının əsas qəhrəmanlarını, yəni əsərin əsas iştirakçılarını daha sonra qələmə aldığı ikinci romanında da təsvir edir ki, bu halda hər iki roman bir yerdə dilologiya (iki roman) adlanır. Əgər həmin qəhrəmanlar yazıçının üçüncü əsərinin də iştirakçılarına çevrilərsə, bu zaman hər üç roman birlikdə trilogiya (üç roman) əmələ gətirir.

Beləliklə, silsilə təşkil edən iki hissəli roman *dilologiya*, silsilə təşkil edən üç hissəli roman *trilogiya* adlanır. Məsələn, Mehdi Hüseynin "Abşeron" və "Qara daşlar" romanları birlikdə dilologiya təşkil edir. Məmməd Səid Ordubadinin "Gizli Baki", "Döyüşən səhər" və "Dünya dəyişir" romanları isə trilogiya sayılır. Məsələn, rus ədəbi Maksim Gorkinin "Uşaqlıq", "Özgə qapılarında", "Mənim universitetlərim" əsərləri birlikdə trilogiya təşkil edir.

Dilologiya və trilogiyaların hər hissəsi müstəqil roman sayılır. Bu hissələrdən hər birinin, adətən, öz müstəqil adı olur. Sadəcə, bu müstəqil romanları az-çox şəklində eyni mövzu və eyni obrazlar birləşdirir.

Çox mürəkkəb və zəngin həyat materialı əsasında yazılıb, bütöv bir epoxanı əhatə edən romanlara *epopeya* deyilir. "Epopeya" termini də "epos" sözündəndir, hadisələrin daha geniş, daha ətraflı nəql olunması deməkdir.

Epopeya epik növün ən mürəkkəb janrıdır. O, romana çox yaxın olsa da, bütün romanları epopeya adlandırmıq olmaz. Epopeyada ümumxalq həyatı əsas yer tutur. Əgər romanda təsvir olunan hadisələr bir neçə obrazla əlaqədar olursa, epopeyada demək olar ki, bütöv xalq həyatı təsvir olunur. Epopeya kompozisiyalı cəhətdən mürəkkəb, süjet baxımından çoxşaxəli olur.

Məsələn, rus ədibləri Lev Tolstoyun "Hərb və sülh", Maksim Gorkinin "Klim Samkinin həyatı", Mixail Şoloxovun "Sakit Don" romanları epopeyadır. Təkcə onu vurğulamaq kifayətdir ki, "Hərb və sülh" əsərində 600-ə qədər

surət iştirak edir. Bu da hadisələrin mürəkkəbliyini və daha geniş planda təsvir edildiyini sübuta yetirir [5, s.149-150].

Azərbaycan ədəbiyyatında xalq yazıçısı Süleyman Rəhimovun "Şamo" əsəri epopeya nümunəsi hesab olunur. Ədəbi fəaliyyətdə 1930-cu ildən başlayan Süleyman Rəhimov "Şamo" adlı ilk əsərinin üzərində 50 il, yəni bütün ömrü boyu işləmiş və ona xeyli əlavələr etmişdir. Epopeyanın I cildi 1931-ci, II cildi 1940-cı, III cildi 1964-cü, IV cildi isə 1978-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Romanlar mövzularına görə bir sıra qruplara bölünür: tarixi roman, ictimai roman, fəlsəfi roman, ailə-məişət romanı, macrə romanı və s.

Tarixi şəxsiyyətlərlə, onların həyat və fəaliyyətinin təsviri ilə bağlı olan romanlara tarixi roman deyilir. Məmməd Səid Ordubadinin Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığına işıq salan "Qılınç və qələm", Cənubi Azərbaycanı cəngəldən qurtulmaq üçün başdaş olan "Dumanlı Təbriz", Yusif Vəzir Çəmənçiminin XVIII əsrin görkəmli ictimai-siyasi xadimi və şairi Molla Pənah Vəqifin həyat fəaliyyətinə həsr olunmuş "İki od arasında" (və yaxud "Qan içində"), İsa Hüseynovun XIV əsrin dahi müfəkkiri İmadəddin Nəsiminin taleyinə işıq salan "Məhşər" əsərləri tarixi roman nümunələridir. Daha sonra Fərman Kərimzadə "Qarlı aşırım", "Çaldıran döyüşü", Xudafərin körpüsü", Əlisə Nicat "Mirzə Şəfi", "Qızılbaşlar", Bayram Bayramov "Karvan yolu", Çingiz Hüseynov "Doktor Nərimanov", "Məhəmməd peyğəmbər", Əzizə Cəfərzadə "Bala", "Haqqa doğru", "Gülüstədan öncə", "Əllərin mənə ver", "Aləmdə səsim var mənim", "Cəlaləyyə", C.Cahanbəxşi "Ömrün pərişan günləri" və başqa əsərləri ilə tarixi roman janrını daha da inkişaf etdirmişlər.

Qeyd etməliyik ki, yazıçı C.Cahanbəxşi xalq şairi Səməd Vurğunun həyat və fəaliyyətinə həsr olunmuş "Ömrün pərişan günləri" romanı uzun illər çap olunmamış, yalnız müstəqillik dövründə – 1999-cu ildə müəyyən ixtisaslarla işıq üzü görmüşdür. Professor Cəlal Allahverdiyev yazır: "Halbuki xalq şairinin haqqında indiyədək yazılmış bədii əsərlərin hamısından özünün realizmi, həyat haqiqətlərinə sədaqəti ilə seçilən bu əsərdə Səməd Vurğunun mücəssim heykəli – xüsusən gənclik illərinin obrazı, həyatı fakt və sonadək, şəxsi tanışlığa, dostluğa istinadən yaradılmışdır. Oxucu bu əsərdən şairin ilk gənclik həyatına, ailəsinə, qohumlarına, şəxsiyyətinə dair xeyli zəngin və maraqlı informasiyalar ala bilər. Biz arzu edərdik ki, həmin əsər tam halda ayrıca kitab şəklində çapdan çıxsın və oxuculara çatdırılsın" [9, s. 444-445].

Qəhrəmanların duyğu və düşüncələrinin, daxili hiss-həyəcanlarının ifadəsinə geniş yer verən, hadisələri qəhrəmanların davranışında əks etdirən romanlar psixoloji romanlar adlanır. Xalq yazıçısı Yusif Səmədoğlunun "Qətl günü" əsəri psixoloji romandır.

Realist romanda tipik şəraitdə tipik karakterlərin nümayişi prinsipi daha böyük və daha tam şəkildə həyata keçirilir.

Rus təhqidçisi Vissarion Belinski yazırdı: "Romanın forması və şərtləri ictimai həyata münasibətdə baxılan insanın poetik təqdimatı üçün hər şeydən daha rahatdır, buna görə də mənə elə gəlir ki, onun qeyri-adi müvəffəqiyyətinin sirri, onun sözsüz hökmrənliyi də elə budur".

Roman nəql edilən əsərdir. Burada həyat hadisələrinin geniş dairəsi əks edilir, özünün bütün çətinlikləri və çoxçətinliyi ilə çoxsaylı insanların taleləri izlənilir. Romanın forması müəllifin gerçəklikləri hərtərəfli açıb göstərmək üçün geniş imkanlar yaradır. Məhz bu janr tarixi hadisələri bədii şəkildə hərtərəfli əks etdirmək, müasir dövrün müxtəlif proseslərini açmaq, cəmiyyətin sosial və mənəvi inkişafının mühüm tərəflərini göstərmək qüdrətinə malikdir.

Roman mənsur və mənzum şəkildə olur. Nəzmi yazılan romana mənzum roman deyilir. Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin", Aleksandr Puşkinin "Yevgeni Onegin" əsərləri mənzum romanlardır.

Romanın redaktəsi mürəkkəb, uzunmüddətli, çox böyük zəhmət tələb edən bir prosesdir.

Professor İsmayıl Vəliyev yazır: "Redaktor hər şeydən əvvəl müəllifin hadisələri roman biçimində təsvir etmə bacarığını müəyyənləşdirməlidir. Əgər əsərdə bir çox vacib hadisələr səthi, sadələşdirilmiş, sxematik şəkildə əks olunursa, deməli, mahiyyətə müəllif həyatı vəziyyətləri estetik şəkildə qavramağı bacarmamış, zəhri təəssürlərin verilməsi ilə kifayətlənmişdir.

Bir çox ədəbi təhqidçilər müasir romanın ən başlıca çatışmazlığı kimi sözlütlüyü, təsvirdə sadələşməni, ikinci dərəcəli hadisə və əşyaların detalları ilə təsviri və s. halları qeyd edirlər. Təəssüf ki, bəzən roman ustaları güclü xarakterlər yaratmaq əvəzinə, hadisələrin zəhri təsvirinə üstünlük verirlər və belə hadisələr bədii təhlil səviyyəsinə qalxmadan şərh edilir, sxematiklik yaranır. Konfliktlər adı məişət ziddiyyətləri səviyyəsində qalır.

Romanların bu cür xarakterik qüsurları barədə ədəbiyyatşünaslarımızın haqlı iradları nəzərə alınmalıdır. Romanlarda həyatı geniş təsvir etmək adı ilə xırda məsələləri, adi məlumatları əsərə daxil etmək, qəhrəmanların lüzumsuz tərcümeyi-hallarına geniş yer vermək kimi nöqsanlar ədəbi təhqiddə haqlı ola-raq qüsurlar sayılmışdır. Sxematiklik və bositlik romanda qəhrəmanların xarakterinin canlandırılmasına mane olur [10, s. 83-84].

Romanın redaktəsi zamanı süjet və kompozisiya üzərində iş çox məsuliyyət tələb edən məsələlərdir. Müəllifin bütün həyatı materialı əhatə etməyə, bütün epizodların mahiyyət və mənasını açmağa, xarakterlərin mahiyyətinə göstərməyə imkan verən süjet həllini tapa bilməsinə müəyyən etmək olduqca vacibdir. Bunun üçün əsəri bütövlükdə görməyi bacarmaq lazımdır. Əsərdə bütün elementlərin tarazlığını, onların harmonik vəhdət təşkil edə bildiyini müəyyənləşdirmək olar. Buna görə birinci oxunuş prosesində ayrı-ayrı fəsilərin quruluşu, epizodların, dialoqların yerinə düşməsi haqda tələsik iradlar tutmaq cəhdləri faydasız və metodiki cəhətdən səhvdir.

ƏDƏBİYYAT

a) Azərbaycan dilində

1. Axundov M.F. Bədii və fəlsəfi əsərləri. – Bakı: "Yazıçı" nəşriyyatı, 1987. – 368 s.
2. Aslan Knyaz. Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu: Monografiya. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2005. – 330 s.
3. Cəlil Məmmədquluzadə. Əsərləri: Üç cildə. Üçüncü cild. – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1967. – 904 s.
4. Cəfər Xəndan Hacıyev. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi: Dərs vəsaiti. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1958. – 288 s.
5. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti / Tərt. Əziz Mirahmədov. – Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 1978. – 200 s.
6. Mir Cəlil, Pənah Xəlilov. Ədəbiyyatşünaslıq: Ali məktəblər üçün dərslik. – Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 1972. – 280 s.
7. Mikayılov Ş. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi: Dərs vəsaiti. – Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 1981. – 228 s.
8. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı: Ali məktəblər üçün dərslik: I cild. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. – 504 s.
9. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı: Ali məktəblər üçün dərslik: II cild. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. – 564 s.
10. Vəliyev İ. Ədəbi-bədii və uşaq kitablarının redaktəsi: Dərslik. – Bakı, 2012. – 202 s.
11. Козлова М.М. Редакторская подготовка литературно-художественных изданий: Учебное пособие для студентов специальности "Издательское дело и редактирование". – Ульяновск: УлГТУ, 2000.
12. Редактирование отдельных видов литературы: Учебник / Под редакцией проф. Н.М. Сикорского. – Москва: Книга, 1987. – 400 с.
13. ГОСТ 16447-78. Издания. Термины и определения основных видов. Взамен ГОСТ 16447-70: Введ. 01.07.79. 19 с.
14. Кожеевников Г.В. Типология литературно-художественной книги: Учебник. – Москва, 2001.

**FEATURES OF VARIOUS GENRES
EDITING LITERARY-ART WORKS**
(based on the edition of prose works)

Knyaz ASLAN

SUMMARY

In the article features of editing of literary and art editions are considered. First of all, attention is paid to the specifics of editing prose works. The author analyzed editorial preparation of various genres (short story, novella, memoir, novel) and made some generalizations.

Əsəri bütünlüklə oxuduqdan sonra yazıcının ideya-bədii məqsədinə nail olduğunu müəyyənləşdirmək üçün süjet-kompozisiya təamlığını dərk etmək və qiymətləndirmək zəruridir. Yalnız bundan sonra təsvir olunan hadisələr arasında dəqiqə-bəqiqə əlaqəsini izləmək, hər bir personajın hərəkət xəttini yoxlamaq və dəyərləndirmək olar [10, s. 85].

Redaktor romanın süjetini, iştirak edənlərin münasibətlərinin məntiqini, onların hisslərini qanunauyğun surətdə əks etdirən hadisələr zənciri kimi qiymətləndirir, qəhrəmanların xarakterlərinin daha tam ifadə olunduğu vəziyyətləri müəllifin tapma bədiyyini də o, müəyyən edir.

Bütövlükdə isə romanın əlyazması üzərində redaktor işinin müvəffəqiyyəti həm yazıcının fərdi yaradıcılıq fikrinə nüfuz etmə, həm də janrın ümumi xüsusiyyətlərinin düzgün anlaşılması ilə şərtlənir [10, s. 86].

Nəticə. Beləliklə, redaktor əsərin təhlili və qiymətləndirilməsi zamanı hər şeydən əvvəl incəsənət əsərinin əsası kimi obrazın köklü xüsusiyyətlərindən çıxış etməlidir.

Redaktorun bədii əsər üzərində işinin birinci mərhələsi əlyazmanın redaktor təhlilidir. Əlyazmanın redaktor təhlilinin məqsədi əlyazma müsbət dəyərləndirildiyi təqdirdə, əsərin qiymətləndirilməsi, onun işlənilib tamamlanması yollarının müəyyənləşdirilməsidir. Əlyazmanın qiymətləndirilməsi mühüm ideoloji vəzifədir. Nəşrin məqsəduyğun olub-olmaması haqqında qərarı məhz redaktor qəbul edir. Ona görə də oxucunun haqqıqətənni qiymətli və faydalı əsərə qarşılaşacağı ilk növbədə məhz redaktordan asılı olur. Bu mərhələ müəllif üçün də mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yazıcının yaradıcılıq tələyi çox vaxt redaktorun ədəbi prosedə həmin əsərin yerini düzgün qiymətləndirə, əsərin uğurlu və qüsurlu cəhətlərini müəyyənləşdirə bilməsindən asılı olur.

Redaktorun vəzifəsi müəllifi anlamaq, onun özünəməxsusluğunu duymaq, əsərə ehtiyatla, yaradıcılıqla yanaşmaqdan ibarətdir. Moldova yazıçı-dramaturqu İon Drusenin sözləri ilə desək, yaradıcılığın daxil arxitekturasını aşkar etmək, yazıcının bir kitabından o biri kitabına keçən o yeganə motivi, o əsəbi narahatlığı tapmaq çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

Təəssüf ki, sovet dövrü ilə müqayisədə hazırda əksər nəşriyyatlarda ayrı-ayrı elm və bilik sahələri üzrə ixtisaslaşmış redaktorlar çox azdır, bəzilərində isə, ümumiyyətlə, yoxdur. Professor İsmayıl Vəliyevin təsdiqlədiyi kimi, hal-buki əvvəllər, məsələn, təkcə bədii ədəbiyyatın nəşri ilə məşğul olan nəşriyyat redaksiyalarında çox zaman redaktorlar ədəbiyyatın növünə və janrına görə ixtisaslaşırdılar. Bu da məhz bədii materialın – mətnin özünəməxsus xarakterindən doğurdu. Bədii əsərlərin redaktəsi – onun öyrənilməsi, analitik təhlili əsərin spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Belə ki, nəşriyyatlarda hekayə, nağıl, dastan, povest və romanlar üzrə ixtisaslaşan redaktorların olması əhəmiyyətli hadisədir. Bu, həm də bədii əsərlər içərisində epik əsərlərin həcmə daha çox olmasının nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər [10, s. 71].

Key words: literary and artistic works, prose, lyrics, drama, writer, prose writer, short story, novel, memoirs, novel, novel, editing.

**ОСОБЕННОСТИ РЕДАКТИРОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ
ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
(на основе редакцией прозаических произведений)**

Князь АСЛАН

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности редактирования литературных и художественных изданий. Прежде всего, внимание уделяется специфике редактирования прозаических произведений. Автор проанализировал редакторскую подготовку различных жанров (рассказ, новелла, мемуары, повесть, роман) и сделал некоторые обобщения.

Ключевые слова: литературные и художественные произведения, проза, лирика, драма, писатель, прозаик, рассказ, новелла, мемуары, повесть, роман, редактирование.

**RESPUBLİKA ELMİ-TEKNİKİ KİTABXANASI MÜASİR
MƏRHƏLƏDƏ**

MƏMMƏDOV M.Ə.

*Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
m.mehmanali@gmail.com*

Elmi məqalədə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında (RETK) son illərdə baş verən dəyişikliklər, kadrlar təminatı, maddi-texniki təchizatı və digər məsələlər haqqında məlumat verilməmişdir. Burada həmçinin mövcud kataloq və kartoteka sistemi haqqında qısa izahat verilməmiş və kitabxananın elektronlaşdırılması sahəsində gördüyü işlərə aydınlıq gətirilməmişdir.

Açar sözlər: Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası, Əqli Mülkiyyət Agentliyi, elektron kataloq, elektron resurs bazası

Məlumdur ki, dünya ölkələrində, o cümlədən respublikamızda kitabxanalar mütaliənin təşkilatçısı kimi fəaliyyət göstərən əsas sosial institutlardan biridir. Belə kitabxanalardan biri də Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasıdır. 1923-cü ildə əsaslı qoyulmuş və 1930-cu ildə Neftçilər klubunun bazasında yaradılmış Azneftin Mərkəzi Texniki Kitabxanası 1957-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Dövlət və Texnika Komitəsinin nəzdində Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına çevrilmişdir.

Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası (RETK) respublikanın nazirlik, şirkət, idarə və müəssisələri, elmi-tədqiqat və layihə institutlarına, eləcə də elm və texnika sahəsində tədqiqat apararı ayrı-ayrı şəxslərə, ali məktəb tələbələrinə məlumat bibliografiya və kitabxana xidməti göstərən respublika mərkəzi hesab edilir.

RETK respublikanın ən böyük kitabxanalarından biri olmaqla yanaşı ənənəvi kitab təbliği və kitabxana bibliografiya xidməti, həmçinin müəllif şəhadətnamələri və patent ədəbiyyatı, normativ texniki sənədlər, xarici ölkələrin jurnalları və s. əks etdirən elmi tədqiqat və metodik fəaliyyətlə məşğul olan böyük müəssisədir. Kitabxanalarda fəaliyyət göstərən şöbələrə aşağıdakıları aid etmək olar:

- 1.İnzibati və təsərrüfat şöbəsi;
- 2.Komplektləşdirmə şöbəsi;
- 3.Elmi kitabışləmə şöbəsi;
- 4.Oxuculara xidmət şöbəsi;
- 5.Depozitar və mübadilə fondu;
- 6.Xarici ədəbiyyat şöbəsi;

7. Elmi metodiki söbə;
8. Differensial məlumat xidməti və tədqiqat işləri şöbəsi;
9. Məlumat bibliografiya şöbəsi;
10. İnformasiya texnologiya şöbəsi;
11. Respublika elmi patent fondu;
12. Normativ texniki sənədlər fondu;

RETK-da Respublika patent fondu 1967-ci il, Normativ texniki sənədlər fondu 1969-cu il, Depozitar və mübadilə fondu isə 1974-cü ildə təşkil olunmuşdur.

RETK-nın fondlarında ictimai-siyasi ədəbiyyat, elmi-texniki, sorğu ədəbiyyatı, informasiya xarakterli ədəbiyyat, dərslik və metodik materiallar, dövrü və ardı davam edən nəşrlər, təcrübə konstruktör işləri, tərcümələr, sənaye kataloqları, normativ texniki sənədlər, ixtiralar, ixtiracıqlıq, patent hüquqları haqqında ədəbiyyat, patentlər mətbuatda dərc olunmayan sənədlər qorunub saxlanılır. RETK-da istifadə olunan kataloq və kartotekalar sistemində aşağıdakılar daxildir:

Baş əlifba kataloqu; rus və Azərbaycan dilində sistemli kataloq; sistemli kataloq üçün əlifba predmet göstəriciləri kataloqu; yeni kitablar kataloqu; baş məlumat kartotekası; dövrü nəşrlər kataloqu; məxfi xidmət nəvünə aid edilən ədəbiyyatın kataloqu; avtoreferat və dissertasiyaların kataloqu; ardı davam edən nəşrlərin kataloqu. Bunlarla yanaşı kitabxanada digər xüsusi kataloq və kartotekalar da mövcuddur.

RETK respublika miqyasında kitabxana işinə dair bütün tədbirlərdə iştirak edir. RETK Açıq Cəmiyyət-Azərbaycan İnstitutunun üzvüdür.

Qeyd edilməlidir ki, RETK 2002-ci ilə kimi Elm və Texnika Komitəsinin tərkibində fəaliyyət göstərmişdir. 2002-ci ildə isə Dövlət Elm və Texnika Komitəsi ləğv olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 10 oktyabr tarixli 799 nömrəli fərmanına əsasən, ləğv olunmuş bu komitənin bazasında Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyinin yaradılması haqqında Əsasnamə qəbul edilərək, icrası Nazirlər Kabinetinə tapşırılmış və sonra isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 noyabr 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə Dövlət Agentliyinin əsasında Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinə çevrilmişdir. RETK 2018-ci ilə kimi bu komitənin tərkibində fəaliyyət göstərmişdir. Hal-hazırda isə kitabxana Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 30 iyul 222 nömrəli fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyinə verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyul 2018-ci il 222 nömrəli fərmanı təsdiq edilmişdir. Bu fərmanda uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər

tutaraq, Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə qərar alınmışdır:

1. Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin Nizamnaməsi təşkil edilsin;
 2. Aşağıdakılar Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyinə verilsin.
 3. Ləğv edilmiş Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin tabeliyində olan Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası;
 4. Bir ay müddətində Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının əsasnaməsini və strukturunu, həmçinin tabeliyində olan Əqli Mülkiyyət Hüquqlarının Təminatı Mərkəzinin işçilərinin say həddini təsdiq etsin
- Prezidentin fərmanına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyində olan Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının əsasnaməsi 2018-ci ildə təsdiq edilmişdir.

Əsasnamənin 4-cü maddəsi RETK-nın təşkilidir və bu aşağıdakı qaydada öz əksini tapmışdır;

- fondun təkmilləşdirilməsini təmin edir.
- yerli və beynəlxalq kitab mübadiləsini həyata keçirir.
- çap nəşrlərinin ümumi və fərdi ucotunu aparır
- ədəbiyyatı elmi və texniki cəhətdən işləyir
- fondu kataloqlaşdırır

Əsasnamənin 7-ci maddəsinə RETK-nın strukturu və maliyyələşdirilməsi təşkil edir:

- RETK-nın strukturu və ştat cədvəlləri Agentliyin İdarə Heyətinin sədri tərəfindən təsdiq edilir.
- RETK-nın fondunu yeni nəşrlərlə komplektləşdirmək, beynəlxalq və respublikadaxili kitab, elm və texnika sahəsində ədəbiyyat, patent ədəbiyyatı, normativ texniki sənədlər mübadiləsini həyata keçirmək məqsədilə mübadilə fondu büdcə hesabına maliyyələşdirilir.
- RETK hüquqi şəxsdir, onun möhürü, künc ştamplı vardır və müvafiq bank hesablarına malikdir.
- Agentlik kitabxanaya bina, surətköçürmə və çoxaltma texnikası, kompüter, nəşriyyat və cildləmə avadanlıqları ilə təmin edir.
- Hazırda Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyində olan Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının işçilərinin say həddinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 7 sentyabr 2018-ci il 379 nömrəli qərarı qəbul edilmiş və aşağıdakı bəndlər qeyd edilmişdir:

1. Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyində olan Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının işçilərinin say həddi 126 vahid təsdiq edilsin;

2. Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin və Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi bu qərardan irəli gələn məsələləri həll etsinlər.

Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin Respublika Elmi Texniki Kitabxanası "Mədəniyyət haqqında", "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanunlarını və həmin qanunlardan irəli gələn qanunvericilik aktlarını, qərar, əmr, sərəncam və göstərişlərini, Əsasnamə və Nizamnaməsini rəhbər tutaraq öz fəaliyyətini davam etdirərək iş planında nəzərdə tutulmuş işləri yerinə yetirir. Qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyul 2018-ci il tarixli 222 nömrəli fərmanına əsasən Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin tabeliyinə verilmişdir. Agentlik rəhbərliyinin göstərişi ilə 13 sentyabr 2018-ci il tarixindən başlayaraq Kitabxana və onun tərkibində olan Respublika Patent Fondu, Normativ-Texniki Sənədlər Fondu və Depozitar fondu şəhərin müxtəlif ünvanlarından yerləşdiyi yerdən bir ünvanə – Bakı şəhər Mərdanov qardaşları 124 ünvanına köçürülməyə başlamış və bu proses artıq başa çatmışdır.

RETК-nın şöbələri içərisində informasiya texnologiyaları şöbəsinin mühüm rolu var. Belə ki, bu şöbə müəyyən obyektlərin və ya proses haqqında yeni məlumatların alınmasını, toplanmasını, işlənməsini, mühafizəsini və onun istifadəsini təmin edir. Şöbə həmçinin məlumat daşıyıcılarından istifadəni elektron avadanlıqların istifadəçilər arasında və şöbələr arasında bölüşdürülməsini həyata keçirir, hesabat, bibliografik arayış və digər lazımı sənədləri hazırlayıb şöbələrə təqdim edir. Şöbənin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri də ilkin növbədə kitabxananın elektronlaşdırılmasını başa çatdırmaqdır. Belə ki, şöbənin bu işi aktual şəkildə davam etdirilməsi nəticəsində 2016-cı ildən etibarən Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında İRBİS 64 – Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-Informasiya Sistemi (AKIS) alınmış və onun tətbiqinə başlanılmışdır. Kitabxanada İRBİS 64 AKIS-in aşağıdakı modulları fəaliyyət göstərir.

1. Web Şlyuz;
2. Kataloqlaşdırma AİY;
3. Kitabışləmə AİY;
4. Oxucu RDR AİY;
5. Kitab verilişi AİY;
6. Komplektləşdirmə AİY;

Kitabxananın RETK.az saytında yerləşən elektron kataloq bölməsi RETK-nın oxucuları üçün 24 saat ərzində fəaliyyət göstərir. Kitabxanaya daxil olan hər bir qəzet və jurnal, avtorferat İRBİS 64 AKIS-də Kataloqlaşdırma modulunda Elektron kartoteka bazasına daxil edilir. Kitabxanaya üzv olan hər bir oxucu "Oxucu RDR" bazasında qeydiyyatdan keçirilir. Kitabxananın RETK.az saytında elektron kitablar bölməsində bəzi kitablar pdf formatda yer-

ləşdirilmişdir. Elektron kataloqda hər ayın sonu məlumatların yeniləşməsi prosesi həyata keçirilir.

Informasiya şöbəsi tərəfindən kitabxananın gələcək fəaliyyəti üçün yeni layihə işlənmişdir və bu aşağıdakı formada öz əksini tapmışdır:

1. Kitab fondunun, normativ texniki sənədlərin elektron kataloqa köçürülməsinin təsnifləşdirilməsi;
2. Dövrü nəşrlərin sistemin yaddaşına daxil edilməsi;
3. Şöbənin sistemin yaddaşına daxil edilmiş ədəbiyyatın seçilərək ən aktual hissəsindən skanerdən keçirilərək pdf formatında işlənməsi;
4. Şöbədə xüsusi olaraq IT (informasiya texnologiyası) mütəxəssisləri qrupunun yaradılması, rəqəmsal formata salınmış ədəbiyyat və sənədlərin kitabxananın RETK.az saytında yerləşdirilməsi məsələləri;
5. Əməkdaşların elektron kataloqa daxil edilmiş bibliografik və analitik yazılar əsasında kitabxana saytında yerləşdirmək üçün elektron resursların toplanması və sistemləşdirilməsi ilə də məşğul olması;
6. Gününlə tələb, ölkənin daxili və xarici siyasətini, neft-qaz ədəbiyyatını, neft, energetika sahəsini əks etdirən bibliografik və analitik yazılar əsasında elektron resurslar və bu resurslar əsasında portallar yaradılaraq oxucuların onlayn istifadəsinə verilməsi;
7. Kitabxanada elm və texnikanın ən yeni fəaliyyətlərini əks etdirən elektron resurs bazasının yaradılması, geniş mütəxəssis qrupları daxil edilərək bütün portalların təqdimat mərasimləri və tanıtım konfranslarının təşkil edilməsi;

Şöbənin bu istiqamətdə fəaliyyəti ilə tədricən kitabxana fondu rəqəmsallaşdırılacaqdır. Respublikanın bəzi kitabxanalarında olduğu kimi rəqəmsallaşdırılmış kitabların xüsusi fondunu yaratmaq, PDF formatında olan rəqəmsal ədəbiyyatı onlayn formatdan başqa disklərə yazıb fiziki şəkildə xüsusi yexiklərdə saxlamaqla oxuculara xidmətin təşkil edilməsi əsas məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdur. Hər bir oxucu həmin diskə oxu zalındakı kompyuterdə və yaxud özülə gətirdiyi noutbookunda baxa biləcəkdir.

Nəticə olaraq qeyd edilməlidir ki, Respublika Elmi Texniki Kitabxanası cari fəaliyyətində oxuculara xidmətin maksimum səviyyədə həyata keçirilməsini təmin etmək, onların kitabxanaya cəlb olunması üçün yeni xidmət üsullarını, kütləvi tədbirlərin həyata keçirilməsini planlaşdırır. Əsas məqsəd Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyinin göstərişinə əsasən kitabxananın müasir tələblərə cavab verən səviyyəyə çatdırmaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası-70. -B.; 2001. - 37 s.
2. Məmmədov M.Ə. Azərbaycanda texniki kitabxanaların inkişafı. - B.; 2016. -281 s.

3. Respublika Elmi Texniki Kitabxanası: Buklet.-B.,2000.-18 s.
4. Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının 2016-2018-ci il hesabları

РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА В СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

МАМЕДОВ М.А.

РЕЗЮМЕ

Научная статья содержит информацию о последних изменениях в Республиканской Научно-Технической Библиотеке, о её кадровом, материально-техническом обеспечении и была дана информация по другим вопросам. Здесь также был представлен краткий обзор существующих систем каталогов и картотек библиотеки, а также поясняется работа, проделанная библиотекой в области электронной каталогизации.

Ключевые слова: Республиканская Научно-Техническая Библиотека, Агентство Интеллектуальной Собственности, электронный каталог, база электронных ресурсов.

REPUBLICAN SCIENTIFIC AND TECHNICAL LIBRARY IS AT THE PRESENT STAGE

MAMADOV M.A.

SUMMARY

The scientific article describes information on recent changes in the Republican Scientific and Technical Library, staffing, logistics and other issues. It also provides a brief overview of the existing catalogs and highlighted the activity of the library in the field of digitalization.

Keywords: Republican Scientific Technical Library, Intellectual Property Agency, electronic catalog, electronic resource database

AZƏRBAYCANDA ELM-METRİK TƏDQIQATLARIN MÜASİR VƏZİYYƏTİ

KAZİMİ P.F.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru

Elmi biliklərin istehsalı baxımından ən yaxşı universitetlər və tədqiqat qurumları, ən yüksək elmi əməkdaşlığı olan ölkələr, elmi nəşrlər və ən yaxşı tədqiqat əsərləri, istinad səviyyəsinə əsaslanan ən yüksək ali təhsil müəssisələri və nəhayət, hər bir ölkənin universitetlərinin ümumi sayı və adları nüfuzlu beynəlxalq tədqiqat qurumları kimi tanınan 4 global sıralama sisteminə, yəni TIME, QS, CWTS LEIDEN və ARWU SHANGHAI tərəfindən öyrənilir və beynəlxalq ictimaiyyətə təqdim edilir. Dünya elmi informasiya istehsalında 2017-ci ilin məlumatına görə, Azərbaycan 161-ci yeri, İslam ölkələri sırasında 45-ci yeri tutur. Bu məlumatların mötəbərlik dərəcəsi yoxlayaq.

Açar sözlər: elm-metrika, elmi biliklər, elmin istehsalı, elmi biliklərin dövrçəsi.

Hesablamalar göstərir ki, 1997-ci ildə İslam ölkələrinin dünya elmi məhsulunda cəmi 2% payı olmuşdur. 2017-ci ilin sentyabr ayında Astana şəhərində İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı ölkələrinin növbəti sammitində bu payın 8%-ə çatdığı elan olunub və növbəti 10 ildə bu payın 16%-ə çatdırılması qarşıya vəzifə olaraq qoyulub. Bu göstəricilərdən hesablanır və rəqəmlər real mənzərəni nə qədər dolğun ifadə edir?

Yuxarıda göstərilən beynəlxalq analitik mərkəzlər informasiya axtarışını virtual məkanda və mötəbər məlumat bazalarının daxilindən əldə edir. Əgər hər hansı elmi jurnal və ya elmi kitab (monografiya) virtual məkana daxil olmaybsa, yəni rəqəmsallaşmayıb, bazalara daxil olmayıb və ya xüsusi saytlarda yerləşdirilməyibsa, deməli, təhlil obyektı də olmayıb.

2017-ci ilə qədər Azərbaycanda çap olunan elmi jurnalların çox az hissəsi rəqəmsallaşaraq virtual məkanda təmsil olunurdu.

	İstiqamətlər	AZ ¹	QAZ ²	QIR ³	TÜR ⁴	TÜKM ⁵	ÖZB ⁶
1	Dünya elm istehsalında dərəcəsi	161	81	138	20	194	96
2	İƏT (İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) elmi istehsalında dərəcəsi	45	18	40	1	53	23

¹ Two Decades of Research in Islamic World/IWSCC-2018. 518. / p.5.

² Two Decades of Research in Islamic World/IWSCC-2018. 518. / p.218.

³ Two Decades of Research in Islamic World/IWSCC-2018. 518. / p.238.

⁴ Two Decades of Research in Islamic World/IWSCC-2018. 518. / p.461.

⁵ Two Decades of Research in Islamic World/IWSCC-2018. 518. / p.473.

⁶ Two Decades of Research in Islamic World/IWSCC-2018. 518. / p.501.

3	Dünya sitat dərəcəsi	142	112	145	29	--	125
4	İOT (İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) sitat dərəcəsi	39	31	40	2	--	33
5	Dünya elmi istehsalının ortalamaya yayımı	0.00	0.03	0.00	1.19	0.00	0.02
6	İOT (İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) elmi istehsalının ortalamaya yayımı	0.03	0.72	0.13	28.36	0.02	0.82
7	H indeksinin ortalamaya göstəricisi	27	68	27	275	23	75
8	Böyümə sürəti	29.85	13.32	11.22	11.72	1.64	2.75

1997-2017-ci illərdə dünya ölkələrinin elmi informasiya məhsulunun təhlili güclü bir dinamikanı olduğunu göstərir. Bu prosesdə Azərbaycan elmi mühiti də kifayət qədər aktivlik nümayiş etdirir. 58 İslam ölkəsi içərisindən türkdilli dövlətlərin statistik göstəricilərini toplayıb, son iyirmi ilin sonucunu analiz etmək ciddi nəticələr əldə etməyə imkan verir.

Cədvəldə göstərilən H-indeksi (Hirş indeksi) Argentina-ABŞ fizika alimi Horhe Hirş tərəfindən San-Dieqoda Kaliforniya Universitetində fizika alimlərinin məhsuldarlığını qiymətləndirilməsi məqsədilə ilk dəfə 2005-ci ildə təklif olunub. H-indeksi alimlərin, elmi müəssisələrin, alimlər qrupunun və ölkələrin elmi məhsuldarlığının say göstəricisidir və elmi nəşrlərin, istinadların sayına əsaslanır.

H-indeksini hər bir alim, tədqiqatçı, elmi müəssisə və ya ölkə üçün müəyyən etmək çox sadədir. Bunu indeksləşən bazalarda - Clarivate Analytics (Thomson Reuters), Web of Science və s. Yanas, "Google Academy" sahifəsində də etmək olar. Bunu öyrənmək üçün on dəqiqəlik təlim videoları mövcuddur.¹ Bir çox ölkələrdə elmmetrik bazalar yaradılır ki, ölkədaxili elmi prioritetlər, milli maraqlar nəzərə alınaraq milli elmi qiymətləndirmə həyata keçirilir. Rusiya və Ukraynanın bu sahədə təcrübəsi uğurludur.

Azərbaycan alimlərinin H-indeksini müəyyənəlməsinin əsas çətinliyi ondan irəli gəlir ki, beynəlxalq bazalara daxil olan jurnallarda məqalələri dərc olunmalı və bu indeksə o məqalələrin dərəcəsinə müəyyənəlməyə olar, ya da, "Google Academy"-də müəyyənəlməyə olar. "Google Academy"-nin özəlliyi ondadır ki, digərlərindən fərqli olaraq əbəd olmaq, vəsait ödəmək tələb olunmur. Lakin "Google Academy" qeydiyyatdan keçmək üçün alimin və ya tədqiqatçının identifikasiyasını mənsub olduğu müəssisədən tələb edir və belə bir identifikasiya olmadığı halda qeydiyyat çətinləşir.

Cədvəldə göstərilən rəqəmlərin real mənzərəni ifadə etmədiyini göstərən ikinci səbəb ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda çap olunan və çox sayda ciddi elmi məqalələri əhatə edən yüzlərlə elmi jurnal indeksləşən bazalara daxil olmağa say göstərmir. Jurnallar bir alimin və ya bir qrup alimin himayəsi ilə çap olunduğundan, mütəmadiyyəni təmin etmək çətinidir, indeksləşən baza-

lara daxil olmaq üçün isə sistemli redaksiya fəaliyyəti tələb olunur və jurnalın maliyləşməsi məsələsi gündəmə gəlir. Məhz buna görə də çox sayda ciddi elmi jurnallarımız olduğu halda, 2018-ci ilə qədər yalnız 1 elmi jurnal – "Matematics" jurnalı indeksləşir. 2018-ci ilin sonlarında daha bir elmi jurnal indeksləşməyə qəbul edilib və bir neçə jurnal da gözləmədədir.

Üçüncü səbəb isə birbaşa elmi jurnalların maliyləşməsi ilə bağlıdır. Çap olunan məqalələrin ödənişlə və ya pulsuz çap olunması, müəllifin vəsaiti ilə və ya məqalə müəlliflərinin dəstəyi ilə çap olunması problemi həll olunmayıb. Müəllif vəsaiti ilə çap olunan jurnallarda redaksiya siyasəti gözləmək çətinləşir və məqalələrin elmi səviyyəsi aşağı düşür. Qeyd etmək lazımdır ki, bir elmi jurnalın çap olunması üçün redaksiya fəaliyyətindən başqa jurnalın hər nömrəsi üçün 3-5 yüz manat vəsait tələb olunur. Nəzərə alınsa ki, elmi jurnalların ümumi tirajı 20-50 nüsxədən artıq olmur, eləcə də 17 nüsxə "məcburi nüsxə" olaraq paylanmalıdır, o zaman maliyyə yükünün ümumi mənzərəsi qarşıya çıxır.

İOT-in (İslam Əməkdaşlığı Təşkilatı) Elmi İstinad Mərkəzinin bazasında Azərbaycanda çap olunan 8 jurnal qeydiyyatdan keçib. Bu jurnallar da sisteməti yenilənməni təmin etmir, jurnalların hər yeni nömrəsi çapa gecikdiyindən və ya əhəmiyyət verilmədiyindən, bazaya daxil olmur. Nəticədə 58 ölkə arasından yalnız 45-ci yer tuturuq. Dövri elmi mətbuatla məşğul olan müəssisələr bilirlər ki, Azərbaycanda çap olunan elmi jurnalların sayı say etibarilə Türkiyədən daha çoxdur. Onların elmi dəyəri haqqında fikir yürütmək çətinidir. Məhz buna görə də elmmetrik tədqiqatlar lazımdır.

1. Elmi istehsal trendi. Azərbaycan elmi istehsal tendensiyası göstərir ki, 2001-ci ildən bəri davam edən performans artımında davam edir. WoS-də Azərbaycan sənədlərinin sayı 1997-ci ildə 200-dən 2017-ci ildə 1132-ə-beş dəfə artım olduğunu göstərir. Azərbaycanda son iki onillik ərzində Elmi İstehsalat sabit bir inkişaf tendensiyası müəyyən edib.

2. Konfrans və sənədi Təqdimat Trendi. "Peer Reviewed" jurnallarda məqalələrin dərc edilməsindən başqa, müxtəlif elm sahələrindən olan araşdırmaçıların global və regional elmi əməkdaşlığı üçün effektiv bir platforma olan beynəlxalq elmi konfranslara da təqdim edir. Azərbaycanda da son iki onillikdə konfranslarda təqdimatların ardıcıl bir inkişafı tendensiyası aşkar edilməmişdir. Qiymətləndirilən illərdə 2012-ci il 205 konfrans sənədləri ilə Azərbaycanlı tədqiqatçılar üçün beynəlxalq konfranslarda iştirak etməyin ən yüksək illi olmuşdur.

3. Azərbaycanın dünya elmi istehsalının payı. Dünyanın elmi istehsalına kömək etmək müxtəlif ölkələrin elmi fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün istifadə olunan kəmiyyətdir. Azərbaycanda elm sahəsinin inkişafı sabit bir inkişaf tendensiyası aşkar edilməmişdir. Başqa sözlə desək, Azərbaycanın elmi istehsalı 1997 və 1998-ci illərdə elmi nəticələrinə görə 0.015%-ni təşkil edir, 2017-ci ildə isə bu rəqəm 0.039%-ə çatmışdır.

¹ https://www.youtube.com/watch?v=fJ_pur-kVpo

4. Azərbaycanın İKT-nin istehsalında payı. Azərbaycanın dünya elmi istehsalına verdiyi töhfələrlə yanaşı, İKT-nin elmi nəticələrinin payı da vardır. Azərbaycan son iki onillikdə ardıcıl bir inkişaf tendensiyası müəyyən etmişdir. Bu baxımdan Azərbaycanın payı 1997-ci ildə 1,7% -dən, 2017-ci ilin sonunda 0,42%-ə qədər dəyişir. Faiz göstəricilərinin aşağı düşməsi hesablanma metodikasının dəyişməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

5. H-Index dəyişiklikləri Trendi. Hal-hazırda H-Index ölkələrin, universitetlərin və alimlərin sıralamasında əhəmiyyətli bir göstərici olaraq istifadə edilir. Bir ölkə üçün H-Index bu ölkə tərəfindən alınan sitatların nisbəti ilə bir-bəşə əlaqələndirilir. Son 20 il ərzində Azərbaycanın H-indeksi yüksələn tendensiyadadır. Əslində bu ölkənin H indeksi 1997 və 1998-ci ildə 39, 2015-ci ildə 201, 2016 və 2017-ci ildə daha da yüksəlmişdir.

6. Elmi əsərlərin dərc edilməsi Trend. ESL tərəfindən müəyyən edilmiş kimi, elmi əsərlər elmi-texniki sənədlərdən ibarətdir və yüksək göstəriciləri olan sənədləri təşkil edir. Azərbaycanın ən yaxşı nəşrləri ildən-ilə artmağa meyllidir. 2008-ci ildə bu ölkədə ən yaxşı iki elmi nəşr qeydiyyata alınmışdır ki, bu da 2017-ci ilin sonundakı 12 olub. Azərbaycan tədqiqatçıları 2009-cu ildə hər hansı elmi sənədləri qeydiyyata təqdim etməyiblər.

8. Top-10 Universitetlər və araşdırma qurumları Elmin İstehsalı baxımından. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutu, "Bakı Dövlət Universiteti" və AMEA-nın fən bilimləri'nin ən yüksək səviyyəli elmi əsərləri beynəlxalq reyting mərkəzlərinin qeydiyyatına alınmışdır. Eləcə də Azərbaycanın ali təhsil müəssisələri də ciddi tədqiqat mərkəzləri kimi tanınırlar.

9. Ən yüksək elmi əməkdaşlığı olan ən yaxşı 10 ölkə. Bu gün globallaşma və beynəlxalq universitetlərin ortaya çıxması, eləcə də bir sıra ölkələrin iştirakçıları üçün E-seminar və E-təlim kurslarının keçirilməsi prosesi bütün dünyada elmi diplomatiyaya səbəb olmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, elmi diplomatiyanın miqdarı və keyfiyyəti bir tərəfdən iştirakçı ölkələrin elmi, sənaye və texnoloji inkişafı arasında birbaşa korrelyasiyaya səbəb olur. Son iki on il ərzində Azərbaycan elm və texnologiyada irəliləyişlər etmişdir və bir çox ölkələrlə regional və global səviyyəli elmi əməkdaşlıqda fəal iştirak etmişdir. Bu, elmin istehsalına, elmin texnologiyaya çevrilməsinə və son olaraq texnologiyaları sorvətə çevirməyə gətirib çıxarmışdır. Azərbaycanlı tədqiqatçılar Türkiyə, Rusiya, ABŞ, Almaniya və İngiltərədən olan tədqiqatçılarla ən yüksək elmi əməkdaşlıq səviyyəsinə sahibdirlər.

10. Elmi Nəşriyyat üzrə Top-10 Tədqiqat Məkanı. Hal-hazırda müxtəlif tədqiqat sahələrində alimlərin istehsalı və elmi məqalələrin dərc edilməsi diqqət mərkəzindədir. Tədqiqatın müxtəlif sahələrindən olan tədqiqatçılar beynəlxalq jurnallarda öz təcrübələrinə və potensialına əsasən sənədləri dərc edirlər. Buna baxmayaraq, müxtəlif ölkələr fərqli tədqiqat sahələrində buna bənzər

mirlər. Son iki on il ərzində Azərbaycanın tədqiqatçıları 2492, 1511, 1176, 1111 və 845 nəşrləri ilə müvafiq olaraq "PHYSICS", "CHEMISTRY", "ENGINEERING", "MATHEMATICS" və "MATERYS SCIENCE" sahələrində elmi məqalələr dərc etdirmişlər.

Azərbaycanda kifayət qədər güclü olan elmi infrastruktur cədvəldə göstərilən rəqəmlərə tamamilə uyğun gəlir. Azərbaycan Prezidenti yanında AAK, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası və ya Milli Kitabxana bazasında "elmmetrik" baza yaratmaq və global şəbəkəyə daxil olunan elmi məhsulların həcmi 4 dəfə artırmaq olar. Azərbaycan elmi mühitinin potensialı bu gün belə düşünməyə əsas verir.

СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

КАЗИМИ П.Ф.

РЕЗЮМЕ

Лучшие университеты и исследовательские институты в производстве научных знаний, страны с самым высоким научным сотрудничеством, научными публикациями и лучшими исследовательскими работами, самые высокие университеты, основанные на уровне справочной информации и, наконец, общее количество и названия университетов в каждой стране. Он изучается 4 глобальными рейтинговыми системами, известными как «TIMES», «QS», «CWTS LEIDEN» и «ARWU SHANGHAI», и доступен для международного сообщества.

Ключевые слова: наука-метрика, научное знание, научное производство, цикл научных знаний.

MODERN SCIENTIFIC RESEARCHES IN AZERBAIJAN

KAZIMI P.F.

SUMMARY

The best universities and research institutes in the production of scientific knowledge, the countries with the highest scientific cooperation, scientific publications and the best research, the highest universities based on the level of reference information and, finally, the total number and names of universities in each country. It is studied by 4 global rating systems known as TIMES, QS, CWTS LEIDEN and ARWU SHANGHAI, and is available to the international community.

Keywords: science-metric, scientific knowledge, science production, scientific knowledge cycle.

RƏQƏMSAL KİTABXANA XİDMƏTLƏRİNDƏ ELEKTRON
MARKETİNQ STRATEGİYALARI

HƏSƏNOVA N.Ə.

*Bakı Dövlət Universitetinin dosenti**Texnika üzrə fəlsəfə doktoru**n.gasanova@hotmail.com*

QULİYEVA N.Ə.

*Kütəbxanaşünaslıq kafedrasının magistrantı**gulieva_001@mail.ru*

Məqalədə rəqəmsal kitabxana fəaliyyətində elektron marketing texnologiyalarının tətbiqi məsələlərinə baxılmışdır. Rəqəmsal kitabxana sistemində uyğun gələ biləcək marketing alətləri nəzərdən keçirilmişdir. Elektron marketingin müasir konsepsiyasının rəqəmsal kitabxananın təşkili, genişləndirilməsi və oxucu məmnunluğunun əldə edilməsi üçün vacibliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: Elektron marketing, rəqəmsal kitabxanalar, marketing konsepsiyası, kitabxananın veb saytı, mobil axtarış.

Texnologiyaların insan həyatına sürətlə nüfuz etməsi təkzibedilməz faktordur. Qloballaşan dünyada intellektual potensial artıqca, müasir dövrün tələbi amilində çıxış edən yeni texnologiyalara tələbkarlıq da artır. "Informasiya əsri" kimi xarakterizə olunan XXI əsr yeni texnologiyaların tətbiqi, istifadəsi və mübadiləsi ilə yeni bir mərhələyə təkan vermişdir. Informasiya texnologiyaları istər çoxşəxli xidmət sürətində, istərsə də həyata keçirilən fəaliyyətdə effektivliyin artmasına imkan verir. Müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları cəmiyyətin inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən birinə çevrilmiş, onun əhatə dairəsi dövlət strukturlarını və vətəndaş cəmiyyəti institutlarını, sosial-iqtisadi sahələri, elm və təhsili, mədəniyyəti, bütövlükdə insanların həyat tərzini əhatə etmişdir. İnsanın inkişafında ən mühüm amil elm, təhsil və müasir biliklərdir. Informasiya-kommunikasiya texnologiyaları da daxil olmaqla, müasir texnologiyalardan bilik və informasiyanın ötürülməsi üçün istifadə olunması qlobal səviyyədə də inkişafın əsas şərtlərindən sayılır. Informasiya texnologiyaları müasir cəmiyyətin müxtəlif sahələrinə sürətlə nüfuz edir. İnsan fəaliyyətinin bütün sahələrində zəruri informasiyanın əlçatanlığının təmin edilməsinə yönələn tədbirlər kompleksinə xüsusi diqqət yetirilir.

Müasir kitabxananın informasiya fəzası - insan fəaliyyətinin özünəməxsus universal modeli olub, yeni ideya və elmi biliklərin yaradılması və dövr edilməsinə töhfə verir, eyni zamanda da daha geniş elmi magistrallara çıxış

terminalı rolunu oynayır. Kitabxana sənədləşdirilmiş informasiyanı və bilikləri onları yaradan subyektlərdən istifadəçilərə təkrar-təkrar ötürərək müəyyən mənada virtual universitet kimi çıxış edir və funksional aspektdə sosial institut kimi təhsil sistemi ilə yaxınlaşır. Beləliklə, müasir kitabxananın əsasını üç tərkib hissəsi təşkil edir: informasiya, mədəniyyət və sosial kommunikasiya. Bunu nəzərə alaraq gələcəyin kitabxanasının konseptual modeli aşağıdakı xüsusiyyətləri özündə əks etdirən üçkomponentli funksionallıq kimi görünə bilər:

- informasiya və biliklərin idarə edilməsi;
- mədəni irsə əldə sənədlərin saxlanması və bərpası;
- cəmiyyətin üzvləri, kütləvi muzakirə və dialoqları dəstəkləyən funksional strukturları arasında münasibətləri və sistem əlaqələrini təmin edən sosial kommunikasiyalar.

Hal-hazırda rəqəmsal kitabxanalarda reallaşdırılan layihələrin məqsədi informasiya-kommunikasiya infrastrukturuna malik, yüksək sürətli internet şəbəkəsi vasitəsilə elmi, texniki, təhsil informasiya və hesablama resurslarına çıxışı olan elmi və təhsil qurumları kollektivlərinin, həmçinin elmi araşdırmalarla və təhsil prosesi ilə məşğul olan ayrı-ayrı fərdlərin virtual məkanda birgə fəaliyyətini təmin etməkdir. Bu layihələrin həyata keçirilməsi üçün müxtəlif istiqamətlərdə işlər görülür. Onlardan biri də müasir texnologiyalar əsasında informasiya təminatlarının yaradılmasıdır. Rəqəmsal kitabxanalar məhz həmin informasiya təminatlarının əsas və ayrılmaz tərkib hissəsini təşkil edir.

Rəqəmsal kitabxanalar internet vasitəsilə bir-birləri arasında, eləcə də digər informasiya resursları ilə informasiya mübadiləsini həyata keçirərək paylanmış sistem təşkil edirlər. Elektron informasiya mühitində rəqəmsal kitabxanalardan istifadə edə bilmək üçün onlar məqsədyönlü və ya sifariş üzrə rəqsallaşdırma texnologiyaları əsasında yaradılmalıdır. Məlumdur ki, elektron informasiya resurslarından istifadə etmədən müasir informasiya cəmiyyətinin formalaşması mümkün deyildir. Müasir informasiya texnologiyalarının kağız formasında toplanmış məlumatların böyük miqyasda elektron formaya çevirmək və bununla da yeni növ informasiya resurslarının yaradılması imkanları rəqəmsal kitabxanaların layihələndirilməsinə şərait yaratmışdır. Rəqəmsal kitabxana müxtəlif informasiyaların yaradılmasının, saxlanması, təşkili və yayılması yeni keyfiyyətə təqdim edilməsi imkanlarına malikdir.

Bu gün rəqəmsal kitabxanaların yeni kompüter və şəbəkə avadanlıqları, qeyri-ənənəvi məlumat daşıyıcıları, yüksək effektiv avtomatlaşdırılmış texnologiyalar ilə təchiz edilməsi onları informasiya sənayesinin ən güclü və vacib sahələrindən çevirmişdir. Hazırkı dövr informasiya axınlarının həcminin artması, informasiya texnologiyalarının mürəkkəbləşməsi və imkanlarının genişlənməsi ilə xarakterizə olunur. Bu baxımdan internet texnologiyaları müstəsna rola malikdir. Hazırda internet şəbəkəsində kitablar, dövrə və mütəmadi çap olunan nəşrlər, məqalələr, məlumat bazaları haqqında biblioqrafik informasiya-

yani özündə saxlayan çox böyük həcmdə elektron resurslar cəmləmiş, nəhəng informasiya fəzası formalaşmışdır. Belə nəhəng informasiya fəzasının formalaşmasında rəqəmsal kitabxanaların və informasiya xidməti sistemlərinin mühüm yeri vardır.

Məlumdur ki, rəqəmsal kitabxanaların yaradılmasında məqsəd oxuculara edilən xidmətlərin təkmilləşdirilməsi, operativliyin və səmərəliliyin artırılması, kitabxana fondunu təşkil edən mədəni və elmi irsin saxlanılmasının yeni üsullarının tətbiqi, nadir fiziki nüsxələrin qorunması, yeni mənbələrin colb olunması ilə kitabxana fondunun genişləndirilməsi, elmi-tədqiqat fəaliyyətinin yeni keyfiyyətli informasiya ilə təmin etməkdir. Dünyada informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT), xüsusilə internet və veb texnologiyalarının inkişafı, davam etməkdə olan rəqəmsallaşma fenomeni müxtəlif, o cümlədən Elm 2.0 (Science 2.0), Açıq elm (Open Science), Təhsil 2.0 (Education 2.0), Kitabxana 2.0 (Library 2.0) və s. kimi yeni anlayışlar yaratmışdır. Onlar İKT-nin, məhz Web 2.0 texnologiyasının tətbiqi ilə elmi mübadilə və əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan fəaliyyət növləri ilə xarakterizə olunur. İdeya, məlumat və ya elmi nəticələri bölüşmək üçün viki, bloq və video-jurnal kimi əməkdaşlıq texnologiyalarından istifadə burada mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu anlayışların əhatə dairəsinin ümumi cəhəti daha çox informasiyanın açıq şəkildə əlverişli olması, daha qısa nəşr dövrlərinə (məs., elmi viki səhifələr vasitəsilə) malik olması, sürətli əks əlaqəni (məs., sosial şəbəkələrdən istifadə etməklə) təşkil edilmə biləcəyi və ya iştirakın və əməkdaşlığın daha yüksək dərəcəsinə (məs., virtual tədqiqat mühitlərinə) səviyyədə qurulmasına nail olmaqdır. Qeyd olunan terminlər hər bir tədqiqat strukturlarının diqqət mərkəzində olanları əks etdirir.

XXI əsrdən başlayaraq kitabxanalar veb-saytlar yaratmağa başlamışlar. Kitabxanalar mədəniyyət müəssisələri olduğundan, kitabxanaların veb-saytları yaradılarkən mədəniyyət üzrə veb-saytlar üçün keyfiyyət prinsipləri üzrə təlimatə riayət olunmalıdır. Belə ki, kitabxanaların veb-saytları:

- Şəffaf olmalıdır – veb-saytın adı və məqsədi, eləcə də onu idarə edən məsul təşkilat daqiq və aydın şəkildə göstərilməlidir;
- İstifadəçilərin effektiv faydalanması üçün veb-sayt yaradılarkən təqdim edilən materiallar seçilməli, rəqəmsal formaya salınmalı, avtorizasiya edilməli və əsaslandırılmalıdır;
- Veb-saytın işlək vəziyyətdə saxlanılması və mütəmadi olaraq məlumatların yenilənməsinin təmin olunması məqsədilə keyfiyyətli xidmət siyasəti tövsiyələrinə riayət olunmalıdır;
- İstifadə etdikləri texnologiyalardan, eləcə də imkansızlıqlarından asılı olmayaraq, bütün istifadəçilərin naviqasiya, məzmun və interaktiv elementlər də daxil olmaqla veb-sayta asanlıqla daxil ola bilməlidirlər;

- İstifadəçiyə istiqamətlənmiş olmalıdır - istifadəçilərin ehtiyacları nəzərə alınmalı, qiymətləndirmə və cavablandırma yolu ilə materialların çatdırılması, onların səviyyəsinə uyğunluq və asanlıqla təmin edilməlidir;
 - Cavaba hazır olmalıdır - istifadəçilərə saytla əlaqə yaratmaq, eləcə də müvafiq cavab almaq imkanı yaradılmalıdır. Lazım gələrsə, istifadəçilər sualları verməyə, informasiyaları paylaşmağa, təşkilatçılarla, eləcə də öz aralarında müzakirələr aparmağa həvəsləndirilməlidir;
 - Çoxdilliyin vacibliyi nəzərə alınmalı və istifadəçilər üçün ən azı bir neçə dildə minimum məlumat əldə etmə imkanı təmin edilməlidir;
 - Öz ehtiyaclarına cavab verəcək məzmun və xidmətləri asanlıqla tapa bilməkdə istifadəçilərə imkan yaratmaq məqsədilə mədəniyyətə dair veb-saytlar şəbəkəsində olmalıdır;
 - Veb-sayt aqili mülkiyyət və şəxsi həyat hüququ kimi qanunlara hörmət edilməklə idarə olunmalı və onun məzmunundan istifadə qaydaları və şərtləri daqiq bəyan edilməlidir;
 - Veb-saytın və onun məzmununun uzun müddət qorunub saxlanılmasının təmin olunması məqsədilə strategiya və standartlar müəyyən edilməlidir.
- Kitabxana veb mühitində kitabxana saytlarının da fərdiləşdirilməsi mühüm istiqamətlərdən hesab olunur. Bu məsələnin həlli üçün marketing və texniki tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsi zəruridir. Bu da saytın xarici görünüşü və məzmununun müxtəlif kateqoriyalı istifadəçilər üçün adaptasiyasına yönəldir. Əgər sayta mürciət edən hər istifadəçi kateqoriyasına fərdiləşdirilmiş məzmun təqdim edilərsə, bu zaman saytın effektivliyini nəzərə qarşıcaq dərəcədə artırmaq olar. Kitabxana saytlarının fərdiləşdirilməsinin texniki reallaşdırma prosessləri mürəkkəbdir. Lakin veb səhifənin konkret istifadəçilərə yaxınlaşdırılması üçün pulsuz veb-analitik xidmətlərdən istifadə etmək olar.

Fərdiləşdirmə zamanı axtarış sistemlərinin alqoritmləri daha çox müştəri yönümlü olur. Bunun müqabilində də istifadəçilərin sorğuları nəticəsində alınan informasiya onların ümidlərini doğrultmur. Saytları daha çox optimallaşdıraraq əks-efekt almaq olar. İstifadəçi saytdan gözəlönən notisiyə almıyınca, həmin mənbənin doğru mənbə olduğunu tamamilə unuda bilər. Buna görə də saytın uyğunluğunu növbəti məzmun baxımından, həm də kontekst baxımından da artırmaq lazımdır. Dar çərçivədə ixtisaslaşdırılmış sorğulara görə də resurslar toplayıb veb-səhifənin məzmununu artırmaq və yeniləmək lazımdır. Bundan başqa, axtarış nəticələrinin həddən artıq fərdiləşdirilməsi istifadəçilərin imkanlarını məhdudlaşdırır, onları daha öncədən edilmiş sorğular çərçivəsindən kənara çıxmağa məcbur edə bilər. Onlayn vasitələr rəqəmsal kitabxanalarda marketing məqsədlərini həyata keçirməyə imkan verir [2].

İnformasiya texnologiyalarının inkişafı nəticəsində Internet global şəbəkəsinə çıxışı olan müasir kitabxanalar informasiyanın yayılması üçün elektron mühitdən və veb səhifənin xidmətlərindən istifadə edir. Kitabxananın veb say-

ti kitabxanaya istifadəçilərin cəlb edilməsi üçün marketing sahəsi olaraq çıxış edir. Vəb sayta edilən müraciətlərin sayı sahifənin və kitabxananın uğur faktorunu kimi dəyərləndirilir. İşin genişləndirilməsi və axtarış mühərrikinin optimallaşdırılması üçün internet marketingin müxtəlif alətləri tətbiq edilə bilər. Axtarış mühərrikinin optimallaşdırılması (Search Engine Optimization - SEO) – seçilmiş sorğulara görə sayta olan müraciətlərin artırılması məqsədilə və gələcəkdə gəlirin əldə edilməsi üçün saytan axtarış sistemlərində birinci mövqelərə çıxması üçün onun hərtərəfli inkişafı və ödənişli xidmətlərinin artırılmasıdır [6].

Elektron marketing əsasən internetdə, eyni zamanda cib telefonu, ekran reklamı və hər hansı digər rəqəmsal mühit daxil olmaqla rəqəmsal texnologiyalardan istifadə edən məhsul və ya xidmətlərin marketinqidir. Rəqəmsal platformalar getdikcə marketing planlarına və gündəlik həyətlərə daxil edilir. İnsanlar fiziki olaraq mağazaları ziyarət etmək əvəzinə rəqəmsal cihazlardan istifadə edərək rəqəmsal marketing kampaniyalarını daha da genişləndirir və effektivləşdirir. Elektron marketing metodları kimi axtarış mühərriki optimallaşdırması, məzmun marketingi, təsir marketingi, məzmun avtomatlaşdırılması, kampaniyanın marketingi, məlumat bazarı marketingi, e-ticarət marketingi, sosial media marketingi, sosial media optimallaşdırması, poçt marketingi, ekran reklamı, elektron kitablar və oyunlar bu günün inkişaf edən texnologiyasında daha geniş yer almağa başlamışdır. Elektron marketingin inkişafı texnologiyaların inkişafından ayrılmazdır [1].

Internet marketing alətlərinin kompleks şəkildə tətbiqi nəticəsində auditoriya ilə qarşılıqlı əlaqə qurmağın əsas mərhələ və aspektlərini nəzərə alaraq Internet global şəbəkəsində irəliləmək üçün effektiv işi hazırlamaq olar. Bu yanaşma özünü doğrultmuş vasitələrin kompleks tətbiqi prinsipinə əsaslanaraq onlayn marketingin planlaşdırılması və təşkil edilməsidir [3]. Internet marketing vasitəsilə yerinə yetirilən məsələlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- müştəri cəlb etmək üçün reklam xərclərinin optimallaşdırılması;
 - məhsul və xidmətlər haqqında informasiyanın artması;
 - veb sahifəyə məqsədyönlü auditoriyanın cəlb edilməsi;
 - mövcud müştərilərdə əlaqələrin genişləndirilməsi;
 - yeni məhsulların üzə çıxmasını təmin etmək üçün reklam-informasiya dəstəyi;
 - məqsədyönlü auditoriyanın xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq; informasiyanın yayılması üçün əlaqə kanallarının seçilməsi.
- Bir çox kitabxana mütəxəssisləri kitabxananın qeyri-kommersiya təşkilatı olduğunu qeyd edirlər. Marketing konsepsiyası kitabxanalar və məlumat mərkəzləri üçün tələb olunmur. Lakin müasir dünyada rəqəmsal informasiya məhsulları/xidmətlərinin marketingi kitabxananın yaşaması üçün çox vacibdir. İnformasiyanın tələb və təklif zəncirindəki dəyişikliklər informasiya və rabitə

texnologiyalarına kəskin dəyişikliklər və paradigma gətirdi. Kotlerin nöqtəyi-nəzərinə əsasən, sosial, siyasi, iqtisadi dəstək əldə etmək, məhsulları bazara çıxarmaq üçün muzey, universitet, kitabxana, xeyriyyə kimi təşkilatlara ehtiyac duyulur [7]. Kitabxana əməliyyatları və xidmətlərində marketing yanaşmasını inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı amillər vacibdir:

1. Hər bir qurum yüksək səviyyədə müştəri məmnuniyyətinə nail olmaq istəyir;
2. Hər bir qurum xidmətlərinin qəbul edilməsi dayırını artırmaq istəyir;
3. Hər bir qurum dayanıqlı qalmağı, sığortalamaq istəyir.

Kotlerə görə, marketing konsepsiyası müştəri məmnuniyyətini qazanmağa yönəlməli, integrasiya olunmuş marketing tərəfindən dəstəklənən, müştəri yönümlü sosial marketingdir. Göstərilən üç pilləli marketing tərifinə əsasən, marketing anlayışının inkişaf etdiyini qeyd edə bilərik:

- Müştəri istiqaməti: İnsanların həqiqi ehtiyacı olan məhsul və ya xidmət təklif etmək;
- Integrasiya edilmiş marketing: Hər bir funksiya və ya təşkilat daxilində əlaqələndirmə, bazar prosesi kimi tanınır;
- Müştəri məmnuniyyəti və uzunmüddətli istehlak rifahı. Çalışmaq lazımdır ki, istehlakçının maraqları nəinki qısa müddətdə, həm də uzunmüddətli perspektivdə həll olunsun.

Elektron marketingin tətbiq edilməsi kitabxana mütəxəssislərinə imkan verir ki, kitabxana xidmətlərinin zəif və güclü tərəflərinə tənqidə yanaşılsın. Kitabxana işçiləri marketingin məqsədi və səmərəliliyi barədə məlumatlı olmalıdırlar. Bu məna ilə kitabxanalara marketinglə məşğul olmaq üçün hər zaman mütəxəssis tələb olunur. Marketing fikirləri təşkilatı orqanlara açıq olmalıdır. Təşkilatın dəstəyi mənalı olarsa, bu sahədə irəliləyiş gözlənilir. Marketing konsepsiyası istifadəçilərin ehtiyac və məqsədlərinə uyğun gəldikdə, məhsulun və xidmətin dəyərli olduğu görülür. Məhsul və xidmət marketoloq və istifadəçi üçün inandırıcı olmalıdır. Göstərilən xidmətə və təklif edilən məhsula istifadəçi üçün cəlbəddi və faydalı sarmaya qoyulmalıdır. İnkişaf və maliyyələşdirmə məqsədləri kitabxana xidmətlərinin əsaslandırılması üçün vacibdir.

Rəqəmsal kitabxana sistemində uyğun gələ biləcək marketing alətlərini nəzərdən keçirək.

Ölverişli dizayn. Kitabxananın saytı elə layihələndirilməlidir ki, eyni korrekliliklə bütün qurğularda – standart kompüterlərdə, planşetlərdə, smartfonlarda və s. əks oluna bilsin.

Ölverişli kontent. Ölverişli kontent anlayışı fərdiləşdirməyə yaxın olub, istifadəçi sorğularına uyğun olaraq yaradılmalıdır. Perspektivlik baxımından bir universal kontent, yəni baza olaraq bir məzmun yaradıla bilər. Həmin kontent sayta daxil olan istifadəçilərin informasiya tələbatına uyğun olaraq dəyişə bilər. İstifadəçinin "Mənim üçün burada nə var?" sualı başlıqlara və təsvirlərə əsasən cavablandırıla bilər. Faktiki olaraq kontentin adaptasiya edilmə-

ƏDƏBİYYAT

1. Adcock, D., Halborg, A., and Ross, C.(2001) *Marketing: Principles and Practice*. London, Prentice Hall
2. Байков В.Д. Интернет: поиск информации и продвижение сайтов / В.Д. Байков. – СПб.: «БХВ-Санкт-Петербург», 2000. – 288 с.
3. Голык В.С. Эффективность интернет-маркетинга в бизнесе / В.С. Голык. – Дукта, 2008. – 196 с.
4. de Sáez, E.E.(2002) *Marketing Concepts for Libraries and Information Services*. London, Facet Publishing
5. Захаров А. В. Методы веб-маркетинга и поисковой оптимизации для получения библиотеками доходов от использования их сайтов в рамках системы «читатель-библиотека» // ИТИ. Сер. 1. – 2014. – № 6. – С. 16–21
6. Rowley, J.(2002) "Information Marketing in a digital world". *Library Hi Tech*, 20:3, 352-359.
7. Kotler, P. and Keller, K.L (2006) *Marketing Management*. New York, Pearson Education. Zeithaml, V.A and Bitner, M.J (2000) *Services Marketing*. Boston: McGraw Hill.

СТРАТЕГИИ ЭЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГА В ЦИФРОВЫХ БИБЛИОТЕЧНЫХ УСЛУГАХ

ГАСАНОВА Н.А., ГУЛИЕВА Н.А.

РЕЗЮМЕ

В статье исследованы вопросы применения технологий электронного маркетинга в деятельности цифровых библиотек. Рассмотрены маркетинговые средства, подходящие к системе цифровых библиотек. Обоснована важность современной концепции электронного маркетинга при организации и расширения цифровых библиотек а также для удовлетворения читательских запросов.

Ключевые слова: Электронный маркетинг, цифровые библиотеки, концепция маркетинга, веб сайт библиотеки, мобильный поиск.

DIGITAL MARKETING STRATEGIES FOR DIGITAL LIBRARY SERVICES

HASANOVA N.A., GULIYEVA N.A.

SUMMARY

This article addresses the application of electron marketing technologies in the activities of digital libraries. Marketing tools that can be matched to the digital library system have been considered. The modern concept of electron marketing is justified by the importance of establishing, expanding and digitizing a digital library.

Keywords: Electron marketing, digital libraries, marketing concept, library website, mobile search.

KİTABXANALARDA İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİ VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ

İSLAMOVA Ş.F.

AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun kitabxana müdiri, t.ü.f.d.
shafag.ace@gmail.com

Məqalədə yeni informasiya cəmiyyətində mərkəzi və regional kitabxanaların qarşısında duran əsas problemlərin həllində innovasiyaların tətbiqi, onların inkişaf dinamikası və istifadə mexanizmlərinə nəzər salınıb, müasir dövrün tələbləri çərçivəsində həll olunması zəruri olan problemlərin əsas istiqamətləri işıqlandırılmışdır.

Açar sözlər: kitabxana, kitab, oxucu, innovasiya, informasiya, yenilik, elektron kataloq, texnologiya, məhsul, avtomatlaşdırma.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, kitabxana şəbəkələrinin inkişafı yeni texnologiyaların tətbiqi əsasında mümkündür ki, bu da öz növbəsində strateji nöqteyi-nəzərdən düzgün innovativ inkişaf proqramının seçimi ilə sıx bağlıdır. Kitabxanaların inkişafına və onun səmərəliliyinin yüksəldilməsinə təsir göstərən proseslər, hadisələr olduqca çoxdur.

Məlumdur ki, elm adamları bütün dövrlərdə insanın inkişafına və sivilizasiyaya yönəlməsini araşdırarkən öncə dəqiq ifadə olunmuş inkişaf strategiyası əsasında qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün real həll yolunu göstərən mövcud inkişaf təcrübəsinə əsaslanmışdır. Belə ki, kitabxanaların fəaliyyətinin intensivləşdirilməsini sürətləndirmək məqsədilə yeni, daha mükəmməl və yüksək müasir texnologiyadan istifadə edilməsi zərurəti yaranır. Müasir dövrdə yüksək texnoloji proseslər kitabxanaların bütün fəaliyyətinə dərinlən və hərtərəfli nüfuz etməklə yanaşı, kitabxanaların optimallaşdırılmasına da müsbət təsir göstərmişdir. İnnovasiyalar öz mahiyyətinə görə elm və texnologiyalar sahəsində bağ verən yenilikləri özündə birləşdirən mürəkkəb bir prosesdir və yeniliklə bağlı ideyanın kitabxananın hər sahəsində yadılmasından başlamış oxuculara xidmətə qədər kompleks məsələləri əhatə edir [2, s. 12]. Dinamik struktur dəyişikliklərinin xas olduğu əsrimizdə cəmiyyətin uğuru daha çox onların texnoloji, sosial və mədəni müxtəlif növ yenilikləri yaratmaq, dərk etmək və istifadə etmək qabiliyyətindən asılıdır. Kitabxanalarda innovasiyalar həm yeni məhsullar yaratmaqla oxucuların daim artan tələbatını ödəyir, həm də yeni məhsulların istehsalı üçün müasir texnologiyaların yaranılmasına təsir göstərir [3, s. 13].

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, bunlarla bağlı qloballaşma proseslərinin güclənməsi ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafına ciddi təsir göstərir. Beynəlxalq xarakterə malik global amillər iqtisadiyyatın bütün sahələrinə nüfuz edir. Bu gün dünya iqtisadiyyatının inkişafının əsas istiqamətlərindən biri qloballaşma şəraitində innovasiya fəaliyyətinin mə-

hiyyətə yeni kontekstdə formalaşmasından və inkişaf etməsindən ibarətdir. Bununla əlaqədar beynəlxalq səviyyədə sosial-iqtisadi proseslərin dəyişməsi və inkişaf tempi, innovasiya yeniliklərinin yaradılması, onların istehsal sahəsinə tətbiqi daha sürətlə baş verir.

Bu, əslində qloballaşmanın iqtisadi proseslərə müsbət təsirini xarakterizə edir, ölkələrin, onların aparıcı kompaniyalarının, firmalarının, müəssisə və təşkilatlarının innovasiya yeniliklərindən, müəvəqqi texnologiyalardan və yeni idarəetmə metodlarından faydalanmalarına geniş imkanlar yaradır. Dünya iqtisadiyyatının gələcək inkişafı əsasən bu əmil əsasında mümkün olacaqdır.

Elmi ədəbiyyatlarda innovasiyanın mahiyyətinin açıqlanmasına müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bir qrup müəxəssislər innovasiyaya hər hansı bir yenilik kimi yanaşırlar. Digər bir qrup alimlər isə innovasiyaya onun nəticədə yeni bir şeyin yaranmasını təmin edən proses kimi baxırlar. Başqa bir yanaşmada innovasiyaya hər hansı bir institusional dəyişiklik kimi baxılır.

Müasir innovasiyanın mahiyyətinin açıqlanmasına digər yanaşmalar da mövcuddur və onların hamısı son nəticədə innovasiyanı yeniliyin yaradılması və tətbiq edilməsi kimi qiymətləndirirlər [4, s.16].

"Innovasiya" ifadəsi (ingiliscədən "innovation") başlanğıcda, hələ XIX əsrdə mədəni dəyişikliklərlə əlaqələndirilir və bu günə kimi də onun mənası etnoqrafiyada saxlanılır. Üçüncü minilliyə qədər qoyduqdan sonra dönbə geriye baxdıqda, görürük ki, bəşəriyyət durmadan inkişaf edir. Bütün dəyişikliklərin əsasında texnoloji inkişaf, innovasiya prosesləri xüsusi rol oynayır.

Innovasiya yönümlü inkişaf modeli öz yüksək səmərəliliyini dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təmsilində sübuta yetirmişdir. Tarixin darınlıklarında şərqdən başlayan böyük mədəniyyətlər müxtəlif maddi və mənəvi dəyərlərə əsaslanırlar da, bəşəriyyətin irəliyə doğru addımlamasına məlum töhfələr vermişlər. Son bir neçə yüz il ərzində bəşəriyyətin tarixdə görünməmiş sürətli inkişafı, elmi-texniki və texnoloji inqilablar Qərbi mədəniyyəti və onun yaratdığı bazar iqtisadiyyatı ilə bağlıdır [2, s.10].

Kitabxana işində innovasiya deyəndə, dəyişikliklərin nəticələri başa düşülür. Innovasiya fəaliyyəti - kitabxana işinin əsas istiqamətlərindən biridir. Onun məqsədi kitabxana işində olan yeniliklərin axtarışı, qiymətləndirilməsi, işlənilib hazırlanması və tətbiqidir. Kitabxanalar üçün bu, kitabxana fəaliyyətini keyfiyyət baxımından təkmilləşdirən, əvvəlki analoqlardan yeni xüsusiyyətləri ilə fərqləndirən, yeni məhsulların, xidmətlərin, texnoloji proseslərin təcrübədə həyata keçirilmə nəticəsidir.

Innovasiyalar miqyasına görə lokal və global olurlar. Başqa sözlə desək, onlar - dünya, ölkə, sahə, müəssisə və s. görə bölünür. Lokal innovasiyalar ancaq bir yerdə həyata keçirilən innovasiyalarlardır. Məsələn, hər hansı bir kitabxananın işinin planlaşdırılmasında tətbiq edilə bilər. Qlobal innovasiyaya misal olaraq

"WINDOWS" əməliyyat sisteminin proqramlarının bütün şəxsi kompüterlərə inteqrasiyasını və ya dünyanı əhatə edən internet şəbəkəsini göstərmək olar [1, s.12].

Kitabxana işində yenilik deyəndə, səmərələrdə əks olunmuş və maddi obyektdə, texnologiyanın və ya xidmətin təsvirində təcassüm olunan yeni ideyanın tətbiqi nəticələri başa düşülür. Kitabxana innovasiya cəmiyyətində, elmdə, texnikada, idarə etmədə baş verən yenilikləri özündə birləşdirən mürəkkəb bir prosesdir və o, yeniliklə bağlı ideyanın yaradılmasından başlamış bütün kompleks sahələrə - yeni xidmət növünü, kompleksləşməni, mübadiləni əhatə edir.

"Innovasiya" konsepsiyası kitabxananın yeni və ya tanınmış, lakin modernləşdirilmiş forma və metodlarının təkmilləşdirilməsinə kömək edir. Innovasiya "Yenilik" anlayışına yeni və ya kitabxana işinin məlum, lakin modernizasiya edilmiş, təkmilləşdirilməsinə kömək edən forma və metodları daxil edilir. Kitabxanada yeniliklərin qaynaqları kitabxanaların qabaqcıl təcrübələri, kitabxanaların səmərəli təklifləri, elmi tədqiqatlar üçün tövsiyələr və yeni informasiya texnologiyalarıdır. Yeniliklərin tətbiqi fərqli olmalıdır. Ədəbiyyatın təbii yenilikli formalarının tətbiqi kitab zənginliyinin hərtərəfli və qeyri-ənənəvi açıqlanmasına, istifadəçilərə məlumatın müxtəlif sahələrində öz biliklərini müəyyən etməyə və əlavə etməyə, iştirakçıların kütləvi tədbirlərdə yaradıcı potensialını ortaya qoymağa imkan verir.

Kitabxana innovasiyaları məhsullara, texnologiyaya və idarəetməyə bölünür. Məhsul innovasiyaları dedikdə, yeni kitabxana xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi və ya mənimşənilməsi, onların çeşidinin genişləndirilməsi kimi başa düşülür. İdarəetmə innovasiyaları kitabxananın idarəetmə metodlarının təkmilləşdirilməsinə, idarəetmə fəaliyyətinin sosial aspektlərinin təşkilinə yönəldilmişdir. Kitabxanalarda yeniliyin mənbəyi qabaqcıl kitabxana təcrübəsi, kitabxanaların səmərələşdirici təklifləri, tövsiyə edilmiş elmi-tədqiqatlar, yeni informasiya texnologiyalarıdır. Əlbəttə ki, kitabxana təcrübəsi və digər fəaliyyət sahələrindən (məsələn, informasiya texnologiyaları, elektron multimedia resursları, kompüter şəbəkələrinin istifadəsi) istifadə olunan yeniliklərdən də istifadə edilməli və uyğunlaşdırılmalıdır. Bu texnoloji yeniliklər kitabxanaların bütün iş proseslərinin modernləşdirilməsi, kitabxana işində əməyin elmi təşkilinin müxtəlif istiqamətlərinin həyata keçirilməsi, yeni avtomatlaşdırılmış kitabxana texnologiyalarının tətbiqi ilə sıx bağlıdır. Lakin bununla bərabər, kitabxana işinin ənənəvi üsulları da davam edir.

Kitabxana innovasiyalarının texnologiya səviyyəsində məlumat-bibliografiya və informasiya xidmətində həyata keçirilməsi onun səmərəli təşkilindən, qarşısında duran vəzifələrin həllindən asılıdır. Bu şərtlər altında, məlumat-bibliografiya xidmətinin təşkil köhnə və yeni metodları hesabına, daha doğrusu, adət-ənənələrin qorunması, yeniliklərin axtarılması kimi prinsiplər hesabına həyata keçirilə bilər. Bunun üçün kitabxanalarda təlimlərin keçirilməsi zəruridir. Təlimlər kitabxana işinin modernləşdirilməsi kontekstində öy-

rənmə metodu, bacarıqların inkişaf etdirilməsi və iştirakçıların yaradıcılıq imkanlarını aşkar edilməsidir. Təlimlərin əsas məqsədi gəncləri aktiv ünsiyyətə çevirməyə, məlumat mübadiləsinə, kompromis həlli tapmaq üçün istifadə olunur. Məsələn, tütünün Avropaya necə gəldiyinin tarixi haqqında tarixçi, dişlər tütünün pisləşdiyini diş həkimi, tütünün tərkibində olan maddə haqqında kimyaçı, siqaret çəkməyin zərəri haqqında psixoloq məlumat verir. Təlimlər gənclər arasında keçirilən ən aktiv formalarından sayılır. Müvəffəqiyyətli təlimlər hazırlayarkən ilk növbədə mövzular əvvəlcədən seçilməli, aydın şəkildə məqsədi və aparıcı şəxs müəyyənləşdirilməlidir. Təlimlərin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün məşqlərin keçirilməsi məqsəduyğundur.

İndi republikamızda 10 mindən çox kitabxana fəaliyyət göstərir. Onların xeyli hissəsində müasir informasiya texnologiyalarına əsaslanan internet resurs mərkəzləri – lokal və global elektron kataloq sistemləri yaradılır. Kompüter texnologiyasının kitabxanalarda fəal şəkildə tətbiqi yolu ilə istifadəçiləri ən yaxşı muzeylərə, dünyanın ən böyük kitabxanalarına virtual səyahətlər etmək, bədi şah əsərləri ilə tanış olmaq imkanı əldə edilir. 2008-ci ildə işlənilmiş tədqiq edilmiş dövlət proqramlarında kitabxanaların 8 inkişaf istiqamətlərindən biri də virtual elektron kataloq sisteminin yaradılması problemidir. Oxucuların onlayn rejimində informasiya əxtarışında və kitabxananın daxili proseslərinin avtomatlaşdırılmasında elektron kataloqlaşdırmanın həlledici rolu vardır.

Azərbaycanda bir çox iri kitabxanalar 10 ildən artıqdır ki, modernləşməyə hazırlik dövrünü yaşayır, elektron kataloq sistemini qurur, elektron kitabxana üçün baza formalaşdırırlar. Lakin yaxın gələcəkdə kitabxanalarımızda elektronlaşma proseslərinin daha mütləq istiqamətlərini müəyyənləşdirmək üçün bir sıra yeniliklərə ehtiyac duyulur. Azərbaycan kitabxanalarında yaradılan elektron kataloq sistemlərinin yaxın gələcəkdə inkişafı üzrə vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirmək olar:

- kitabxanalarda elektron kataloqu inkişaf etdirmək üçün MAKİS yaradılmalıdır;

- web-kataloq sistemi elektron sənədlərin göndərilməsi mexanizmi ilə təchiz edilməlidir;

- elektron kataloqa əylətililiyin səviyyəsini yüksəltmək üçün 3G və Web 3.0 texnologiyalarından istifadə olunmalıdır;

- elektron kataloq sisteminin təhlükəsizlik məsələləri həll olunmalı, kibertəhlükələrə qarşı önəyici tədbirlər görülməlidir;

- nitqin tanınması sistemi və mətnin nitqə çevrilməsi sistemi ilə elektron kataloqun yaradılması işi uzlaşdırılmalıdır və s.

Beləliklə, informasiya-texnoloji mühitin mürəkkəbləşməsi ilə kitabxanaların istifadəçilərə informasiya əxtarış bacarıqlarına yiyələnməsində əhəmiyyəti artır, kitabxana mütəxəssisinin yeni məlumat resursları ilə oxucular arasında informasiya vasitəçisi kimi rolu güclənir. Hazırda bu gün mövcud olan kitabxana sistemin-

dən daha müasir "İRBİS" sistemə keçilir. Kitabxananın innovasiya fəaliyyəti təcrübəsi göstərir ki, ənənəvi və rəqəmlı texnologiyaların qarşılıqlı əlaqəsi kitabxana-tədris praktikasını zənginləşdirir, onun təkmilləşməsinə kömək edir.

Texnologiyalar və yeniliklərin dərk edilməsi, onların metodoloji əsaslarının araşdırılması, texnologiyalar və yeniliklərin idarə edilməsi, ümumiyyətlə, yeniliklərə olan müsbət münasibət yeni nəsilə bəslənməsi və inkişaf etdirilməsi ən vacib məsələlərdəndir.

ƏDƏBİYYAT

1. S.H.Abbasova. *Texnologiyalar və yeniliklərin idarə edilməsi*. - Bakı, Azərnaş, 2008. - 288s.
2. Prof.Dr. Haydar Baş. *Milli iqtisadi model*. - Bakı: BDU, 2005. - 305 s.
3. F.Qasimov, T.Əliyev. *Milli innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi: Dərs vasitəsi*. - Bakı: Elm və təhsil, 2013. - 680s.
4. *Инновационные формы работы в библиотеке : Методико-библиографическое пособие / МКУК «ЦБС ИМП СК» г. Изобильный. Инновационно-методический отдел. - Изобильный, 2014. - 32с.*

ИННОВАЦИЯ И ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОДДЕРЖКА В БИБЛИОТЕКАХ

ИСЛАМОВА Ш.И.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена применению инноваций в решении основных проблем, стоящих перед библиотеками в информационном обществе, динамике развития и механизме его использования в рамках современных требований.

Ключевые слова: библиотека, книга, читатель, инновация, информация, инновация, электронный каталог, технология, продукт, автоматизация.

INNOVATION ACTIVITY IN LIBRARIES AND THEIR INFORMATION SUPPORT

ISLAMOVA SH.I.

SUMMARY

The article focuses on the application of innovations in the solution of the main problems facing libraries in the information society and development dynamics, as well as the mechanism of its use within the framework of the modern requirements.

Key words: library, book, reader, innovation, information, innovation, electronic catalog, technology, product, automation.

KİTABXANADA İNFORMASIYA İSTEHSALININ
TEKNOLOJİ MƏRHƏLƏSİ

MƏHƏMMƏDLİ D.H.

Bakı Dövlət Universiteti,

Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri kafedrasının müəllimi
dashqin.muhammedli@mail.ru

Məqalədə kitabxanada informasiya istehsalı anlayışı, kitabxananın informasiya istehsalının nəzəri və texnoloji məsələləri haqqında elmi ümumiləşdirmə verilir. Kitabxana informasiyasının istehsal problemləri, informasiya istehsalının zəruri parametrləri və onun texnoloji modelinin realizasiya məsələləri şərh edilir. Eləcə də məqalədə kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığının modifikasiyası qurulur.

Açar sözlər: kitabxana, informasiya istehsalı, sənəd, informasiya resursu, texnologiya, model, istehsal, alət, üsul, vasitə.

Kitabxanada informasiya istehsalının texnoloji hazırlığı – kitabxananın müəyyən edilmiş kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinə malik lazımı həcmdə informasiya məhsulu və xidmətlərinin hazırlanması üçün vacib olan təmin edici vasitələr və texnoloji sənədlərin tam komplektim ilə təmin edilməsi üzrə tədbirlərin toplusu kimi şərh edilə bilər.

İstehsalın texnoloji hazırlığı nəticəsinin əsasında onun texnoloji hazırlığı, məhsulun, xidmətin hazırlanması və reallaşdırılmasının texnoloji prosesinin texnoloji sənədləşmənin tələblərinə tam uyğun gəlməsi baxımından texnoloji intizamın gözlənilməsi üçün şəraitin yaradılması durur.

İnformasiya istehsalının texnologiyası dedikdə, hazırlanma prosesi üçün mümkün olan və istehsalda, istifadədə xərcləri minimuma endirən məhsul və xidmətlərin məcmusu başa düşülür.

Sənayedə istehsal, istismar və təmir texnologiyası mövcuddur. Onların hər biri istehsal, istismar və təmir işlərində bütün növ xərclərin azaldılması ilə xarakterizə olunur. Prosesin digər variantı ilə müqayisədə tələb olunan keyfiyyət və etibarlılıq parametrlərində daha çox qənaətlilik olan variant texnoloji variant hesab edilir. Kəmiyyət baxımından sənayedə texnologiyaların qiymətləndirilməsi üçün göstəricilərin xüsusi sistemi tətbiq edilir. Texnologiyaların bu göstəricilərdən bəziləri kitabxana istehsalında tətbiq edilir:

İşin (əməyin) ağırlığı, ağırlığın xüsusi çəkisi, texnoloji maya dəyəri, maddi tutumu, maddi tutumun xüsusi çəkisi. İşin (əməyin) ağırlığı – məhsul və xidmətin istehsalına ayrılan iş vaxtının ümumi sərfi;

Ağırlığın xüsusi çəkisi – məhsul vahidinin istehsalına ayrılan vaxt sərfi;

Maya dəyəri – istehsal, məhsul və xidmətin reallaşdırılmasına ayrılan bütün sərfiyyatların pulla ifadə olunması;

Texnoloji maya dəyəri – məhsul və xidmət istehsalının texnoloji proseslərini həyata keçirmək üçün xərclərin məbləği ilə təyin edilən, maya dəyərinin tam bir hissəsi.

Maddi tutum məhsulun və xidmətin istehsalı üçün vacib olan maddi resursların sərfidir.

Maddi tutumun xüsusi çəkisi məhsul vahidində olan xərclərdir.

2. *Texnoloji proseslərin işlənilməsi* tip və qrup şəkili texnoloji proseslərin seçimi, layihələşdirilməsi, standartlaşdırılması, həmçinin texnoloji sənədləşmənin tərtibini nəzərdə tutur.

3. *Təmin edici vasitələrin layihələşdirilməsi və yaradılmasına* istehsal vasitələrinin (texniki, linqvistik, proqram) unifikasiyası, xüsusi vasitələrin işlənilməsi və hazırlanması daxildir.

4. *İstehsalın texnoloji hazırlıq prosesinin təşkili* vəidərə edilməsinə isə istehsalın texnoloji hazırlıq işlərinin planlaşdırılması, normativ, texnoloji metodiki sənədlərin işlənilməsi və təsdiqi, texnoloji xidmət strukturunun təkmilləşdirilməsi, texnoloji hazırlıq proseslərinin avtomatlaşdırılması aid edilir. İstehsalın texnoloji hazırlığının məzmununu onun layihələşdirilməsi və istifadəsi (istismar) mərhələlərində xarakterizə edərk.

İstehsalın texnoloji hazırlığı – özünün layihələşdirilmə və yenidən təşkil olunma mərhələlərində istehsal sisteminin qurulmasını, planlaşdırılan məhsul və xidmətlərin nəzərdə tutulmuş müddət və minimal xərclərlə müəyyən edilmiş zaman ərzində istehsalı üçün şəraitin yaradılmasını təmin edir. Kitabxana istehsalının da aid edildiyi çoxnoməkləturalı istehsalın layihələşdirilməsində onun ən vacib xüsusiyyətlərindən biri olan yenidən qaydaya salınma, elastikliyi xüsusiyyəti formalaşır.

Təşkil olunmuş istehsalın istismarı mərhələsində texnoloji hazırlıq planlaşdırılan məhsul və xidmətlərin istehsalı prosesində resurslardan, eləcə də vasitələrdən optimal istifadəni təmin edir.

Kitabxananın texnoloji xidməti. Kitabxananın texnoloji xidməti – kitabxana istehsalının texnoloji hazırlığı və təşkilini, informasiya məhsulları və xidmətlərinin yeni çeşidinin mənimlənilməsi, informasiya texnikasının müasir vasitələrinin imkanlarından istifadəyə əsaslanan informasiya texnologiyalarının kitabxana praktikasına tətbiqini təmin edir.

Texnoloji xidmətlərə innovasiyalı layihələrin reallaşdırılmasına istiqamətlənən, kitabxananın müvafiqi yaradıcı kollektivinin və ya ixtisaslaşdırılmış struktur alt bölmələrinin real alternativini kimi baxıla bilər.

Innovasiyanın hansı xarakterə (çəşid, texnoloji, idarə) malik olmasından asılı olmayaraq, bu xarakterlərin hər birində texnoloji tərkib daha çox üstünlük təşkil edir.

Texnoloji innovasiyaların işlənməsində və tətbiqində aşağıdakıları bil-mək olduqca önəmlidir:

1. Təşkilati və texnoloji sistemlər bir-biri ilə konseptual baxımdan uyğunlaşmalıdır.
2. Yeni texnologiyaların tətbiqi - əməkdaşların yeni iş şəraiti ilə bağlı müsbət motivlərini (əsaslarını) və razılıqlarını təmin etməlidir.
3. Əməkdaşların özləri texnoloji sistemlərin yaradılması, inkişafı və təkmilləşdirilməsində fəal iştirak etməlidirlər.
4. İnnovasiyalı texnoloji layihələr kitabxananın inkişafının strateji planına daxil edilməlidir.

Savaddı texnoloqa tənqidi, konstruktiv, innovasiyalı düşüncə tərzidir. Eyni zamanda yalnız iri kitabxanalar ixtisaslaşdırılmış struktur altbölmələri kitabxana administrasiyası yanında texnoloji şöbə və ya xidməti yaratmaq imkanına malikdir.

Texnoloqun, baş texnoloqun ştat vahidini funksional şöbələr (məs.: kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsinin və ya elmi-metodikki şöbənin) aparıcı mütəxəssisləri və ya direktor müavirlərindən birinin tutması halı situasiyalıq icrasında daha çox rast gəlinəndir.

Kitabxana fəaliyyətinin texnoloji layihələşdirmə, normativ, metodiki və texnoloji təminat funksiyalarını, kitabxana texnoloji proseslərinin təşkilini bir qayda olaraq kitabxananın şöbə, sektor və digər struktur altbölmələrinin müdirləri (özlərinin səlahiyyətləri çərçivəsində) icra edirlər.

Kitabxana tərəfindən hansı texnoloji xidmət fəaliyyəti variantının seçilməsində əsaslı olmayaaraq (ixtisaslaşdırılmış texnoloji alt bölmənin yaradılması və ya "texnoloji" funksiyaların şöbələr və istehsal xidmətləri arasında bölüşdürülməsi), razılaşdırılmış texnoloji strategiya və taktikanın vacibliyi dənəlidir. Texnoloji məqsədyönlülük prinsipi kitabxananın informasiya məhsulları və xidmətlərinin çeşid dəyişikliyi, kitabxana proseslərinin texnoloji təchizatı, yeni sənəd növləri ilə kompleksləşdirmə, daxili verilənlər bazasının formalaşdırılması və xarici verilənlər bazasının əldə edilməsi, kitabxananın təşkilati-funksional təşkili, kitabxana heyətinin ixtisasının artırılması, yaxud dəyişdirilməsi ilə bağlı olan fəaliyyətinin və inkişafının əsas məsələlərinin həllində mühüm prinsip hesab edilir.

Əgər nəzərə alsaq ki, bu məsələlər kitabxana fondunun formalaşdırılması və təşkili, soruq-axtarış aparatının yaradılması və aktualaşdırılması, kitabxana istifadəçilərinə xidmətlə əlaqədar olan əsas istehsal fəaliyyətinə əlavə olaraq həll edilir, o zaman spesifik texnoloji funksiyaların icrası üçün avtomatlaşdırılmış texnologiyadan istifadənin vacibliyi reallığa çevrilir. Texnoloji təyinatı daxili verilənlər bazasının, texnoloqun avtomatlaşdırılmış işi yerinin yaradılması gündəlik kitabxana əməyinin həcmində və keyfiyyətinə ciddi ziyan vurmada texnoloji tələblərin müasir səviyyəsinə qalxmağa imkan verəcəkdir.

Keyfiyyətin təmin olunma konsepsiyası üç baza amilinin nəzərə alınmasına əsaslanır:

- Maddi baza (resurslar, istehsal vasitələri, binalar, infrastruktur, məxari materialları və s.);
 - İstifadəçilərin sorğu və tələbatlarının keyfiyyətli təmin edilməsində və effektiv işdə maraqlı olan ixtisaslaşdırılmış şəxsi heyət;
 - Düşüncülmüş təşkilati struktur və müəssisənin (təşkilatın, xidmət müəssisəsinin) düzgün idarə edilməsi (istehsalın, şəxsi heyətin, innovasiyaların, keyfiyyətin və digər sahələrin strateji və operativ idarə olunması).
- Gördüyümüz kimi, istehsal edilən məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin təmin olunması üçün kitabxananın əsas texnoloji alt bölmələrinin əhəmiyyəti artıq özünü konseptual səviyyədə göstərməkdədir.

Keyfiyyətin idarə olunması məhsulun və xidmətlərin tələb olunan keyfiyyətinin təmin olunması məqsədilə istehsal prosesinə göstərilən təsirdir. Kitabxananın texnoloqları və texnoloji xidməti keyfiyyətin idarə olunmasının bütün mərhələlərində vacib subyektlər hesab olunurlar:

1. Məhsul və xidmətlərin perspektivli nomenklaturası haqqında qərarların qəbul edilməsi və onların istehsalı üçün texniki və texnoloji şəraitin hazırlanması;
2. İstehsalda hazırlığın yoxlanılması, təşkilati məsuliyyətin və istehsal funksiyalarının bölüşdürülməsi;
3. Məhsulun hazırlanması və ya xidmətin göstərilməsi prosesi;
4. Nöqsanların aradan qaldırılması, gələcəkdə üza çıxacaq nöqsanlara yol verməmək üçün dəyişikliklərin istehsal prosesinə daxil edilməsi və onların nəzarəti;
5. Keyfiyyət üzrə uzunmüddətli planların işlənilməsi.

Kitabxanada keyfiyyətin menecmenti sisteminin reallaşdırılması mərhələsində texnoloji xidmət aşağıdakıları təmin edir: keyfiyyət nəzarət (yeni proseslərin layihələşdirilməsinə, məhsul və xidmətlərə nəzarət, sənədlər, sorğulara, avadanlıqlara, istehsal vasitələrinə, materiallara giriş; məhsul və xidmətlərin istehsal prosesinə əməliyyat nəzarəti, fəaliyyətin aralıq nəticələrinə nəzarət, məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinə yekun nəzarət); şəxsi heyətin təlimi (ixtisasın artırılması, yenistehsal funksiyalarının icrası üçün kadrların təkmilləşdirilməsi), keyfiyyətin təmin olunması üzrə tədbirlərin işlənilməsi və reallaşdırılması (yol verilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılması üzrə korrektor tədbirləri, səbəblərin aradan qaldırılması üzrə xəbərdarlıq tədbirləri, potensial uyğunsuzluqların aradan qaldırılması və onların yaranmasının qarşısının alınması üzrə profilaktik tədbirlər).

Kitabxanada informasiya istehsalının ağırlığının qiymətləndirilməsi, informasiya məhsulları və xidmətlərinin maya dəyərini hesablanması ilə bağlı hesab məsələlərinin həlli üçün normativ-soruq verilənlər bazasının istifadəçisinin hər bir texnoloji əməliyyat üçün yerinə yetirilən (və ya planlaşdırılan) işlərin həcmi qeyd etmək və icraçının vəzifəsini, dərəcəsini göstərməsi kifayət

edər. Yekun arayışlarda ağırlığın və maya dəyərini hesablanmaları, əməliyyat üzrə göstəriləcək, bütünlükdə məhsul və xidmət üzrə yekunlaşacaqdır.

İstehsal olunan məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi, texnoloji proseslərə cari və yekun nəzarət məsələlərinin həlli, mürəkkəb texnoloji sənədləşmə (texnoloji sxemlər, texnoloji kartlar və s.) üçün normativ-soraq verilənlər bazasına yeni fayllar ("İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin keyfiyyət göstəriciləri", "Buraxılış formatları" və s.) əlavə edilməli, proqram təminatı planında tamamlanmalıdır.

Normativ-soraq verilənlər bazasının yaradılması və təcrübə baxımından istismarı üzrə aparılan eksperimentlər, yanaşmanın məhsuldarlığını və onun, kitabxananın xidməti verilənlər bazasının tərkibinə daxil edilməsinin praktiki məqsədyönlüliyünü təsdiq edir.

Texnoloji əməliyyatlı normativ-soraq verilənlər bazası kitabxana proseslərinin rəşional təşkili və idarə edilməsi üçün vacib olan və kifayət edən nəzamlayıcı informasiyanı birləşdirir. Bu, operativ, taktiki və strateji texnoloji qərarların qəbul edilməsinin keyfiyyətcə başqa səviyyəsini qəbul etmiş olur. Kitabxananın texnoloji xidməti üçün xidmət növlərinin çeşid müxtəlifliyi, servis prosesində struktur altbölmələrinin və ayrı-ayrı icraçıların fəaliyyəti, məhsul və xidmətlərin hər birinin resurs təminatının səviyyəsi, kitabxana-texnoloji proseslərinin iqtisadi effektivliyi aspektində kitabxananın servis sistemi kimi obyektiv qiymətləndirmək baxımından real imkan yaranmış olur. İnformasiya məhsulları və xidmətləri istehsalının resurs bazası kimi kitabxananın sənəd fondunun, onun soruq-bibliografiya aparatının, daxili və xarici verilənlər bazasının qiymətləndirilməsi, bu planda daha məhsuldar mənbələri və kitabxana texnologiyasının sənəd təminatında mümkün boşluqları üzə çıxarmağa imkan verəcəkdir. İstehsal olunan məhsul və xidmətlərə nəzərən mövcud texniki vəsaitlərin və avadanlıqların inventarlaşdırılması iş yerlərinin yüklənməsini qiymətləndirməyə, kitabxananın texniki təchizatı səviyyəsini optimal səviyyə ilə müqayisə etməyə imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

a) Azərbaycan dilində

1. Xələfov A.A. Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik. - B.: BDU nəşr-ı, 2006.-205s. (A.Qurbanova birlikdə).
2. Xələfov A.A. Kitabxana və kommunikasiya // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və praktiki jurnal. -B., 2011, №1(4). -s.4-16.
3. Xələfov A.A. XXI əsrdə Azərbaycanda kitabxana işinin əsas istiqamətləri : (mulahizələr, təviblər və proqnozlar). -B., 2006.-106s
4. Xələfov A.A. Kitabxana və cəmiyyət: Monoqrafiya. -B.: "Azərənşər", 2011.-348 s.
5. İsmayilov X.İ. Kitabxana informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti. - Bakı. 2009. - 310 s

6. Rüstəmov A.M., Məmmədov M.Ə. Sənəd-informasiya daşıyıcıları: tədris-metodik vəsait.-B., 2010.-284 s.
7. b) rus dilində
8. Сулова, И.М. Менеджмент в современной библиотеке: Науч.- метод. пособие/ И.М.Сулова, В.В.Кармковский. - М.: Либерея, 2004.
9. Шири, Д. Х. Введение в библиотекостроение: Основные элементы библиотечного обслуживания/ Д. Х. Шири. - М., 1983. -256 с.
10. ? / И. Тикунова // Библиотечное дело. - 2008. - № 6. - С. 23-26.
11. Шрайберг, Я.Л. Современные тенденции развития библиотечно-информационных технологий [Текст] /Я.Л. Шрайберг // науч. и тех. 6-ки, 2002.- №1. - С.25-47.
12. Швецова-Водка, Г.Н. Классификация компьютерных библиографических ресурсов [Текст]/ Г.Н. Швецова-Водка // Мир библиогр. - 2001. - №2. - С.14-21.

ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ЭТАП БИБЛИОТЕЧНОГО ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОИЗВОДСТВА

МАГОМЕДЛИ Д.Г.

РЕЗЮМЕ

В статье дается научное обобщение концепции библиотечного производства, теоретических и технологических проблем библиотечного производства. Рассмотрены проблемы производства библиотечной технологии, необходимые параметры производства, реализация технологической модели. Также статья модифицирует технологическую подготовку библиотечного производства.

Ключевые слова: библиотека, документ, информационный ресурс, технология, модель, производство, инструмент, метод, инструмент

TECHNOLOGICAL PHASE OF LIBRARY -INFORMATION PRODUCTION

MAHAMMADLI D.H.

SUMMARY

The article gives a scientific summarization of the concept of library production, theoretical and technological issues of library production. Problems of production of library technology, necessary parameters of production, realization of technological model are explained. Also, the article modifies the technological preparation of library production.

Key words: library, document, information resource, technology, model, production, tool, method, tool

XVIII ƏSR AZƏRBAYCAN KİTABXANALARININ TİPOLOGİYASI

HÜSEYNOVA G.Z.

BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının laborantı
g.qasimzade@rambler.ru

Məqalədə XVIII əsr Azərbaycan kitabxanalarının tipoloji modeli verilmiş, hər bir model tarixi baxımdan araşdırılmışdır.

Açar sözlər: kitabxanaların tipologiyası, tipoloji model, saray kitabxanaları, məscid və mədrəsə kitabxanaları, şəxsi kitabxanalar.

Azərbaycan kitabxanaşünaslığının tarixşünaslığına nəzər salarkən kitabxanaşünaslığın müəyyən modelləri də diqqəti cəlb edir. Belə ki, kitabxana tarixinin mərhələlər üzrə inkişafında "Kitabxana işi haqqında təlim" strukturunda peşəkar motivlərə də rast gəlinir. Tədqiq etdiyimiz XVIII əsr kitabxana tarixində kitabxanaların tipoloji modelinin formalaşmasına təsir edən amillər də üzə çıxır.

XVIII əsr Azərbaycan kitabxanalarının tipologiyasını aşağıdakı kimi sistemləşdirmək olar:

1. Saray kitabxanaları
2. Məscid və mədrəsə kitabxanaları
3. Şəxsi kitabxanalar.

XVII əsrin sonu-XVIII əsrin əvvəlləri hələ Azərbaycanda Səfəvilər dövləti öz hakimiyyətini qorumaqda idi. Səfəvi şahları mədəniyyətin və elmin inkişafına öz töhfələrini verməklə bu sahələrin dirçəlişi üçün xidmətlərini asirgəməmişlər. Kitab, kitabxanalara öz xüsusi marağı ilə seçilən Səfəvilər dövlətinin banisi Şah İsmayıldan sonra taxta çıxmış digər Səfəvi şahları da ölkədə elmin, mədəniyyətin, o cümlədən kitabxanaların və kitabxana işinin inkişafı üçün əllərindən gələni etmiş və demək olar ki, buna müvəffəq olmuşlar. Onlar saray kitabxanaları ilə yanaşı, məscid və mədrəsə kitabxanalarının da yararmasına və inkişafına diqqət yetirir, şəxsi kitabxanalar təşkil etməyə təşəbbüs göstərirdilər. Demək olar ki, bütün Səfəvi şahlarının, şahzadələrinin, dövlət orqanının nümayəndələrinin və sarayda xidmət edən alimlərin şəxsi kitabxanaları olmuşdur. II Şah Abbas saray kitabxanasına xüsusi qayğı göstərərək, Mirzə Mürimi onun hamisi təyin edir. II Şah Abbas eyni zamanda Azərbaycanda da kitab çapı işini təşkil etməyə səy edir. Lakin onun qəfil vəfatı, bu iş üçün vəsaitin olmaması və I Süleymanın kitabsevər alimlərin təkliflərinə əhəmiyyət verməməsi bu nəcib təşəbbüsün baş tutmasına səbəb olur.

Qonşu dövlətlər Səfəvi dövlətinin mədəniyyəti ilə maraqlanı və bundan bəhrələnməyə çalışırdılar. Məhz buna görə də bu dövrün mədəni nailiyyətlərini öyrənmək üçün qonşu dövlətlərin mənbələrindən istifadə etmək lazım gəlir.

Bu dövr mənbəşünaslıq baxımından Azərbaycana gəlmiş səyyahların, xüsusilə Osmanlı səyyahlarının əlyazmaları vasitəsilə öyrənilmiş və tədqiq olunmuşdur.

XVIII yüzilliyin ortalarında ölkə təsərrüfatı gerilik, tənəzzül mərhələsində olmuşdur. Dövrün neqativ hərbi-siyasi prosesləri Azərbaycanın zəngin iqtisadi potensialının gerçəkləşdirilməsinə əngəllər törədirdi. Azərbaycan ərazisində Osmanlı əsgərləri ilə İran sərbazlarının apardıqları müharibə, habelə Nadir şahın hərbi yürüşləri nəticəsində ölkənin təsərrüfat həyatına ciddi ziyan vurmuşdu. XVIII yüzilliyin neqativ, ziddiyyətli hadisələri Azərbaycan mədəniyyətinin təkamülünə əsaslı surətdə təsir etmişdir. Bu mənfəi təsir məarif sahəsində özünü xüsusilə büruzə verirdi. Qarışıqlıqdan, siyasi qeyri-sabitlikdən istifadə edən mamlurlar və yerli feodallar XVIII əsrə qədərki tarixi dövrdə məarif müəssisələrini bağlamış, vəqf torpaqlarını zəbt etmişdilər.

1736-cı ildə Muğanda taxta çıxdıqdan sonra Nadir şah məarif müəssisələrinin və vəqf torpaqlarının idarəsi işləri ilə məşğul olan sədr üs-suduru (sədr-lər sədrini) vəzifəsindən çıxarıb edam etdirərək, vəqf torpaqlarını ələ keçirdi və məarif müəssisələrini əsas gəlir mənbələrindən məhrum etdi. Beləliklə, nəzami tədris müəssisələri aradan çıxdı və yalnız bəzi molla müderrislərin öz təşəbbüsləri ilə yaratdıqları az əhəmiyyətli məktəblər və mədrəsələr fəaliyyət göstərdi. Xanlıqlar dövründə (1747-1800) bu sahədə ələ bir nəzərəcarpan dəyişiklik baş vermədi (4).

Bütün bu mənfəi hallar Azərbaycanda iqtisadi və mədəni həyatda geriləmə, durgunluq yaşanması ilə müşayiət olunur. XVIII əsrin I rübü Azərbaycan ərazisində orta əsrlər dövrünə xas olan mədəni inkişaf və tərəqqi bir qədər söngimiş və yavaşlamışdır. Lakin XVIII əsrin sonlarına doğru mədəni həyatda baş verən bu tənəzzül və böhran aradan qalxmaya, bu sahədə yenidən canlanma yaşanmaya başlamışdır. Mühəribələrin ağır nəticələrinə baxmayaraq, ölkədə məscidlər, mədrəsələr, karvansaralar tikilirdi.

Mədrəsələrdə əlifba və Quran, Sədi Şirazinin "Büstan" və "Gülüstən" əsərləri, "Kəlilə və Dimnə", Nizami, Füzuli və başqa klassik Şərq şairlərinin əsərləri tədris olunurdu.

Bu dövrdə ədəbiyyatın inkişafı da kitab və kitabçılıq işinin, o cümlədən kitabxanaların inkişafı üçün də möhkəm zəmin hazırlamışdır.

Kitabxana işi də mədəni həyatın digər sahələrindən geri qalmamış və özünəməxsus şəkildə inkişaf etmişdir. Bu dövrdə Azərbaycan ərazisində məscid və mədrəsə kitabxanalarının geniş şəbəkəsi yaranmış və inkişaf etmişdir. Məscid kitabxanalarının kiçik fondlarında əsasən dini kitablar saxlanılırdı ki, bu da vəqflər hesabına toplanırdı. Mədrəsə kitabxanalarında isə əsasən elmi kitablar – tibb, astronomiyaya, coğrafiyaya, riyaziyyata, nücum elminə və başqa elmlərə dair kitablar saxlanılırdı. Kitabxanalarda kitab həvəskarları olan gənclər və tələbələr işləyirdilər. Onlar kitabların özünü köçürməklə və tərcümə etməklə məşğul olurdular.

XVIII əsrdə Azərbaycanda mövcud olmuş kitabxanaların bir tipi də şəxsi kitabxanalar şəbəkəsi hesab olunur. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixini tədqiq etmiş görkəmli kitabxanaşünas, Əməkdar elm xadimi, BDU-nun Fəxri professoru A.A.Xələfovun tədqiqatlarında XVIII əsrdə Azərbaycanda mövcud olmuş şəxsi kitabxanaların öyrənilməsi xüsusi yer tutur. Belə ki, şəxsi kitabxanalar o dövrün ziyalıların, mütəfəkkirlərinin evlərində təşkil olunduğundan, bu kitabxanaların öyrənilməsi mədəni tariximiz üçün mühüm hadisə hesab edilə bilər. Professor A.A.Xələfov görkəmli kitabxanaşünas M.Müştəqoğlu istinadən yazır: "Səfəvilər dövründə Təbrizdə yaranan kitabxanalardan Şah İsmayıl, Şah Təhməsin, İbrahim Mirza, Sam Mirza, Bohram Mirzə tərəfindən yaradılmış saray kitabxanalarını göstərmək olar. Bu kitabxanalardan başqa, Səfəvi şahzadələrinin şəxsi kitabxanaları da var idi. Bunlardan Xudabəndə Məhəmmədin, Əbülfiət Mirzənin, Şah Səfinin, Şah Süleymanın, Rüstəm xanın kitabxanaları daha zəngin olmuşdur. Bu kitabxanalar içərisində Şah Süleyman kitabxanası xüsusilə fərqlənirdi" (1, s. 234).

Orta əsrlər Azərbaycan kitabının inkişaf yolunu öyrənmək üçün təzkirələr çox qiymətli mənbə hesab olunur. Onlar yığcam və ensiklopedik xarakter daşıyırdı. Təzkirələr ilk bibliografiyalar hesab olunur. Təzkirələrdə öz dövrünün görkəmli şair və yazıçıların həyat və yaradıcılıqları və əsərlərinin siyahıları verilmişdir. Bu təzkirələr 1747-ci ildə tamamlanmış Əliqulu xan Vahidin təzkirəsi, 1761-1779-cu illər arasında yazılmış Lütfuli bəy Azərbaycan "Ataşkədə" təzkirəsi, İshaq bəy Üzrinin "Təzkireyi-İshaq" təzkirəsi, Sultan Məhəmməd Mirzə Bahadır xan Səfəvinin "Təhfətü's-süra" təzkirəsi, Əbu Talib xan Təbrizinin "Xilafətul-Əfkar" təzkirəsidir.

Digər bir maraqlı mənbə II Şah Abbasın baş tarixçisi olmuş Məhəmməd Tahir Vahidin "Tarixi-Vahid" əsəri hesab olunur.

Səfəvi dövləti süqut etdikdən sonra Azərbaycan torpaqları Nadir şah imperiyasının tərkibinə daxil edilmişdi. Mənbələrdə Azərbaycanın Nadir şah imperiyası dövründə mədəniyyətin, eyni zamanda kitabxana işinin inkişafına dair heç bir məlumat verilmir.

XVIII əsrin 40-ci illərindən etibarən Azərbaycan torpaqlarında yarım-müstəqil və müstəqil dövlət qurumları – xanlıqlar və sultanlıqlar yaranmağa başlamışdı. Bu xanlıqların bəziləri Nadir şah imperiyasının tərkibində olduğu müddətdə, bəziləri isə bu imperiyanın tərkibindən çıxdıqdan sonra yaranmışdı. Azərbaycanda yaranmış xanlıqlar Bakı xanlığı, Quba və Dərbənd xanlıqları, Şəki xanlığı, Salyan, Cavad, Talış, Təbriz, Urmiya, Ərdəbil, Xoy, Qaradağ, Marağa, Maku və Sorab xanlıqlarıdır. Bu xanlıqlardan əlavə, Azərbaycanda Qutqaşen, Qəbələ, Əraş, Qazax, Şamşəddil və İlisu sultanlıqları yaranmışdır. İlisu sultanlığından şimalda Car-Balakən camaatı yerləşirdi. Qarabağ xanlığının dağlıq hissəsində Vərənda, Xaçın, Güllüstan, Dizaq, Ceraberd mülkiyyətləri mövcud idi. Xanlıqlar dövrünün ictimai-siyasi vəziyyətinin qısa şərhini ver-

mək üçün qeyd edək ki, xanlıqlar arasında tez-tez bir-birinin torpaqlarını işğal etmək üçün münaqişələr yaranırdı. Bəzi xanlıqlar Azərbaycan torpaqlarını öz hakimiyyəti altında birləşdirməyə cəhd etsələr də, buna nail ola bilməmişlər. Bu pərakəndəlik və ölkədə hökm sürən ağır ictimai-siyasi vəziyyət də mədəniyyətin inkişafdan qalmasına səbəb olur, xanlıqlar arasında baş verən müharibələr əhəlinin güzəranının pisləşməsi ilə nəticələnirdi.

Xanlıqlar arasında bu pərakəndəlikdən istifadə edən Ağa Məhəmməd Şah Qacar XVIII əsrin sonlarında Azərbaycan torpaqlarını tamamilə işğal etdi və vahid mərkəzdə birləşdirdi. O, Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək istəyən rus qoşunları ilə mübarizədən də qalib ayrıldı.

Mədəniyyət torpaqları uğrunda gedən bu müharibələr və döyüşlər burada mədəniyyətin və iqtisadiyyatın demək olar ki, tənəzzülünə səbəb olmuşdu. Elm sahəsində də ciddi bir irəliləyiş baş verməmişdi.

XVIII əsr Azərbaycan ərazisində mədəniyyətin və incəsənətinin qısa şərhini verərək kitabxana işi və kitabxanaşünaslıq sahəsindəki vəziyyətin də analizini etdik. Mədəniyyət sahəsində baş verən bu tənəzzül kitab və kitabxanaların inkişafdan geri qalmasına səbəb olmasına baxmayaraq, bu sahədə az da olsa, nailiyyətlər müşahidə olunurdu. Professor Abuzər Xələfov yazır ki, XVIII yüzillikdə Azərbaycanda kitabə böyük hüsn-rəğbət olmuş, ən böyük var-dövlət, qiymətli mənavi sərvət hesab edilmişdi. Yəni Professor Abuzər Xələfovun tədqiqatlarına müvafiq olaraq, O, Təvriyyənin müşahidələrinə istinadən yazır: "Kitabların bəhə olmasına baxmayaraq, hətta alverçi və sənətkarlar da onları alırdılar" (2, s. 271). Qeyd etdiyimiz bu fakt, xalqımızın ağır və çətin günlər keçirdiyi dövrdə belə, kitabın öz nüfuzunu qoruduğunu deməyə əsas verir.

XVIII əsr Azərbaycan kitabxanaşünaslığının tarixinin ümumi mənzərəsini yaradarkən qeyd edək ki, bu dövrdə saray kitabxanaları, məscid və mədrəsə kitabxanaları, şəxsi kitabxanalar Azərbaycan kitabxanaşünaslığının haqqında danışdığımız dövrü üçün xarakterik xüsusiyyətidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. Azərbaycan kitabxana işinin tarixi: Dərslik. I h. – B.: 2004. – 328 s.
2. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası: Dərslik. B.: 2014. – 552 s.
3. Kazimi P. Səfəvilər dövründə Azərbaycanda kitabxana işi. – B.: 2008. – 110 s.
4. Fərzəliyev Ş.F. Qiyasəddin Xəndəmir və Həsən bəy Rumlu Şah İsmayıl Xətəinin fərdi xüsusiyyətləri haqqında // Şah İsmayıl Xətai. Məqalələr toplusu. Bakı, 1988.
5. Qasımov X. Orta əsrlərdə Azərbaycan mədəniyyəti. – B.: 2008. – 448 s.
6. Musalı V. Azərbaycan təzkirəçilik tarixi. – B.: 2012. – 380 s.

ТИПОЛОГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ БИБЛИОТЕК
XVIII-IX ВЕК

ГҮСЕЙНОВА ГЮ.З.

РЕЗЮМЕ

В статье дано типологический модель Азербайджанских библиотек в XVIII веке, каждый модель исследовался с исторической точки зрения.

Ключевые слова: типология библиотек, типологический модель, дворцовые библиотеки, мечитовые и медресовые библиотеки, личные библиотеки.

THE TYPOLOGY OF AZERBAIJAN LIBRARIES IN THE XVIII CENTURY

HUSEYNOVA G.Z.

SUMMARY

In this article typological model of Azerbaijan libraries has given which existed 18th century. Every model has explored through historical aspect/

Key words: typological of libraries, typological model, palace libraries, mosque and madrasah libraries, own libraries.

GÖRMƏ MƏHDUDİYYƏTLİ ŞƏXSLƏRƏ KİTABXANA-
İNFORMASIYA XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİNDƏ PROGRAM TƏMİNATI

ABDULLAZADƏ F.F.

BDU, *Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dissertantı**Farida.abdullazade@gmail.com*

Məqalədə görmə məhdudiyyətli şəxslərə kitabxana-informasiya xidmətinin həyata keçirilməsi üçün tətbiq edilən program təminatından bəhs edilir. Əsasən Jaws, ZoomText, Fusion və OpenBook programlarının funksiyası və ümumi təyinatı verilir.

Açar sözlər: görmə məhdudiyyəti; informasiya tələbatı; kitabxana-informasiya xidməti; Program təminatı.

Kompyuter və şəbəkə texnologiyalarından istifadə edilərək daha çox informasiya çatdırıldığı üçün kitabxanalar bütün insanların internetə və digər informasiya mənbələrinə çıxışının təmin edilməsində getdikcə daha da böyük rol oynamağa başlamışdır. Elektron resursların əlçatan olması üçün universal dizayn prinsiplərindən istifadə edilməlidir. Universal dizayn o deməkdir ki, ortaq bir istifadəçi qrupu üçün xidmətlər və məhsullar tərtib etmək əvəzinə, onlar hər hansı bir fiziki məhdudiyyəti olmayanlarla bərabər, fiziki məhdudiyyətli olan şəxslər üçün də dizayn edilsin. Nəzərdə tutmaq lazımdır ki, fiziki məhdudiyyətlərə öyrənmə, görmə, danışma, eşitmə məhdudiyyətləri və hərəkət qabiliyyəti pozğunluğu da daxildir.

Bir kitabxanada hər bir fiziki məhdudiyyət növü üçün xüsusi avadanlıqların hamısının mövcud olması mümkün olmasa da, kitabxanaçılar kitabxana informasiya resurslarının əlçatan olma ehtimalları barədə məlumatlı olmalıdır. Əlavə olaraq, fiziki məhdudiyyəti olan şəxslərin informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün oxucu sorğusuna tez cavab verilməsini təmin edən bir prosedur hazırlanmalıdır.

Digər insanlarla yanaşı, görmə məhdudiyyətli şəxslərin də informasiya tələbatlarının yerinə yetirilməsində kitabxanalar əsas informasiya mərkəzidir. Bu funksiyaları yerinə yetirmək üçün fiziki məhdudiyyətli şəxslərin informasiyaya əlçatılığında qarşılaşdıqları maneələrin aradan qaldırılmasında kitabxanaçılar və kitabxanalar daim köməkçi vasitələri təmin etməlidirlər.

Görmə məhdudiyyətlərindən hər hansı birinə sahib insanlara görmə məhdudiyyətli deyilir. Görmə məhdudiyyəti dərəcəsinə görə "korlar" və "zaif görənələr" olaraq qruplaşdırılır. Kütləvi düşüncəyə görə keçici ya da qalıcı görmə qüsuru informasiyanı əngəlləyir, lakin informasiya texnologiyalarının inkişafı sayəsində bu problemin həlli yönündə mühüm addımlar atılmışdır.

Dünya tarixində Kurzveil oxuma cihazı ilə yazılı materialların səsləndirilməsi, Optakon adlı maşın vasitəsilə yazılı materialın qabartılı şriftə çevrilməsi,

bilməsi nailiyyətlərindən sonra, artıq daha da inkişaf etmiş informasiya texnologiyaları sayəsində görmə qüsurlu insanların informasiya tələbatlarının ödənilməsində ortaya çıxan məsələləri böyük bir hissəsinin qarşısı alınır.

Müasir dövrdə görmə məhdudiyyəti olan şəxslərə yüksək səviyyədə kitabxana-informasiya xidməti göstərmək üçün bir çox proqram təminatlarından istifadə olunur, bunlara misal olaraq JAWS, ZoomText və Fusion proqramlarını göstərmək olar.

JAWS "Job Access with Speech"-in qısaldılmış forması olub, "Nitq ilə işə giriş" mənasını ifadə edir. Bu proqram ekran məzmununu görməyən və ya sıçan qurğusundan istifadə edə bilməyən, görmə məhdudiyyəti kompüter istifadəçiləri üçün nəzərdə tutulan dünyada ən populyar ekran oxuyucusudur. Bu proqram kompüter işə düşdüüyü andan, sənəddəki aktiv vəziyyətdə olaraq, ekranda olan bütün informasiyaları oxuyub, istifadəçiyə ətraflı məlumat verir. Kompüterin bütün mühitlərində işləyərək, görmə məhdudiyyəti olan insanların kompüterə tam hakim ola bilməsini təmin edir. Həmçinin, klaviaturadakı bütün düymələr və fəaliyyətlər səsləndirilir, görə bilməyənlər kompüter klaviatura vasitəsilə istifadə edə bilirlər.

JAWS kompüterdə mövcud olan kompüter təbiiqləri üçün səsləndirmə və Brayl çıxışını təmin edir. **JAWS** vasitəsilə internetdə axtarış edə, sənəd yazı, elektron poçt məktublarını oxuyub və ofisdən, uzaq məsafəli kompüterinizdən və ya evinizdən təqdimatlar edə bilərsiniz. Dünyanın ən populyar ekran oxuyucusu olan bu proqram, kor və ya görmə qabiliyyəti zəif olan hər bir istifadəçiyə kompüter ekranında nitq sintezatoru və ya Brayl ekranı ilə göstərilən mətni oxumağa imkan verən bir proqramdır. Kompüterdə mövcud olan ən populyar kompüter təbiiqlərini nitq və Brayl şriftləri ilə təmin edən proqram aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- Sənədləri, e-poçtları, veb saytları və digər təbiiqləri oxuyur;
 - Asanlıqla sıçan qurğusu ilə hərəkət etməyi təmin edir;
 - PDF-də daxil olmaqla bütün sənədləri, elektron kitab formatlarını səsləndirir;
 - Veb formaları asanlıqla doldurur;
 - Mətnə göz gəzdirmək və mətn analizatoru funksiyaları ilə vaxta qənaət edir;
 - Veb brauzer düyməsi vasitəsilə şəbəkədən istifadə.
- Proqram özündə aşağıda göstərilən xüsusiyyətləri ehtiva edir:
- o İki və çox dilli sintezator: Eloquence və Vocalizer Expressive;
 - o Danışiq qurğusu;
 - o Şəkil sənədləri və ya əlçatmaz PDF sənədləri üçün əlverişli OCR (Optik xarakter tanıması) xüsusiyyəti;
 - o Çap sənədlərinə və ya kitablara birbaşa çıxış üçün PEARL kamerası dəstəkləyir;

- o Quraşdırılmış pulsuz DAISY Player və DAISY formatlı əsas təlimat kitablarının tam dəsti;
- o Microsoft Office, Google sənədlər, Chrome, Internet Explorer, Firefox, Edge və s. veb brauzeri ilə işləyir;
- o Sensor ekranları və jestləri də daxil olmaqla Windows 7, Windows 8.1 və Windows 10-u dəstəkləyir;
- o MathJax ilə göstərilən Internet Explorer-də təqdim olunan MathML məzmununa dəstək verir;
- o Mətn gözgəzdircisi və mətn analizatoru ilə vaxt itkisinə qənaət edir;
- o ZoomText, Fusion, MAGic və OpenBook tanıma və oxu proqramları ilə tam uyğundur;
- o Hər hansı bir təbiiqdə istifadəçi təcrübəsini özəlləşdirmək üçün güclü skript dili;
- o Bütün məşhur Braille displeyləri üçün drayverlər daxildir;
- o 30-dan çox fərqli dildə səsləri ehtiva edir;
- o Kiosk dəstəyi mövcuddur;
- o Dünyada əksər ölkələrdə yerli satışlar üçün dəstəklənmişdir.

JAWS proqramından istifadə etmək üçün Microsoft Windows ilə işləyən fərdi kompüter lazımdır:

- Prosessor sürəti minimum 1.5 GHz prosessor;
- Yaddaş (RAM) 4 GB tövsiyə olunur (64 bit), 2 GB tövsiyə olunur (32 bit);
- Vocalizer Expressive, Vocalizer Direct və ya RealSpeak Solo Direct səslərini quraşdırmaq üçün səs üçün tələb olunan 20 MB-dan 690 MB-a qədər sabit disk sahəsi (fayl ölçüləri quraşdırılış səsdən asılı olaraq dəyişəcək);
- Video 16-bit rəngli ən az 800 x 600 ekran düymünə sahib olan ekran adapteri (32-bit rəng ilə 1024 x 768 ekran ölçüsü tövsiyə olunur);
- Səs Windowsa uyğun səs kartı (nitq üçün).

ZoomText Magnifier / Reader görmə qabiliyyəti olmayan istifadəçilər üçün hazırlanmış mətn integrasiya edilmiş böyüdücü və oxu proqramıdır. Magnifier/Reader kompüterinizdəki hər şeyi böyütdür və artırır, yazını və əsas proqram fəaliyyətini əks etdirir və sənədləri, veb sahifələri, e-poçtları avtomatik olaraq oxuyur.

Proqramın "Bütün zoom səviyyə", "Yalnız sevimli zoom səviyyə" və ya "Yalnız bütün güc" adlı böyütmə səviyyələrindən istifadə edərək mətni böyüdə və kiçildə bilmək olur. Sevimli zoom səviyyələri böyütmək və kiçiltmək üçün istifadəçi özünün müəyyənləşdirdiyi ölçmə səviyyələrinin xüsusi dəstindən istifadə edir. Ən sevdiniz böyütmə səviyyələrini müəyyənləşdirmək üçün istənilən miqyas səviyyəsini birləşdirə bilərsiniz.

Bu proqramı quraşdırmaq üçün kompüter aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- Windows 7, 8.1 və ya 10 versiyası;

- Prosessor: 2 GHz i3 cüt nüvəli prosessor, i5 və ya i7 tövsiyə olunur.
- 4 GB Ram. 8 GB tövsiyə olunur;
- Video / Qrafika kartı və ya DirectX 10 və ya daha yüksək dəstəyi ilə birləşdirilmiş qrafika;
- ZoomText üçün sabit disk sahəsi: 1.3 GB SSD tövsiyə olunur. ZoomText quraşdırıldıqdan sonra istifadə edilməmiş səsləri silməklə sabit disk yerindən istifadə azaldıla bilər;
- Sensorlu ekran dəstəyi üçün 5 nöqtəli çox toxunuşlu ekran;
- ZoomText Kamera dəstəyi üçün USB 2.0.

Fusion görmə məhdudiyyəti olan şəxslərə xidmət edən və məktəblər, agentliklər, tədris mərkəzləri kitabxanalar üçün ən son proqram həllidir. Fusion yuxarıda qeyd etdiyimiz proqramların hər ikisindən daha mükəmməldir ki, proqramda ekranın oxunuşu işləməsi üçün ZoomText, ekrana baxma rahatlığı üçün vizual genişləndirmələri JAWS proqramının gücü və sürəti ilə birləşdirilmişdir. Tək bir quraşdırıcı və bir lisenziya ilə həm ZoomText və həm də JAWS-a birləşdirilmiş olan Fusion görmə məhdudiyyətli oxucular üçün mükəmməl bir həll təklif edir.

Hər hansı bir görmə qüsuru olan insanlar üçün ən son əlçatılıq vasitəsi olan Fusion, ZoomText və JAWS proqramlarını birləşdirməklə, Eloquence və Vocalizer Expressive, internetdə naviqasiya daxil olmaqla, güclü klaviatura girişi və çəvik, yüksək keyfiyyətli səsləndirmə xidmətindən istifadə edərək geniş seçim imkanları təklif edir.

Fusion iki versiyada mövcuddur: Professional və ev.

Professional lisenziya məktəblər, universitetlər, kitabxanalar və digər təşkilatlar tərəfindən istifadə olunur. Ev versiyası isə qeyri-kommersiya istifadəsi üçün fərdi kompüterlərdə istifadə üçün şəxslərə verilən lisenziyalarda nəzərdə tutulur.

Proqramın xüsusiyyətləri arasında ən çox diqqəti cəhən xFont böyüdücüdür. xFont texnologiyası sayəsində bütün böyüdücü səviyyələrdə oxunması asan olan yüksək dəqiqlikli mətn nümayiş etdirilir. Hamar, qalın və yoxunlaşma parametrləri vasitəsilə mətnin daha çox oxunaqlı olması üçün mətnin qalınlığını və boşluqlarını dəqiq tənzimləməyə imkan verir. Digər ekran böyüdücülərində isə mətnin aydınlığı böyüdülmüş görünüşdə pozulur. Nəticədə kiçik şriftlər, serif, italic şriftlər və kursiv şriftlər daxil olmaqla bir çox şriftlərin oxunması çətinləşir. ZoomText-in inqilabi "xFont" texnologiyası vasitəsi ilə isə bütün böyüdücü səviyyələrdə heyrətamiz dərəcədə aydın bir mətn görünür. Mətnin bütün növləri və ölçüləri bütün proqramlarda yüksək dəqiqliklə göstərilir.

Proqramın həmçinin avtomatik sənəd oxuma xüsusiyyəti olan Zoom Text AppReader funksiyası ana proqramda olan sənədləri, veb sahifələri və elektron poçt məktublarını avtomatik olaraq oxuyur.

ZoomText-in DocReader funksiyası isə sənədləri mətnin daha asan görünməsi üçün yenidən formatlandıqı xüsusi bir mühitdə oxuyur. ZoomText sənədlərin, veb sahifələrin və elektron poçtların sürətli və asan oxunması üçün müxtəlif vasitələr təklif edir. Bu vasitələrin hər biri xüsusi oxu tapşırıqlarına imkan verən unikal xüsusiyyətlərə malikdir. AppReader-ə daxil olduğunuz və çıxdığınız zaman sənədin görünüşü dəyişmir, sənədlərin redaktəsi və oxunması arasında sürətli və problemsiz keçid təmin edilir. AppReader avtomatik olaraq bütün sənədləri oxuya bilər və ya əl ilə söz, xətt, cümlə və ya paraqraf ilə oxuya bilərsiniz. Oxuduqca, hər səslənən söz vurğulanır. AppReader-in parametrləri, vurğulamaq forması, ölçüsü, rəngi və şəffaflıq səviyyəsi daxil olmaqla, söz işarələməyin görünüşünü dəyişməyə imkan verir.

Fusion proqramını quraşdırmaq üçün kompüter aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- Windows 7, 8.1 və ya 10 versiyası;
- Prosessor: 2 GHz i3 cüt nüvəli prosessor və ya oxşarı, i5 və ya i7 tövsiyə olunur;
- 4 GB Ram, 8 GB tövsiyə olunur;
- Video / Qrafika kartı və ya DirectX 10 və ya daha yüksək dəstəklili ilə birləşdirilmiş qrafika;
- Fusion üçün sabit disk sahəsi: 2.1 GB SSD tövsiyə olunur;
- Sensorlu ekran dəstəyi üçün 5 nöqtəli çox toxunuşlu ekran;
- ZoomText Kamera dəstəyi üçün USB 2.0;

OpenBook kor və ya görmə qabiliyyəti zəif olan insanların çap və elektron materiallardan istifadə etmək müvəffəqiyyətini artırmaq üçün hazırlanmış yenilikçi proqramlardan biridir.

Bu skanlaşdırma və oxu sistemi çap olunmuş materialları dərhal kompüterdə səsləndirir və ya böyük çap çıxışına çevirir. OpenBook kitab, qanun layihəsi və ya PDF sənədi və digər yazılı sənədləri oxumaq üçün lazımı formaya çevirməyə imkan verir. OpenBook yüksək keyfiyyətli səsləndirmə və ən son optik xarakter tanıma (OCR) texnologiyasından istifadə edərək çap olunmuş sənədləri elektron mətn formatına çevirir. OpenBook və PEARL sənəd kamerası iş yeri, ev, məktəb və kitabxana üçün tam skanlaşdırma və oxu sistemi yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyaya qoşulmaq barəsində": Azərbaycan Respublikasının Qanunu: (2 oktyabr, 2008-ci il) //Azərbaycan.- 2008.- 15 noyabr.- S.4.
2. Əlilliyin və uşaqların sağlamlıq imkanları məhdudluğunun qarşısının alınması, əlillərin və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların reabilitasiyası və sosial mü-

dafisi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: (25 avqust 1992-ci il, № 284). - Bakı: Qanun, 2003. - 23 s.

3. Sağlamlıq T. Görmə Engellilər və Kütüphanecilik Hizmetleri // Bilgi dünyası. - 2010. - s. 178-191.
4. Subaşıoğlu F. Görmə engellilere yönelik kütüphanecilik ve ders programları I. Ulusal Körler ve Kütüphanecilik Sempozyumu: Bitmeyen Gece Doç. Dr. Mithat Enç Anısına 16-17 Ekim 2007. Ankara.
5. Matthew T. Atkinson and Jatinder Dhiensa Improving library services to people with print disabilities: The role of technology in public libraries // Research School of Informatics. - 2007.
6. <https://www.freedomscientific.com/>

ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В ОРГАНИЗАЦИИ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЙ СЛУЖБЫ ЛЮДЕЙ С ВИЗУАЛЬНЫМ ПОВРЕЖДЕНИЕМ

АБДУЛЛАЗАДА Ф.Ф.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается программное обеспечение, используемое для библиотечно-информационных услуг для людей с ограниченными возможностями. Основное внимание в статье уделено функциональности и обобщению программ Jaws, ZoomText, Fusion и OpenBook.

Ключевые слова: Слабовидящих; Информационные требования; Библиотечно-информационная служба; Программное обеспечение.

THE SOFTWARE IN THE ORGANIZATION OF LIBRARY-INFORMATION SERVICE FOR VISUALLY IMPAIRED PEOPLE

ABDULLAZADE F.F.

SUMMARY

The article deals with the software used for library and information services for persons with disabilities. The article mainly focuses on the functionality and generalization of Jaws, ZoomText, Fusion and OpenBook programs.

Key words: Visually Impaired; Information requirements; Library Information Service; Software

MÜASİR MƏRHƏLƏDƏ KİTABXANALARDA DÖVLƏTÇİLİYİN TƏBLİĞİ SAHƏSİNDƏ YENİ İNNOVASİYALAR

ƏLİZADƏ.H.Ə.

*BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dissertantı
habibalizade.91@gmail.com*

Məqələdə müasir dövrdə dövlətçiliyin təbliği sahəsində kitabxanalarda tətbiq edilən yeni innovativ üsullardan bəhs edilir.

Açar sözlər: dövlətçilik, elm, mədəniyyət, informasiya, təhsil, tərtibə, kitabxana işi.

Azərbaycan Respublikası müstəqil bir dövlət kimi Avropa tələbləri səviyyəsində demokratik dövlət quruculuğu prosesini sürətləndirir, xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini qorumaq, ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyətinin və multikulturalizm mühtinin inkişaf etdirilməsi uğrunda qətiyyətli siyasi mövqe nümayiş etdirir. Ölkədə müvafiq sahələrdə uğurlu dövlət siyasəti həyata keçirilir. Bu baxımdan müasir mərhələdə Azərbaycanda digər sahələrdə olduğu kimi kitabxanalarda da dövlətçiliyin təbliğinin ictimai-siyasi, sosial-mədəni, elmi və kulturaloji əsaslarının araşdırılmasına, eləcə də, bu siyasətin istiqamətləndiyi sosial sahələrin elmi-nəzəri təhlilinin aparılmasına böyük ehtiyac vardır. Belə araşdırmalardan biri kimi ilk öncə kitabxana işi anlayışının mahiyyəti açıqlanmış, sonra kitabxanalarda dövlətçiliyin təbliğinin elmi-metodoloji təhlili verilmişdir.

Kitabxanalar öz iş prinsipləri ilə tarixən formalaşmış zəngin kitab fondları vasitəsilə sosial bir institut kimi bəşər sivilizasiyasının tərəqqisində mühüm rol oynamışlar. Kitabxanaların inkişafı fəaliyyət göstərdikləri məkən və zaman daxilində ictimai təsisat kimi daim ətrafdakı sosial mühitdən asılı olmuş və onların fəaliyyəti, cəmiyyətdə tutduğu mövqeləri də məhz cəmiyyətin özünün sosial tələbləri ilə bağlı olmuşdur. Hazırda dünyanın bir çox qabaqcıl ölkələrində inkişafın müasir mərhələsində olan kitabxanalar öz fəaliyyətini qlobal informasiya cəmiyyətinin sosial tələblərinə uyğun davam etdirir. Müasir dövrdə Azərbaycan kitabxanalarının da fəaliyyətini bu istiqamətdə davam etdirməsi məqsədilə dövlət tərəfindən müvafiq tədbirlər həyata keçirilir, bu sahədə dünya təcrübəsi öyrənilir və ölkə kitabxanalarında tətbiqi imkanları araşdırılır.

Cəmiyyətin kitabxanaların qarşısına qoyduğu vəzifələrin sistem halında formalaşan, geniş və mürəkkəb struktura malik olan kitabxana işi tərəfindən həyata keçirildiyini nəzərə alaraq, bu mühüm prosesin elmi təşkili böyük aktuallıq kəsb edir. Müasir şəraitdə cəmiyyətin inkişafında informasiyanın çəkisi artdıqca, onun cəmiyyət üzvlərinin əsas tələbatına çevrilməsi kitabxana işinin də əhəmiyyətini artırır. Məhz bu baxımdan müasir mərhələdə kitabxana işi anlayışının terminoloji cəhətdən düzgün müəyyənləşdirilməsi və dəqiqləşdiril-

məsi, ümumi xarakteristikasının sistem halında öyrənilməsi və strukturunun müəyyənəşdirilməsi kitabxanaşünaslıq sahəsində mühüm elmi və təcrübə əhəmiyyəti malikdir.

Kitabxana işi dedikdə elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə sahəsində vətəndaşların və onların birliklərinin fəaliyyəti başa düşülür. Bu fəaliyyət sahəsi özündə kitabxana şəbəkələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, onların fondunun formalaşdırılması və işlənməsi, kitabxanada işin təşkili və idarə olunması, oxuculara kitabxana-informasiya, soraq-bibliografiya xidmətinin təşkili, mütəxəssis kitabxanaçı kadrların hazırlanması, kitabxanaların elmi-metodik təminatının həyata keçirilməsi, maddi-texniki bazanın yaradılması və inkişaf etdirilməsi, müasir şəraitdə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi və s. komponentləri birləşdirir. Kitabxana işinin strukturuna daxil olan bu komponentlərin birgə fəaliyyəti, kitabxana işinin mövcudluq formasıdır və onun əsası işləmə prosesini formalaşdırır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin digər sahələrdə olduğu kimi kitabxana işi ilə əlaqədar özünəməxsus siyasəti vardır. Bu siyasətin formalaşmasında və təkmilləşməsində sahə üzrə bir sıra ciddi problemlər həll edilmiş, dünya dövlətlərinin təcrübəsindən bəhrələnmək olucaq demokratik kitabxana siyasətinin əsası qoyulmuş, onun bünövrəsi yaradılmışdır. Bu siyasətin elmi-fəlsəfi və sosial-siyasi əsasını Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin kitabxanani xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyi kimi dəyərləndirdiyi fikir təşkil edir. Qeyd edək ki, bu siyasət son 16 ildə ölkə Prezidenti, cənab İlham Əliyevin xüsusi qayğısı ilə müvəffəqiyyətlə davam etdirilir. Çünki, müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanaların kommunikasiya sistemində rolu və əhəmiyyəti elə bir səviyyəyə gəlib çatmışdır ki, kitabxalarsız cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək qeyri-mümkündür. Bu baxımdan hazırkı mərhələdə ölkəmizin kitabxana şəbəkəsinin inkişafı dövlətin daxili siyasətinin əsas prioritetlərindən birini təşkil edir.

Müəyyən bir sahəyə dair dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, eləcə də, kitabxanalar dövlətçiliyin təbliği sahəsi çox mürəkkəb bir proses olmaqla cəmiyyətdə baş verən hadisələrlə, onların təhlili və yeni ideyaların, fikirlərin ümumiləşdirilməsi ilə əlaqədardır. İctimai həyatın müxtəlif sahələrində olduğu kimi kitabxana işi sahəsində dövlətçiliyin təbliği aşağıdakı əsas əlamətləri özündə əks etdirir:

- Cəmiyyətin dinamik inkişaf istiqaməti prosesində kitabxana işi sahəsində qarşıya çıxan prioritet məsələləri irəli sürmək, nəzərdə tutulmuş vaxtda bu sahədə əldə ediləcək perspektivləri və yaxın zaman üçün kitabxana işinin inkişafında düzgün və real məqsədləri aydın müəyyənəşdirmək;

- Kitabxana işinin inkişafı istiqamətində qarşıya qoyulan məqsədlərə ən optimal və ən qısa vaxtda çatmağı təmin edən fəaliyyət və təşkilati metodları, vasitələri və formaları zamanında işləyib hazırlamaq;

- Bu sahənin inkişafı üzrə hazırlanan təşkilati metod, vasitə və formaları mərhələlərə yerinə yetirməyi bacaran mütəxəssis kadrları yetişdirmək.

Beləliklə, kitabxanalarda dövlətçiliyin təbliği kitabxana işinin inkişafını təmin etmək üçün, müasir şəraiti və yaxın gələcəyi nəzərə alaraq, bir çox alternativ, müxtəlif fikirlər və ideyalar içərisindən seçilərək formalaşdırılmış, düşünülmüş və qəbul edilmiş qərarların icrası prosesidir. Müstəqil Azərbaycanda bu prosesin icrası məqsədilə qərarların qəbul edilməsi zamanı kitabxana işinə kompleks sosial-mədəni sistem kimi baxılmış, bu sistem haqqında dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində cəmiyyətdə baş verən bütün proseslərə, inkişaf istiqamətlərinə ciddi fikir verilmiş, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmışdır. Eyni zamanda kitabxana işi sahəsində dövlətçiliyin təbliği sahəsinin hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində kitabxana işinin keçdiyi yola, kitabxanaların əldə etdiyi tarixi təcrübəyə və kitabxana işinin müasir vəziyyətinə də önəm verilmişdir.

Hazırda kitabxana işində reallaşdırılan innovativ dövlətçilik təbliği kitabxanaların davamlı inkişafının stimullaşdırılmasına yönəlməmiş, doğulmuş, təşkilati-struktur cəhətdən yenilənməsi, bütün proseslərin texnologiyaya əsaslanaraq, həmçinin personalın peşəkar fəaliyyətində pozitiv dəyişikliklərin meydana gəlməsi hesabına həyata keçirilən fəaliyyət kimi başa düşülür.

Beləliklə, sosial institut olaraq kitabxana işi və bu istiqamətdə həyata keçirilən dövlətçiliyin təbliği qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilməsi, xüsusilə də bu sahənin istiqamətləndirici sosial sahələrin nəzəri əsaslarının və elmi-metodoloji təhlilinin verilməsi müasir kitabxanaşünaslığın qarşısında duran əsas vəzifələrindən biridir. Çünki, müasir dünya və Azərbaycan kitabxanaşünaslığında kitabxanalar cəmiyyətdə elma, informasiyaya, mədəniyyətə, təhsilə və tərbiyəyə xidmət göstərən sosial institut kimi qiymətləndirilir. Dünya kitabxanaşünaslığında olduğu kimi, bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da kitabxana işi ilə bağlı qəbul edilmiş qanunlarda kitabxanalar məhz sosial institut adlandırılır, dövlət mədəniyyət sistemində mühüm təsisatlarından biri kimi onların qarşısında çox əhəmiyyətli sosial vəzifələr qoyulur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin 1998-ci il 29 dekabr tarixində qəbul etdiyi «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda da təsbit olunduğu kimi, kitabxanaşünaslıq baxımından kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə funksiyalarını həyata keçirən sosial institutlardır. Bu funksiyalar da öz növbəsində kitabxanalarda dövlətçiliyin təbliği sahəsinin istiqamətləndirici əsas sosial sahələr kimi xarakterizə edilir ki, kitabxanaların cəmiyyətin sosial həyatı ilə bilavasitə əlaqədar olan bir təsisat kimi dinamik inkişafında onların elmi-metodoloji təhlilinin həlledici rolu vardır.

Kitabxanaşünaslıq sahəsində apardığımız araşdırma zamanı həm hüquqi, həm də elmi-nəzəri cəhətdən aydın olur ki, müstəqillik dövründə Azərbaycan kitabxanalarında dövlətçiliyin təbliği 5 sosial sahə istiqamətində aparılmışdır.

Dünyada və Azərbaycanda kitabxana işinin tarixinə nəzər saldıqda belə bir faktla qarşılaşırıq ki, kitabxanalar öz tarixi inkişaf dövründə elmi müəssisə kimi formalaşmış, onların fəaliyyətində elmi tərəqqiyə xidmət əsas yer tutmuşdur. Hazırda respublikamızda fəaliyyət göstərən 800-dən artıq elmi və elmi-texniki kitabxana ölkədə elmi-tədqiqat işinin inkişafına xidmət edir. Beləliklə, ilk öncə elm sahəsinin inkişafına istiqamətlənən dövlətçiliyin təbliğinin əsas prinsipini respublikada vətəndaşların elmi yaradıcılıq və tədqiqat azadlığı təşkil edir. Elm istiqaməti üzrə dövlətçiliyin təbliğinin əsas məqsədi elmin məhsuldar və innovativ qüvvəyə çevrilməsi üçün kitabxana-informasiya müəssisələrdə lazımı şəraitin yaradılmasından ibarətdir. Eyni zamanda elm, təhsil, iqtisadiyyat və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərində interaktiv bağlılığın və dialektik vəhdətin təmin edilməsi də elmin inkişafına istiqamətlənən vəzifələrdən biridir.

Hazırda ölkəmizdə elm sahəsində dövlətçiliyin təbliği dövlətin və cəmiyyətin inkişafının bütün sahələrinin maraqları və resurs potensialı nəzərə alınmaqla formalaşdırılır və həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasında dövlət bütün elmi fəaliyyət subyektlərinə kitabxanalarda azad, ədalətli, bərabər hüquqlu, sağlam və keyfiyyətli elmi fəaliyyət mühitinin yaradılmasını təmin edir, elmi qabiliyyəti olan hər bir vətəndaşa kitabxanalarda elmlə məşğul olmaq, elmi səviyyəsini yüksəltmək və yaradıcılığını təkmilləşdirmək üçün lazımı şərait yaradır. Dövlətçiliyin təbliği ölkəmizdə elmin səmərəli təşkil, idarə edilməsi, inkişafı, zəruri kitabxana-informasiya vasitələrinin təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirir. Bu sahədə dövlətimizin Azərbaycan xalqının özünə məxsusluğunun, milli və mədəni dəyərlərinin qorunması, möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan tarixinin, milli-mədəni irsinin öyrənilməsi üçün Azərbaycanşünaslıq və diyarşünaslıq sahəsində aparılan tədqiqatların prioritetlərinin reallaşdırılmasında iştirak edən elmi və elmi-texniki kitabxanalar strateji əhəmiyyətli hesab edilir. Müasir mərhələdə informasiyalaşdırma sahəsinə istiqamətlənən dövlətçiliyin təbliğinin əsas prioritetlərini ölkədə vahid milli kitabxana-informasiya fəzasının formalaşdırılması, kitabxanalarda informasiyalaşdırma üzrə fəaliyyətin başlıca istiqamətlərinin təyini və meydana çıxan münasibətlərin tənzimlənməsi təşkil edir. Bu prioritetlərin həyata keçirilməsi zamanı dövlət kitabxana-informasiya ehtiyatları, sistemləri, texnologiyaları və onların təminat vasitələri üzərində mülkiyyətin bütün formalarının inkişafına, müasir kitabxana-informasiya məhsulları və xidmətlərinin formalaşmasına yardım göstərir və onların mühafizəsi üçün zəruri şərait yaradır. Eyni zamanda ərəzi kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yaradılması, onların respublika və beynəlxalq kitabxana-informasiya şəbəkələri ilə uzlaşması, qarşılıqlı əlaqəsinin təmin edilməsi üçün lazımı təşkilati, hüquqi, texniki dəstəyin göstərilməsi dövlətçiliyin təbliği istiqamətindəki vəzifələrindən birini təşkil edir.

Azərbaycanda dövlət mədəniyyət sisteminin əsas təsisatlarından biri kimi kitabxanalarda dövlətçiliyin təbliği istiqamətində mədəniyyət sahəsi digər sosial sahələr içərisində ən önəmli yer tutur. Bunun əsas səbəbi kitabxananın mədəniyyət funksiyasının onun digər sosial funksiyalarını formalaşdırma yaxındır köməklik etməsi və onlarla dərin qarşılıqlı əlaqədə olmasıdır. Çünki, kitabxanalar mədəniyyətin mühüm və ayrılmaz sahəsi, mədəni inkişafın əsas göstəricilərindən biri kimi bəşəriyyətin yaratmış olduğu mədəni sərvətlərin qoruyucusu və təbliğatçısıdır.

Mədəniyyət sahəsində kitabxanalarda dövlətçiliyin təbliğinin əsas prinsipləri əsaslı və maddi vəziyyətdən, milli, irqi, dini və cinsi mənsubiyyətdən asılı olmayaraq hər bir vətəndaşın kitabxanaların mədəniyyət sərvətlərinin yaradılmasında, istifadəsində və yayılmasında hüquq bərabərliyi və kitabxanaların zəngin sənəd fondlarının milli mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Kitabxana xidməti vasitəsilə yeniyetmə və gənclərdə mədəni həyat tərzinin formalaşdırılması, kitabxanaların milli-mədəni sərvətlərin qovuşmağa yönəldilən təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi, bu sərvətlərin qorunması və artırılması, mədəniyyət sahəsinin mühüm tərkib hissəsi kimi kitabxanaların geniş miqyaslı beynəlxalq əməkdaşlığına şəraitin yaradılmasını, onun elmi və mədəni metodlarla idarəçiliyinin təmin edilməsi mədəniyyət sahəsində dövlətçiliyin təbliğində əsas vəzifələri təşkil edir.

Təhsil sistemi geniş, əhatəli və mürəkkəb bir sistem kimi mədəni quruculuğun bütün sahələri, o cümlədən kitabxanalar bu sistemdə iştirak edir, öz fəaliyyəti ilə təhsil prosesinin müvafiqiyyətli təşkilinə töhfəsi verir. Məlumdur ki, kitabxanalar qədim dövrlərdən başlayaraq zamanımızda qədr həmişə təhsillə bağlı olmuş və təhsil prosesinin inkişafına xidmət göstərmişdir. Beləliklə, təhsil sisteminə ardıcıl olaraq iştirak etmək, onun təşkilinə köməklik göstərmək, sistemləşdirilmiş bilik, bacarıq və vərdisləri yaş xüsusiyyətlərindən asılı olaraq təhsil prosesinin bütün iştirakçılarna, şagirdlərə, tələbələrə, magistrantlara, dissertantlara və doktorantlara, eləcə də fasiləsiz təhsillə məşğul olan yaşı nəslə müasir mərhələdə dövlətçiliyin təbliği təhsil sahəsinin əsas vəzifələrində. Bu vəzifələri həyata keçirməklə dövlət sinifdankənar oxunuran məzununa uyğun olaraq onu istiqamətləndirmək, beləliklə də, darsin mənimsənilməsində mühüm rol olan sinifdankənar mütaliənin təşkilinə lazımı dəstək göstərmək olur. Çünki, təhsil sisteminin çoxillik təcrübəsi təsdiq edir ki, sinifdankənar mütaliə tədris olunan fənnin daha dərinlən mənimsənilməsində, şagirdlərin ümumi mədəni inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsində, onların əqli və intellektual inkişafında olduqca mühüm rol oynar.

Məlumdur ki, mütaliə prosesi insanın idraki fəaliyyətinin bir növü kimi onun təbiiyyətində digər informasiya növləri ilə müqayisədə əvəzləndikcə üstünlüklərə malikdir. Bu baxımdan kütləvi mütaliənin təşkilatçısı kimi kitabxanaların təbiiyyət prosesində xüsusi rolu vardır. Dövlət tərəfindən təbiiyyət ocaqları

rı kimi qiymətləndirilən kitabxanaların qarşısında mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə ictimai mütaliənin təşkilatçısı olan kitabxanalarda dövlətçiliyin geniş xalq kütlələri arasında təbliği yolu ilə onların tərbiyəsində yaxından iştirakını təmin etmək tərbiyə sahəsində əsas prioritetlərini təşkil edir.

Nəticə olaraq qeyd edək ki, kitabxanalarda dövlətçiliyin təbliğinin istiqamətəndiyi sosial sahələrin elmi-metodoloji təhlili bir daha təsdiq edir ki, dövlət qayğısından bəhrələnmən kitabxanalar cəmiyyətin həqiqi demokratik institutu kimi insan hüquqları və azadlıqlarının qaranı, ümumbəşəri sərvətləri xalqa çatdırmaq vasitəsi, milli mədəniyyətimizin, milli mentalitetimizin və ölkəmizdə mövcud olan multikulturalizm mühitinin əsas təbliğatçısı rolunu oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: 3 hissədə: h. 1-2.-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001.-400s
2. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: 3 hissədə: h.3 : Kitabxana işi haqqında təlim.-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2003.-314s.
3. Xələfov A.A. Kitabxanalarda milli ideologiyanın və dövlətçiliyin təbliği problemləri // Kitabxanaşünaslıq və informasiya.- №1.- S.3-26
4. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığın tarixi və metodologiyası. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2014.-552s
5. Xələfov A.A. Kitabxana və Cəmiyyət: Monoqrafiya.-Bakı: "Azərəşr", 2011.-348s.
6. Cəfərov N. Azərbaycanşünaslığın əsasları. — Bakı: Pedagogika, 2005. —256 səh.
7. Xəlilov S. Heydər Əliyev və Azərbaycançılıq məfkurəsi.- Bakı, "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2002.- 232 səh.

НОВЫЕ ИННОВАЦИИ В ОБЛАСТИ ПРОПАГАНДЫ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БИБЛИОТЕКАХ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

АЛИЗАДЕ Г.А.

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются новые инновационные методы, используемые в библиотеках для продвижения государственности в современную эпоху.

Ключевые слова: Государственность, наука, культура, информация, образование, воспитание, библиотечная работа.

NEW INNOVATIONS IN THE AREA OF PROMOTE STATEHOOD IN LIBRARIES IN MODERN STAGE

ALIZADEH H.A.

SUMMARY

The article discusses new innovative methods used in libraries to promote statehood in modern times.

Key words: Statehood, science, culture, information, education, upbringing, library work

AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNIVERSİTETİ KİTABXANASINDA MÜASİR TEKNOLOGİYANIN KİTABXANA İŞİNİN AVTOMATLAŞDIRILMASINA TƏSİRİ

VƏLİYEVA S.M.

Kitabxanaşünaslıq kafedrasının doktorantı

sevinjvs@gmail.com

Məqalədə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti kitabxanasının iş prosesinin, xidmət işinin avtomatlaşdırılmasına texnoloji prosesin təsirindən və yeni texnoloji formaların yaradılması sahəsində görülən əsaslı işlərdən bəhs edilir.

Açar sözlər: müasir kitabxanalar, kitabxana-informasiya xidməti, elektron vasitələr, informasiya resursları, web texnologiya, elektron kitabxana, elektron katalog, elektron məlumat bazası, RFID texnologiyası, avtomatlaşdırma, müasir texnologiya.

Müasir dövrdə kitabxanaların xidmət işində yüksək inkişaf səviyyəsini təmin etmək üçün kitabxanaların kompüterləşdirilməsi, yeni kitabxana informasiya texnologiyalarının kitabxanalarda tətbiqi əsas amillərdən biridir.

Respublika kitabxanaları dünya kitabxanalarında tətbiq edilmiş Avtomatlaşdırılmış Kitabxana İnformasiya Sistemlərindən istifadə etməklə kompüterləşmə işini həyata keçirməyə çalışır. Bu sahənin inkişafında bir çox kitabxanalar uğurlar qazanmağa müvəffəq olmuşdur.

Buna müvafiq olaraq Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxana əməkdaşları konkret iş prosesi üzrə ixtisaslaşmışdır. Əsası 1977-ci ildə qoyulan kitabxananın fondunda 514285 nüsxə ədəbiyyat saxlanmaqdadır. Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanası iş prosesini modernləşdirmək məqsədilə elektron kitabxana şöbəsi daxilində irəli sürülən yeni struktur forması kimi elektron kataloglaşdırma və informasiya xidməti, kitabların elektronlaşdırılması və elektron kitabların serverə yerləşdirilməsi prosesini əsas götürərək, xidmət işini müasir texnologiyalar vasitəsilə avtomatlaşdırmağa başlamışdır.

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxanasında yeni xidmət formalarının yaradılması üçün kitabxana işini təkmilləşdirmək və müasirləşdirmək məqsədilə RFID texnologiyası tətbiq olunur.

Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması üçün RFID sistemlərindən istifadə dünya səviyyəsində inkişaf edir və işin bütün proseslərinin səmərəlilik meyarına təsir göstərir. Kitabxana fondunu RFID texnologiyası ilə etiketləmək oxucuların kitabxana binası daxilində kitab dövrüvəsi prosesini idarə etməyə, digərləri arasında tez bir zamanda sənədin düzgün surətini tapmağa imkan verir. Özlünə xidmətin özəlliyi və oxucunun elektron kitabxana kartlarından istifadəsi kitabları müstəqil təqdim etmək və qəbul etmək imkanı yaradır, kitabxanacılıq

ların işini asanlaşdırır və kitab qəbulu zamanı səhvləri aradan qaldırır. RFID qapılarının istifadəsi kitabxanadan icazəsiz kitab çıxarılma cəhdlərinin qarşısını alır və sənədin qanunsuz çıxarılması cəhdinə qarşı funksiyanı yerinə yetirir.

RFID sistem 3 komponentdən ibarətdir:

1. Etiketlər
2. Oxucu
3. Proqram təminatı

Etiketlər – RFID etiketi bir anten və bir çip tətbiq edilən nazik bir etikedir. Belə bir antenanın köməyi ilə bir kitabı fondada milyonlarla kitabın arasından da asanlıqla tapmaq mümkündür. Hər bir belə etikedə unikal bir kod vardır ki, bundan istifadə edərək kitabxana sistemi bir kitabı digərindən fərqləndirə bilər. Bundan əlavə olaraq, etikedə xidmət məlumatlarının daxil edildiyi yerlərdə yenidən yazıla bilən bir yaddaş var: kitabın çıxarılması üçün icazə və ya qadağan və kitabın müəyyən bir zaldə, rəfdə əks olunması. Hər bir çipdə oğurluğa qarşı bir funksiya var. Bu icazəni qeyd etmək və ya kitabların, qeydlərin çıxarılmasını qadağan etmək üçün istifadə olunur. Etiket barkod, kitabxana loqotipi və ya digər məlumatlar olan qoruyucu filmlə örtülə bilər. Kitablar üçün etiketlər 55-85 millimetrdən az olmalıdır. Etiketlərdə şəxsi kodlar vardır ki, bu da kitabxana sistemindəki yazıları öz aralarında ayırd edə bilər. Məlumat etiketlərin yaddaşına dizayn xüsusiyyətlərindən əslən olaraq müxtəlif üsullarla daxil edilir.

RFID etiket bölmələri aşağıdakı kimidir:

1. şəxsi kodun qorunması;
2. məlumatı yenidən yazmaq imkanı olan yaddaş bölməsi;
3. təhlükəsizlik bölməsi.

RFID etiketlərinin əsas özəllikləri bunlardır:

- RFID etiketi oxucunun baxış sahəsindən kənarda ola bilər;
- etiketlər gizli şəkildə təyin edilə bilər;
- etiketləri oxumaq asandır, hər cür şəkildə məkanda istiqamətləndirilir;
- etiket çipinin toqquşma əleyhinə bir funksiyası var: eyni zamanda, çox sayda etiket oxumaq ola;
- RFID etiketləri yapışan bir səthə malikdir və onları tətbiq etmək asandır;
- RFID etiketləri qoruyucu bir kağız etiketi ilə örtülmüş ola bilər (ağ və ya loqotip / barkod ilə);
- RFID etiketi uzun ömürlüdür və dəyişdirilə bilməz, kitabxanada bir kitabla həmişəlik işarələndirən etiketlərdir.

Etiketlərin proqramlaşdırılması və verilməsi universal RFID stansiyası kitabxana kolleksiyalarından sənədlərin verilməsini və qəbulunu, etiketlərin aktivləşdirilməsini, ləğv edilməsini, habelə elektron katalog girişində saxlama bölməsinin vəziyyətini dəyişdirməyə imkan verir.

Kitablar bir kitabxana sənədinə əlavə edilmiş bir elektron etiketin yaddaşından oxunan unikal rəqəmsal kodla müəyyən edilir.

Oxucu – oxucular etiketdəki məlumatları oxumaq və ya yazmaq funksiyasını xüsusi oxucu cihazından istifadə etməklə həyata keçirir. Oxucu cihazından istifadənin məqsədindən asılı olaraq müxtəlif oxucu növləri fərqlənir:

- Masaüstü;
- Stasionar;
- Portativ.

Masaüstü oxucular ən çox həm nəşrlərin qəbulu və verilməsi prosesinin avtomatlaşdırılması, həm də daxil olan kitabların ilkin qeydiyyatı üçün istifadə olunur. Masaüstü oxucuların əsas üstünlüyü, bir anda bir neçə kitabın qeydiyyatdan keçməsidir ki, bu da vahid qeydlə müqayisədə sərf olunan vaxtı xeyli azaldır. Mobil oxucular ən asan bir inventar aparmaq və rəflərdə və ya saxlama yerlərində istədiyiniz kitabı axtarmaq üçün, habelə kitabların hərəkəti ilə əlaqəli digər əsərlərdən istifadə edirlər. Əlaqələndirilmiş portal oxucuları mobil funksiyaları ilə eyni funksiyaları yerinə yetirə bilər, lakin ondan daha çox uğurluğa qarşı sistem kimi istifadə olunur. Bu cür oxucular kitabın müəyyən bir sahədən götürülməsi barədə qətnəmə izləyirlər. Həmçinin belə bir zona tamamilə fərqli ola bilər. Bu ya xüsusi bir salon, ya da bütün bina ola bilər. Əgər oxucunun istədiyi kitabı çıxartmaq icazəsi yoxdursa, sistem sizə xüsusi signal verir və yanib – sönən qırmızı rəng ilə xəbərdarlıq edir. Əgər kitabı götürmək icazəsi varsa, yaşıl işıq yanır. Oxucu müəyyən tezlikdə elektromaqnit sahəsinin yaydığı bir informasiyanı əldə edə bilər.

Elektron kitabxana kartı – istifadəçi identifikasiya proseslərini avtomatlaşdırmağa, oxucu və işçilərin kitabxana binalarına daxil olmasına nəzarət və idarəetməni təşkil etməyə, mühasibat uçotunu avtomatlaşdırmağa və s. proseslərə imkan yaradır. Elektron kitabxana kartı fərdi tərtibata sahib ola bilər və əlavə funksiyaları (aktivləşdirilə və ya ləğv edilə bilər) yerinə yetirə bilər: nəşrlərin qeydiyyatı üçün özünü xidmət stansiyalarında və geri dönmə məntəqələrində eyniləşdirmə, habelə hesabların aparılması, elektron kilidlərin açılması, özünə xidmət stansiyalarında ödənişlərin edilməsi, sürətli çıxarma cihazlarından istifadə və s.

Kitab sənayesində və kitabxanalarda RFID-dən istifadə bar kodlaşdırmağa üstünlük verilir.

Kitabxanalarda RFID sistemlərinin tətbiqi iş prosesində əsasən aşağıda qeyd olunan amillərin işlənməsinə imkan verir:

- İnsan amilinin fond əməliyyatlarında işini azaltmaq və səhv eyniləşdirmə ehtimalını aradan qaldırmaq;
- Həm kitabxana işçilərinin iş prosesini sürətləndirməklə, həm də özünə xidmət stansiyaları tətbiq etməklə kitabxanalara / fondlara ziyarətçilərin xidmət sürətini artırmaq;
- Inventarlaşdırma vaxtını azaltmaq;

- Kitab fondunun uğurluqdan və ziyandan qorunmasını təmin etmək;
 - Kitabların fond daxilində və kənarında köçürülməsi prosesini mümkün qədər şəffaf etmək;
- Kitabxanaların tələblərinə uyğun eksponatları dərhal təşkil etmək.

RFID sistem demək olar ki, bütün avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemləri ilə uğurla işləyir. RFID tətbiq edildikdən sonra kitabxananın adı bir proqram üzvlüyü ilə işlənməsi xüsusi ilə vacibdir. Yəni sistem xüsusi bacarıq tələb etmir və işdə heç bir fəsilə yoxdur.

Beləliklə, görürük ki, bu sistem Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxanasında kitab qəbulu və verilişinin tez bir zamanda avtomatlaşdırılmasına kömək edir, kitab axtarışını asanlaşdırır, kitab hərəkəti uçotunu təmin edir, həmçinin minimal vaxt itkisi və insan resursları ilə inventarlaşmanı aparır.

Bu gün RFID sistemi ən çox istifadə olunan kitabxana texnologiyalarından biri kimi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin Kitabxanasında iş prosesinə müsbət təsirini göstərməkdədir.

Onu da müsbət hal kimi qeyd etmək yerinə düşər ki, kitabxana işinin dövrlət siyasəti kitabxana sahəsində görülən işlər nəticəsində ölkəmizin bir çox kitabxanalarını dünyanın modern kitabxanalarına çevrilməklə oxuculara tam müasir xidmət göstərməsinə şərait yaradır və kitabxana işi sahəsində dünyada baş verən yenilikləri Azərbaycanda mövcud olan bir çox kitabxanalara tətbiq edir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Kitabxanasının hesabatları*
2. <https://habr.com/ru/post/161401/>
3. <https://www.raduga-lik.ru/Katalog-produkciyInformacionnoe-obespechenie-biblioteki/RFID-tehnologii-dlya-bibliotek/>
4. <http://www.unkniga.ru/innovation/tehnology/1492-tehnologii-rfid-opyt-vnedreniya.html>

ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ РАЗРАБОТКИ НА АВТОМАТИЗАЦИЮ БИБЛИОТЕЧНОЙ РАБОТЫ В БИБЛИОТЕКЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА АРХИТЕКТУРЫ И СТРОИТЕЛЬСТВА

ВЕЛИНЕВА С.М.

РЭЗЮМЕ

В данной статье рассматривается влияние технологического процесса на автоматизацию библиотечного обслуживания Азербайджанского Университета Архитектуры и Строительства, а так же фундаментальные работы, выполняемые в области создания новых технологических форм.

Ключевые слова: современные библиотеки, библиотечная-информационная обслуживания, электронные средств, информационные ресурсы, web технология, электронная библиотека, электронный каталог, электронная информационная база, RFID технология, автоматизация, современные технологии.

INFLUENCE OF DEVELOPMENT TECHNOLOGY ON AUTOMATION OF LIBRARY WORK IN LIBRARY OF AZERBAIJAN UNIVERSITY OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION

VELİEVA S.M.

SUMMARY

This article discusses the impact of the technological process on automation of library service of the Azerbaijan University of Architecture and Construction and the fundamental work done in the field of creating new technological forms.

Key words: modern library, library-information service, electronic means, information resources, web technology, electronic library, electronic catalog, RFID technology, automation, modern technology.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN İŞLƏR İDARƏSİ PREZİDENT KİTABXANASININ FONDUNUN TƏŞKİLİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

HƏSƏNOVA A.V.

*ADMIU, Turizm və kitabxana-informasiya fəaliyyəti kafedrasının müəllimi
BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının doktorantı
sahra.hsnv@mail.ru*

Məqalə Prezident Kitabxanasının fondunun təşkilinə dair bəzi məsələləri əks etdirir. Təcrübə nəticələrin əldə edilməsi üçün kitabxananın iş təcrübəsindən istifadə edilir. Fondun zənginliyini göstərmək üçün fondada olan nadir və qiymətli kitablar haqqında məlumat verilməmişdir.

Açar sözlər: Prezident Kitabxanası, kitabxana fondu, fondun təhlili, informasiya şəbəkəsi, CMPL kompleksləşdirmə bazası

Müasir kitabxananın ünsiyyət təcrübələrinin müxtəlifliyi elmi axtarışın, bilik cəmiyyətinin formalaşması, cəmiyyət üzvlərinin yeni texnoloji və sosial-mədəni realitətlərə uyğunlaşması, müasir çoxqütblü bir dünyada fərdin sosiallaşması və mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi, mədəni yetkinliyinin və sosial şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlıdır. İctimai əhəmiyyət daşıyan məlumatların toplanması, saxlanması, istehsalı, yayılması və istifadəsi proseslərində iştirak edən kitabxana, ilk növbədə, cəmiyyətin sonrakı inkişafından asılı olan ən dəyərli sosial məhsula, strateji milli mənbəyə çevrilməsinə obyektiv töhfə verir. Bundan əlavə, informasiya mənbələrindən istifadəyə əsaslanan yeni kommunikativ rejimə işləmək üçün geniş oxucu kütləsinin tanınması ilə kitabxana müxtəlif sosial qruplar arasında tədricən "informasiya şəbəkəsinin" formalaşmasına öz töhfəsini verir.

Kitabxananın fəaliyyətinin yeni texnoloji şəraitində faktiki kitabxana xidməti yeni sənədlərin və ya onlar haqqında bibliografik məlumatların verilməsi, daha çox evristik cəlbədi analitik-sintetik imkanlarla yeni məlumat ötürməsi formaları ilə əvəz olunur. Kitabxana sosial, hüquqi, iqtisadi məsələlərə, habelə yerli idarəetmə, tarix, ekologiya, mədəni həyat və işgüzar fəaliyyət problemlərinə dair faktiki məlumat bazalarının yaradılmasına daha çox diqqət yetirir.

Müasir kitabxananın informasiya funksiyası informasiya məkanının modeləşdirilməsi prosesində mənbələrin qiymətləndirilməsi və resurs yönümlü aspektləri ilə daha çox uyğunlaşır.

Sənədlə məlumatları və bilikləri subyektlərin istehsalından istehlakçılara ötürməklə, kitabxana bir növ virtual universitet kimi fəaliyyət göstərir və funksional cəhətdən bir təhsil müəssisəsi kimi təhsil sistemində mümkün qədər

yaxınlaşır. Müasir dünya üçün xarakterik olan sosial inkişafın texnokratik paradigması onun humanitar məzmununu və humanist oriyentasiyasını qorumaq problemi daha da ağırlaşdırır. Sənəd daşıyıcılarında qeyd alınan bəşəriyyət tarixi yaddaşının qorunub saxlanması kitabxanaların rolu böyükdür. Çünki, kitab bir mədəniyyət hadisəsi, bir insanın idrak əksikliyinə maddi təcəssümü, mənəvi, zəruri "mən" və kitabxananın institusional fəaliyyətinin əsas obyektı müstəvisində tutur və sivilizasiya prosesinin bibliotekrik modeli konsepsiyasını inkişaf etdirməyə imkan verir.

Dəyişən dünyada bir kitabxananın yeni dəyər prioritetləri və həyat tərz, onun "yerli" mədəni makandan kənara çıxmasına və sosial-mədəni infrastrukturun sistem yaradan komponentlərindən birinə çevrilməsinə, ətrafındakı xüsusi bir informasiya mühitinin formalaşmasına kömək edir. Bu informasiya mühiti cəmiyyətin sənəd informasiya resursları ilə tam təminatı tələbini yaradır. Ona görə də cəmiyyətin sənəd-informasiya təminatında kitabxanalar xüsusi rola malik olduğundan onlar öz fondlarında çap əsərlərindən və digər sənədlərdən ibarət zəngin kolleksiyalar yaradaraq oxucuların istifadəsinə verir.

Sənəd-informasiya təminatı dövlət idarəçiliyi fəaliyyəti üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu məqsədlə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ali dövlət qurumlarının sənəd-informasiya təminatı üçün xüsusi təsisatlar yaradılır ki, bu təsisatlara Prezident Kitabxanaları da daxildir.

Tələbatçılara xidmətin genişliyi və mükəmməlliyi baxımdan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası dünyanın bu tipli kitabxanaları arasında layiqli yerdə durur.

Azərbaycan KP MK-nın S.M. Kirov adına Siyasi Maarif Evinin Kitabxanası və Mərkəzi Şəhər Kitabxanası kimi iki böyük kitabxananın fondu arasında formalaşan Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası 2003-cü ildə yaradılmışdır. 2005-ci il dekabr ayının 9-da isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə Kitabxanaya işlər İdarəsinin sektoru statusu verilmişdir. Həmin vaxtdan etibarən Kitabxananın bütün əməkdaşları dövlət qulluqçularıdır (2, s. 23). 2009-cu il iyul ayının 22-də Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə Prezident Kitabxanasına Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin şöbəsi statusu verilmişdir (2, s. 24).

Prezident Kitabxanasının missiyası ali dövlət orqanlarında və digər icra qurumlarında çalışan dövlət qulluqçularına, eləcə də, informasiya maraqları kitabxananın profilinə uyğun olan digər tələbatçılara kitabxananın fondunda olan sənədlərlə, burada yaradılan müxtəlif ilkin sənəd və bibliografik informasiya resursları ilə mükəmməl kitabxana-bibliografiya xidməti göstərməkdir (2, s. 12).

Prezident Kitabxanasının fondunda XVI - XIX əsrlərdə və XX əsrin əvvəllərində nəşr olunmuş müxtəlif dillərdə olan nadir ədəbiyyat nümunələri saxlanılır ki, iqtisadiyyata, siyasətə, dövlət quruculuğuna, hüquqa, fəlsəfəyə, statistika, tarixə, ədəbiyyatşünaslığa və dilçiliyə dair ədəbiyyat üstünlük təşkil edir.

Fondda həmçinin qotik şriftlə çap olunmuş qədim alman kitabları toplusu, "Kral Musiqi Akademiyasının təqdimatında Böyük Opera toplusu" (1703, 1734, 1739, fransız dilində), "Rusiya İmperiyasının adli-sanlı tacirlər təbəqəsi" - 4 dildə (Həqiqi mülki müşavir H.Z. Tağıyevə təqdim olunmuş fəxri nüsxə), Baron de Bayn "Tatarlara: Dərbənddən Yelizavetpola" (fransız dilində), "Mirzə Şəfinin nəğmələri" - toplusu F. Bodenstedt (1865, Berlin, alman dilində), "İki türk komediyası: M.F. Axundov. Sərgüştə-vəzir-xani-Lankaran, Mürəfi vəkillərinin hekayəti" - tərtib edən Alfons Salyer (1888, Paris, fransız dilində) və s. nadir kitab nüsxələri də saxlanılır (3).

Kitabxananın fonduna ədəbiyyatın daxil olması prosesi intensiv şəkildə davam edir. Bunu aşağıdakı cədvəldən aydın görmək olar.

İllər	Azərbaycan dilində	Rus dilində	İngilis dilində	Digər dillərdə	Cəmi
2003	591	477	18	28	1114
2004	517	1296	103	17	1933
2005	681	1490	54	27	2252
2006	1078	2346	84	76	3584
2007	625	1606	60	51	2342
2008	663	1540	48	47	2298
2009	806	2549	78	42	3475
2010	1271	2455	151	167	4044
2011	1386	2617	185	103	4291
2012	1748	2254	115	87	4204
2013	1488	2135	82	86	3791
2014	1512	2166	156	144	3978
2015	1033	1475	126	178	2812
2016	1179	1356	99	246	2877
2017	960	1023	70	74	2127
2018	1329	667	96	79	2171
2019	616	345	41	44	1046
Cəmi	17483	27797	1566	1496	30859

Cədvəldən məlum olur ki, kitabxana fonduna 2003-2019-cu illərdə 30859 adda kitab və kitabça (eləcə də elektron versiyada) daxil olmuşdur. Onlardan 17483 adda kitab azərbaycan dilində, 27797 adda kitab rus dilində, 1566 adda kitab ingilis dilində, 1496 adda kitab digər dillərdədir. Rəqəmlərdən görünür ki, kitabxana fonduna daxil olan kitabların arasında rus dilli ədəbiyyat çoxluq təşkil edir. Dilinə görə ikinci yerdə Azərbaycan dilli ədəbiyyat durur (1).

Daxil olan ədəbiyyatın dilinə görə aparılan təhlil zamanı məlum olur ki, Azərbaycan dilli ədəbiyyat üzrə ən yüksək göstərici 1512 adda olmaqla 2014-cü ildə, rus dilli ədəbiyyat üzrə 2549 adda olmaqla 2009-cu ildə, ingilis dilli

ədəbiyyat üzrə isə ən yüksək göstərici 185 adda olmaqla 2011-ci ildə müşahidə edilmişdir.

Kitabxananın fonduna digər xarici dildə daxil olan ədəbiyyata diqqət yetirsək məlum olur ki, fonda 2003-2018-ci illərdə daxil olan türk dilli ədəbiyyat digər dillərə nisbətən üstünlük təşkil edir. Belə ki, qeyd etdiyimiz zaman qarşılaşdığımız kitabxana fonduna ümumilikdə 859 adda türk dilli ədəbiyyat daxil olmuşdur. Türk dilli ədəbiyyat üzrə ən yüksək göstərici 205 adda olmaqla 2016-cı ildə müşahidə edilmişdir. Xarici dilli ədəbiyyatın hamısı xarici müəlliflər tərəfindən yazılmayıb və xaricdə çap edilməyib. Belə ki, 2018-ci ildə kitabxana fonduna daxil olan fransız dilli ədəbiyyata diqqət yetirsək məlum olur ki, fonda daxil olan 13 adda fransız dilli kitabdan 6-sı azərbaycanlı müəlliflər tərəfindən yazılmışdır və dars vəsaitləri, 2-si isə lüğətdir. Həmçinin fonda bu il üçün "Terreur arménienne. Terror de Armenia" adlı fransız-ərəb dilli ədəbiyyata da rast gəlmək mümkündür. Fonda daxil olan 3 adda Çin dilli kitabdan 2-si azərbaycanlı, 1 kitab isə rus müəllif tərəfindən hazırlanmışdır. Eyni zamanda 5 adda ərəb dilli kitabdan 4-ü, 5 adda fars dilli kitabdan 4-ü azərbaycanlı müəllif tərəfindən hazırlanmışdır (1).

Kitabxana fonduna daxil olan kitablar yalnız dilinə görə deyil, eyni zamanda məzmununa görə də rəngarəngdir. Kitabxanaya daxil olan kitablar kitabxananın əməkdaşları tərəfindən 43 mövzu üzrə qruplaşdırılmışdır.

Prezident Kitabxanasının fonduna yeni daxil olan kitablar hesabına formalaşmamışdır. Kitabxananın arxiv fondu özündə XVI-XIX və XX əsrin əvvəllərində nəşr edilmiş 10 min kitabın müxtəlif dillərdə nüsxələrini saxlayır. Fonda mövcud olan 25 dildə 1088 nüsxə qiymətli və nadir kitab Azərbaycan Respublikasının kitab abidələrinin Dövlət reyestrinə daxil edilmişdir. Həmçinin kitabxananın arxiv fondunda erməni dilində beş minə yaxın kitab var. Erməni dilində olan kitablar arasında 1733-cü il və 1899-cu il nəşri olan İncil xüsusi seçilir. Ermənilərin Azərbaycan mədəniyyətinə qarşı vəhşi münasibət göstərməsinə baxmayaraq, kitabxana ermənilər üçün müqəddəs olan kitabları diqqətlə qoruyub saxlaya bilmişdir.

Kitabxananın Nadir ədəbiyyat fondunda 1893-cü ildə nəşr olunan Brokhaus və Efronun 82 cildlik ensiklopedik lüğəti mühüm yer tutur.

Fonda böyük tarixi dəyəri olan Rusiya imperatorluğu dövründə nəşr olunan və rus dilində çoxlu sayda nadir ədəbiyyat mövcuddur. Belə kitablar arasında biri 1730-cu ildə nəşr olunmuş "Описание коронации ее Величества императрицы, и самодержицы Всероссийской, Анны Иоанновны" adlı kitabdır. Fonda xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyev tərəfindən nəşr olunan "Именитое Российской Империи купечество" kitabının nadir nüsxəsi saxlanılır. Kitabın ayrı-ayrı səhifələrində Azərbaycanın xeyriyyəçiləri Murtuz Muxtarov və Hacı Zeynalabdin Tağıyev haqqında məlumatlara rast gəlmək mümkündür.

Fonda ən qədim kitab 1591-ci ildə nəşr olunan və B.Angelinin müəllifi olduğu "Historia Di Parma" əsəridir. 783 səhifədən ibarət olan kitab italyan dilindədir. Kitab fonda 63.3(4)Tra/ A 57 şifrəsi altında yerləşdirilmişdir. Fonda təxminən 1700-1750-ci illərdə çap olunan 10 adda kitab, 1751-1800-cü illərdə çap olunan 117 adda kitab toplanmışdır.

Burada bəzi nəşrlər gözəl dizaynı və xüsusi poliqrafik quruluşuna görə seçilir. Bu kitablardan biri də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə məhdud sayda nəşr olunan "Qurani-Kərim" in hədiyyə nüsxəsidir. Kitab fərqli dizaynda dəridən hazırlanmış və svarovski daşları ilə bəzədilmişdir.

Fonda Moskvada 700 nüsxə tirajla nəşr olunan "Империя торков: великая цивилизация" kitabı qorunur. Kitabın müəllifi akademik, professor, tarix elmləri doktoru Rəvan Rəhmanəliyevdir. Kitab təkcə elmi dəyərə sahib deyil, həm də çap sənətinin bir nümunəsidir.

Retrofondada aparılan tədqiqat zamanı məlum olur ki, fonda 2 adda əlyazma mövcuddur. Bu əlyazmalardan biri V.O. Klyuçevskinin yazılma dili və yazılma yeri məlum olmayan "Новая русская история" adlı əlyazma, digəri isə 1876-cı ildə hazırlanan "Государственное право" adlı hüquqi sənəddir. Fonda həmçinin 24 adda kartoqrafik nəşrə də rast gəlmək mümkündür.

Kitabxananın əməkdaşları tərəfindən kitabxanaya il ərzində daxil olan bütün sənədlər CMPL kompleksləşdirmə bazasında işlənir, qeydiyyat və uçotu aparıldıqdan sonra İBİS - kitablar, AREF – aftoreferatlar, ERES-elektron resurslar, NOTES – notlar bazasına ötürülür. Ötürülən bütün sənədlərin hər bazada daha geniş biblioqrafik təsviri verilir, kitab formulyarları, kitabxananın baş əlifba kataloqu üçün kataloq kartoqkalrı çap edilir. Bundan başqa fonda daxil olan bütün sənədlər tam yoxlanıldıqdan və redaktə olunduqdan sonra kitabxananın veb saytında olan elektron kataloqda öz əksini tapır. Yeni kitablar haqqında kitabxananın veb sahifəsində vaxtaşırı məlumatlar verilir (1).

Beləliklə, aparılan tədqiqatdan belə qonağa gəlmək olar ki, kitabxanalar qarşısında qoyulan tələblər kitabxana fondunda yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə fondun formalaşması texnologiyasındakı dəyişikliklərin radikal şəkildə yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Ona görə də kitabxanalar:

- Cinsindən, yaşından, milliyətindən, təhsilindən, sosial statusundan, siyasi görüşlərindən, dinə münasibətindən asılı olmayaraq bütün vətəndaşlar üçün elm, informasiya, təhsil, tərbiyə və mədəniyyət funksiyasını yerinə yetirməli;
- Bütün kitabxana resurslarına çıxışı təmin etməli;
- Kitabxana öz resurslarının formalaşmasında ənənəvi və yeni informasiya texnologiyalarının istifadəni təmin etməli;

- Çap və digər növ sənədlərin (audio-video sənədlər, elektron sənədlər, CD-ROM, DVD, Braille məlumat bazaları, global informasiya məkanına giriş, şəbəkə resursları) kitabxanada toplanmasına nəzarət və müxtəlif informasiya mənbələrini əks etdirməli;
- Kitabxana fondlarının yaradılması üçün istifadə edilən üsullar oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsinə xidmət məqsədi daşıyır. Ona görə də kitabxana fondu ətrafında görülməli hər bir tədbir insanların təhsil prosesinə təsir etmək xüsusiyyətinə malik olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. AR Prezident İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası 2003-2015-ci illər hesabatları
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası, Baki, Çarışloğlu, 2013, 88 s.
3. *preslib.az*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФОНДА УПРАВЛЕНИЯ
ДЕЛАМИ ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
ПРЕЗИДЕНТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ

ГАСАНОВА А.В.

РЕЗЮМЕ

Статья отражает некоторые организационные вопросы фонда Президентской библиотеки. Для приобретения практических результатов используются опыт работы библиотеки. Для показания стоимости фонда был проинформирован о редких и ценных книгах который находится в фондах библиотеки.

Ключевые слова: Президентская библиотека, библиотечный фонд, анализ фонда, информационное сознание, комплектатор база данных CMPL

SOME ASPECTS OF ORGANIZATION OF FUND OF ADMINISTRATIVE
DEPARTMENT OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF
AZERBAIJAN PRESIDENTIAL LIBRARY

HASANOVA A.V.

SUMMARY

The article reflects some organizational issues of the Presidential Library Fund. For obtain practical results is used the experience of the library. To indicate the value of the fund was informed about rare and valuable books which are in the library funds.

Keywords: Presidential library, library fund, analysis of the fund, information consciousness, picker CMPL database

OXUCU ANLAYIŞI

QARAYEVA P.B.

*Yasamal MKS-nin İnformasiya-resurs şöbəsinin əməkdaşı
bayramqizi82@mail.ru*

Məqalədə oxucu anlayışı istinadlarla izah edilir, oxucu-kitabxanaçı ünsiyyətinə bəzi problemlərə toxunulur. Kitab verilişi, yox cavabları ilə bağlı təklif irəli sürülür, bu işdə mütəxəssis rəylərinə ehtiyac duyulduğunu vurğulanır.

Açar sözlər: oxucu, kitabxanaçı, qanun, müraciət

Əməkdar elm xadimi, BDU-nun Fəxri professoru Abuzar Xələfov "Kitabxanaşünaslığa giriş" adlı kitabında "Kitabxananın struktur xarakteristikası və əsas elementləri" başlıqlı mətnə oxucu terminini elmi anlayışlarla geniş şəkildə izah edərək kitabxananın əsas elementi hesab edir. "Oxucu sözünün özümdə bir ziyalılıq duyulur. Oxucu dedikdə kitabxana-informasiya fəaliyyətində ziyalı, kitabı sevmə, qiymətləndirməyi bacaran adam başa düşülür. Hər istifadəçi, hər tələbatçı oxucu səviyyəsinə yüksələ bilmir" fikirlərini qeyd etməkdə alimin nə qədər haqlı olduğunu sözsüz ki, bu sahədə çalışan kitabxanaçılıq peşəsi də ətraflı təhlil edilir. Kitabxanaya aid olan hər bir elementin elmi əsaslara söykəndiyi bizə eyni zamanda "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunundan da məlumdur. Kitabxana işinə adı peşə kimi yanan adamlara rast gələndə, həmin təriflərlə yanaşı adı çəkilən kitabdan da sitat gətirir, kitabxanaçılığın əslində müqəddəs peşə hesab edilməli olduğunu şəvqlə söyləyirəm. Kitabxanaçılıq peşəsindən bəhs edəndə ayrıca bir yazım olduğundan burada geniş şəhbət açmağa ehtiyac duymuram. Mətnin adından da bəllidir ki, mövzunun əsas məqsədi oxuculardır.

Əvvəlcə "Oxucu kimdir?" sualını verək. Həmin an yuxarıda adı çəkilən dərslili əsas gətirərək istədiyimiz qədər geniş şəkildə cavab verə bilərik. Təkcə "Bizcə, oxucu sözü öz məzmununda kitabə təkcə bir günlük tələbi olan adamı ifadə etmir, əksinə kitabə daimi ehtiyacı olan, öz professional səviyyəsini və mədəni zənginliyini həmişə təkmilləşdirən, kitabxananın ictimai fəaliyyətində ardıcıl iştirak edən, sistemli qaydada biliklərə yiyələnərkən istəyən, kitabxana mühiti yaradan ziyalı şəxslər oxucu tituluна sahib ola bilərlər" fikrini qeyd etmək kifayət edir ki, əsl oxucunu nişan vermiş olaq. Məsələnin elmi tərəfini bir-birindən qiymətli kitablar izah etdiyindən arxayınçılıqla oxucu məfhumunu bədii tərəfdən təhlil etmək fikrinə düşmüşəm. Mövzuya maraq göstərməyib birbaşa müşahidələrimlə bağlıdır. Kitabxanaçılıq təcrübəmə əsaslanıb təəssürlərimi qələmə almaqla elmə töhfə verməyəm də, bununla kitabxanala-

ra üz tutan, burada dünyanı fikrən, xəyalən səyahət edən, tədbirlərdə, bədii əsərlərin müzakirəsində və s. işlərdə həvəslə iştirak edən fəal oxuculara ehtiramını bildirəcəm və bir neçə mübahisəli məqamı da diqqətə çatdıracağam. Kitabxanayı sevmək, oranı hər kəs üçün doğma məkana çevirməyə çalışmaq niyyətim, üzərimə düşən məsuliyyətin məcburiyyətindən deyil, peşəmə xüsusi sevgimdən, marağımdan irəli gəlir.

Oxucusuz kitabxanaların mövcudluğu millətin faciəsindən xəbər verir. Bu faciədən xilas olmaq üçün məqsədli, sistemli şəkildə çalışmalıyıq. Burada birinci işi valideynlər görməli – övladlarını kitabla həvəsləndirməlidirlər, sonra müəllimlər bu işə qoşulmalı, dərslərdən əlavə şagirdlərə mütaliə üçün müxtəlif kitabların siyahısını verməli, yaxı tətili boyunca həmin ədəbiyyatı hökməm oxumalarını tələb etməlidirlər. İlkən istiqamətdən sonra növbəti məsuliyyət kitabxanaçıların öhdəsinə düşür. İnsanları mütaliəyə həvəsləndirməkdə müəlliflərin də köməyinə ehtiyac duyulur. Onlar ən çox soruşulan kitabların təqdim etməklə kitabxanalara daha çox oxucu qazandırmış olarlar. Çalışdığımız budur ki, adamların həvəslə getdikləri müxtəlif məkanlardan birincisi kitabxana olsun. Mütaliə fərdin mənanı zənginləşməsinə səbəb olur, onu ali məqsədlərə yaşamağa sövq edir. Uzun illər tanıdığımız oxucularda bu hal müşahidə olunmaqdadır. Mütaliəli şəxslər yüksək mədəniyyətə malik olur, mübahisələrdə belə qarşı tərəflə təmkinli davranırlar. Oxucu öz sayı qədər də vətəndaşdır. Vətəndaşın maarifli olması da dövlətin xeyrinədir. Kitabxanadakı maddi-texniki baza, bütün iş planı onlara xidmət etmək üçün qurulur. Hər gün yeni-yeni oxucuların sorğularını eşitməzsək peşəmiz öz gözəlliyini tamamilə itirir. Göstərdiyimiz xidmət sayəsində məqsədimiz yalnız dövlət büdcəsindən maliyyələşmək niyyəti olmamalı, işimizdə vicdanla çalışmalıyıq. Bu keyfiyyət bütün peşələri gözəlləşdirir.

Kitabxanaçılarla oxucuların o zaman problemi yaranır ki, onlar kitabı vaxtında qaytarırlar. Müraciət edib, kitabı qaytarmalarını xahiş edəndə bəzilər buna sərt reaksiya verir, hətta əməkdaşlarımızla aqressiv davrananlar da olur. Bir çoxu da vaxtı olmadığını bəhanə gətirir. Bu cür oxucuların məsuliyyətsizliyi üzündən digər oxuculara yox cavabı verməli olur. Bəzən də kitabları zədəli şəkildə qaytarırlar. Bu zaman kitabxanaçı ilə oxucu arasında bir qədər soyuq münasibət yaranır. Təsəffüf oxucular var ki, üzrlərinə düşən məsuliyyətdən yayınsalar da kitabxanadan istifadə etmək hüquqlarının olduğunu qətiyyətlə söyləyirlər. Amma unudurlar ki, "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda eyni zamanda oxucuların kitabxanadan istifadə etmək qaydalarına əməl etməli, kitab fonduna qayğı ilə yanaşmalı olduğu, çap materiallarının və digər vasitələrin itirilməsinə və ya yarasız hala salınmasına yol verməyi də göstərir. Belə hallarda yaranan problemlər bizi bir təklif irəli sürməyə məcbur edir – Oxucuya kitab verildikdən təyin edilmiş müddətdə onu zədələmədən geri qaytarılmasına zəmanət verən hər hansı bir

cavabdehlik daşıyan sənədə imza atmaları tələb olunsun. Güman edirik ki, bu cavabdehlik onların öz məsuliyyətlərini dərk edərək kitabları vaxtında, yarasız hala salınmadan qaytarmalarına səbəb olacaq.

Kitabxanaçıların xüsusi diqqət ayırdığı kitabla passiv münasibət bəsləyən oxucularımız da var ki, onların sorğularının ödənilməsində bəzən çətinlik yaranır. Hansı ədəbiyyatı mütaliə etmək istədiyini özlə dəqiqəşüurlu bilməyən oxucu, əməkdaşlarımızın təklifi ilə də razılaşmır. Fərdi xüsusiyyətlərdən asılı olmayaraq (xaraktercə səbirsiz olanlar nəzərdə tutulur) hər bir kitabxanaçının müqəddəs borcu qəbul edilmiş qaydalara, prinsiplərə əməl etmək, mütaliəə yanlış istiqamətdə olan oxuculara düzgün yönəldirmək olduğundan bu cür oxuculara xüsusi diqqətlə yanaşırıq. Oxucu hər şeydən əvvəl bir insandır, onun mənavi qidaya, ruhunu oxşaya biləcək nəsnələrə ehtiyacı var. Kitabxanaçı bu ehtiyacı axtarıb tapmalı, ona uyğun davranmalı və həmin ehtiyacı mütaliə ilə ödəyər bilənləri alqışlamalıdır. Oxucuya hər şeydən əvvəl şəxsiyyət kimi yanaşmalıyıq. Xüsusilə də məktəblilərə. Onlarda özlərinə qarşı inam hissi oymatmaq, kitabla təmasa həvəsləndirmək olduqca zəruridir. Biz bu məsuliyyəti dərk edirik, problemlərin aradan qaldırılması üçün mümkün olan işləri görür, maraqlı və cəlbədiciliyi ilə internet alüdəçiliyinə qalib gələn proqramlarla oxucuların maariflənməsinə çalışırıq. Tədbir planına müxtəlif görüşlər, ekskursiyalar, sərgilər, müzakirələr və söhbətlərin daxil edilməsi gördüyümüz işlərin az bir qismidir. Oxucular bizim gəlirli işlərin sevinclə gözlədiyimiz əziz adamlarıdır. Çalışıb ərsəyə gətirdiyimiz işlərin onların gələcəkdə təyin edəcəkləri mövqeləri üçün etibarlı təməl rolunu oynaması bizim üçün qürurvericidir. Yətar ki, hər kəs yolunu kitabxanaya alsın.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. Dərslik. 3 hissədə. h.1.-Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.-314s.
2. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. Dərslik. 3 hissədə. h.2.-Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.-314s.

ПОЯНТИЯ ЧИТАТЕЛЬ

ГАРАЕВА П. Б.

РЕЗЮМЕ

В статье понятия читатель поясняется ссылками, рассматриваются на некоторые проблемы общения читатель-библиотекарей. Предлагается предложение связи ответами нет и передача книг, в этом случае подчеркивается необходимость экспертного мнения.

Ключевые слова: читатель, библиотекарь, закон, обращение

READER UNDERSTANDING

GARAYEVA P.B

SUMMARY

The article explains the reader's concept of reference, the reader-library focuses on the issues of personal health. The book presentation, the feedback provided, is coordinated with a specialist.

Key words: reader, librarian, law, mappeal

M. H. Əhmədovun 3-cü dərəcəli "Əmək" ordeni ilə təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində səmərəli fəaliyyətinə görə Mayıl Hilal oğlu Əhmədov 3-cü dərəcəli "Əmək" ordeni ilə təltif edilsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 16 oktyabr 2019-cu il.

TƏBRİK EDİRİK!

**KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ
İNFORMASIYA JURNALININ
REDAKSIYA HEYƏTİ MAYIL
ƏHMƏDOVU 60 İLLİK
YUBİLİYİ MÜNASİBƏTİLƏ
ÜRƏKDƏN TƏBRİK EDİR.**

MAYIL ƏHMƏDOV-60

2019-cu oktyabr ayının 17-də, respublikada dövlət icra orqanlarının kitabxana-bibliografik və informasiya təminatının inkişaf etdirilməsi sahəsində xüsusi xidmətləri olan tanınmış mütəxəssis, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının direktoru Mayıl Əhmədovun 60 yaşı tamam olmuşdur. O, 1959-cu ildə Goranboy rayonunun Xanqər-vənd kəndində anadan olmuşdur. Mayıl Əhmədov orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirərək 1983-cü ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Kitabxanachılıq fakültəsinə daxil olmuş, buranı fərqlənmə diplomu ilə bitirərək təyinatla 1983-1988-ci illərdə Bakı şəhərindəki Toxuculuq və Yüngül Sənaye işçilərinin

Həmkarlar İttifaqı Respublika Komitəsi Kitabxanasının müdiri, 1989-1991-ci illərdə respublikada ictimai-siyasi yönümlü əsas kitabxana, ölkənin partiya kitabxanalarının metodiki mərkəzi olan Azərbaycan KP MK Siyasi Maarif Evi Kitabxanasının müdiri vəzifələrində çalışmışdır. 1992-2001-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi təsərrüfat şöbəsinin nəzdindəki kitabxananın müdiri, 2001-2003-cü illərdə İşlər İdarəsinin böyük məsləhətçisi vəzifələrində işləyən M. Əhmədov hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin şöbə müdiri - Prezident Kitabxanasının direktoru vəzifəsində çalışır. Dövlət qulluğunun baş müşaviridir.

Mayıl Əhmədov kitabxana-informasiya və bibliografiya xidmətinə dair dünyada mövcud olan yeni, səmərəli metod və texnologiyaların öyrənilməsinə və bu yeniliklərin Prezident Kitabxanasında tətbiqinə, istifadəsinə xüsusi diqqət yetirir. O, növbəti respublika, həm də MDB kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən novator rəhbər, öz işinin bütün incəliklərini, yeni tendensiya və texnologiyaları yaxşı bilən yüksək peşə səviyyəli mütəxəssis kimi tanınır. Onun rəhbərliyi altında Prezident Kitabxanasında 2004-cü ildə kitabxana proseslərinin kompleks avtomatlaşdırılması üzrə sistemin bütün modulları tətbiq edilmiş və elektron kataloqun internet üzərindən əlverişliliyi təmin edilmiş, daha sonra dövrü nəşrlərdə dərc edilən materialların elektron kartotekası yaradılaraq həm lokal şəbəkədən, həm də internet üzərindən istifadəyə verilmiş, fonda olan əhəmiyyətli nəşrlərin elektron versiyalarından ibarət zəngin on-layn kitabxana yaradılmış, ictimai maraq kəsb edən ayrı-ayrı mövzu və problemlər üzrə kitabları, məqalələri, foto və video sənədləri, bibliografik materialları bir elektron məkanda əks etdirən və internet üzərindən hamıya əlverişli olan tematik elektron toplusların, tematik internet saytların tərtibinə başlanmış, fonda mövcud bütün monoqrafik nəşrlərin elektron kataloqa daxil edilməsi işi başa çatdırılmışdır. Kitabxananın fəaliyyətinin zamanın tələbləri səviyyəsində qurulması, yeni təcrübənin öyrənilərək tətbiqi üçün o, MDB və uzaq xarici ölkələrdəki aparıcı kitabxanalarla, bu sahədə tanınmış beynəlxalq təşkilatlarla işgüzar əlaqələr qurulmasına çalışır, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq tədbirlərdə fəal iştirak edir. O, IFLA-nın Böyük Britaniyada (Qlazqo), İtaliyada (Milan), İsveçdə (Qeteborq) və Finlandiyada (Helsinki), Polşada (Vrotslav), Yunanıstanda (Afina) keçirilmiş illik Şura və Konfranslarında, 2011-ci ildə İsveçdə keçirilmiş Azərbaycan və İsveç kitabxanalarının birgə konfransında iştirak etmiş, 2012-ci ildə Ankarada Avrasiya Kitabxanalar Birliyinin təsis Konfransında Azərbaycan kitabxanalarının inkişaf perspektivlərinə həsr edilmiş məruzə ilə çıxış etmişdir. Məhz onun təklifi ilə IFLA-nın praktikasında ilk dəfə olaraq Azərbaycanın təmsilçisi, Prezident Kitabxanasının əməkdaşı bu təşkilatın hökumət kitabxanaları üzrə daimi komitəsinin fəaliyyətində bir seqm müddətində üzv olaraq iştirak etmişdir.

Mayıl Əhmədovun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə ilk dəfə olaraq dövlət

idarəetmə orqanlarının kitabxana-bibliografik və sənəd-informasiya təminatı məsələlərinin müzakirəsinə həsr olunmuş ixtisaslaşdırılmış beynəlxalq konfrans-DIOSIT keçirilməyə başlamışdır ki, bu maraqlı tədbir Prezident Kitabxanasında indiyə qədər iki dəfə (2008 və 2013-cü illərdə) keçirilmiş və MDB, Şərqi Avropa kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Mayıl Əhmədov Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi Ekspert Komissiyasının və Milli Kitabxananın Məsləhət Şurasının üzvüdür. O, görkəmli dövlət və ictimai xadimlərin fəaliyyətinə dair bir neçə kitabın həmtərtibçisi və məsul redaktoru, kitabxana fəaliyyətinə dair bir sıra metodiki və soraq nəşrlərinin elmi məsləhətçisi və redaktoru, dövrü mətbuatda, konfrans topluslarında dərc edilmiş bir sıra məqalələrin müəllifidir. 2011-ci ildə dövlət qulluğu sahəsində uzun müddət səmərəli fəaliyyətinə və kitabxana işinin inkişafında xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar Mədəniyyət işçisi fəxri adına layiq görülmüşdür. 2019-cu ilin oktyabr ayının 16-da isə Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Mayıl Əhmədov Azərbaycanda kitabxana işi sahəsində səmərəli fəaliyyətinə görə 3-cü dərəcəli "Əmək" ordeni ilə təltif edilmişdir.

Hörmətli Mayıl Əhmədovu bu yubiley münasibəti ilə ürkdən təbrik edir, ona yeni-yeni uğurlar və cən sağlığı arzulayırıq.

ƏLİYUSUF MƏMMƏDOV
BDU, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

YENİ NƏŞR

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ - 100

BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN
ELMI KİTABXANASI
100 İL ELM VƏ TƏHSİLİN
XİDMƏTİNDƏİSMAYILOVA NİGAR NURƏDDİN QIZI
BDU, Kitabxanaşünaslıq kafedrası, dosent əvəzi,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
n.musaeva@rambler.ru

Azərbaycanın nüfuzlu elm və təhsil ocağı olan Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarıdır. 2019-cu ildə təsis edilməsinin 100 yaşı tamam olan Bakı Dövlət Universiteti Məşəlman Şərqində yeni tipli ilk ali məktəb kimi azərbaycançılıq məfkurəsinə daim sadiqlik nümayiş etdirmişdir. Azərbaycanda ali təhsil sisteminin qurulmasında, yaradıcı elmi təfəkkürün innovativ ideyalar əsasında formalaşdırılmasında, elmi tədqiqatların dərin məzmun kəsb edərək son texnologiyaların da təbiiq ilə müasir standartlara uyğun aparılmasında, hazırlıqlı kadr potensialının davamlı təkmilləşdirilməsi və elmi-intellektual mühitin inkişaf səviyyəsinin daha da yüksəldilməsində, o cümlədən Azərbaycan xalqının tarixi-mədəni dəyərlərinin və mənəvi-əxlaqi sərvətlərinin qorunub yaşadılmasında Universitetin təqdimləyici xidmətləri vardır. Məhz bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 14 noyabr 2017-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır.

Bakı Dövlət Universiteti özünün 100 illik fəaliyyəti dövründə elm, təhsil, mədəniyyət və xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün 120 min nəfərdən artıq yüksək ixtisaslı mütəxəssis, yüzlərlə elm adamı, onlarla görkəmli alim və yaradıcı ziyalılar yetişdirmişdir. Universitetin çoxminli kollektivinin özünün dünya şöhrətli məzunları, Ümummilli Lider Heydər Əliyevlə fəxr edir.

Bakı Dövlət Universitetinin əsas strukturlarından biri olan Elmi Kitabxana da universitetin təsis edildiyi tarixdə, 1919-cu ildə təşkil olunmuşdur. Ölkədə ali təhsilin, elmin əhəmətlərinin zənginləşdirilməsində, gənc nəslin müstəqil dövlətçilik ideyalarına sədaqət ruhunda təbriyəsində mühüm xidmətləri olan, Azərbaycan xalqının milli sərvəti Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə ən gözəl töhfələrdən biri Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Prezident təqəddüslü, milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, tarix elmləri doktoru, "Şöhrət" ordenli professor Abuzər Xələfovun qələmə aldığı "Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası - 100" monoqrafiyadır.

Respublikamızın ən böyük və zəngin elmi kitabxanalarından biri olan BDU-nun Elmi Kitabxanasının yaranma tarixi və fəaliyyətinə həsr edilmiş bu monoqrafiya müəllifin öz sözləri ilə desək, "hayatda qazandığım bütün müvafəqiyyətlərə görə borclu olduğum, doğma Azərbaycanımızın təhsil və elm mədəbəğı kimi müqəddəsleşən Bakı Dövlət Universitetinin 100 illiyinə bir övlad yadigarıdır".

Azərbaycanda ilk ali təhsil və elm mədəbəğı olan Universitetin yaranmış gündən bu günə qədər yaşamış şərfli ömründə, əhəmiyyətli tarixi yolunda onun bir əsrlik kitabxanasının tədqiqinə Ulu Öndər Heydər Əliyevin "Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının milli sərvətidir, milli iftixarıdır!", Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Bakı Dövlət Universiteti Azərbaycanın aparıcı təhsil ocağıdır. Burada çox güclü professor-müəllim heyəti vardır və bütün dövrlərdə da Universitet Azərbaycanda peşəkar kadrların hazırlanması işində çox böyük işlər görmüşdür!" kəlamları ilə başlaması monoqrafiyanın əhəmiyyəti və çəkisini daha da artırır. Ulu Öndərin və ölkə Prezidentinin Bakı Dövlət Universitetinə verdiyi bu yüksək qiymətli universitetin çoxminli kollektivinin fədakar əməyinə verilən dəyərdir.

Kitabxanaşünas alim monoqrafiyada BDU-nun Elmi Kitabxanasının fəaliyyətini 7 fəsilə tədqiq edir. BDU-nun Elmi Kitabxanasının yaranması və ilk on ildə fəaliyyəti tədqiq olunarkən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xalqın milli özünüdərkində, milli şüurunun oyanmasında mühüm rolunu alan milli mədəniyyətin, təhsilin, ədəbiyyat və incəsənətin elmi-mədəni inkişafındakı xidmətləri araşdırılır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin təhsil siyasəti olduğca düşünülür, xalqın milli mənafeyinə, azərbaycançılığa xidmət edən, ölkəmin təhsil və elm potensialını daim inkişaf etdirməyə yönələn kompleks bir siyasət idi və onun əsasında ibtidai, orta, orta ixtisas məktəblərinin təşkili ilə yanaşı, ali məktəblərin açılmasına da xüsusi diqqət yetirilirdi. Məhz bu siyasətin nəticəsidir ki, parlament 1919-cu il sentyabrın 1-də Bakı şəhərində Dövlət Universitetinin təsis edilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev yazır: «Azərbaycan xalqının XX əsrin əvvəllərində başlamış kütləvi şəkildə maariflənməsi, savadlanması prosesində Bakı Dövlət Universi-

tətinin açılması əlamətdar tarixi bir hadisə olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin təşəbbüsü ilə Azərbaycanda ilk ali təhsil ocağının yaranması o dövrdə gedən tarixi proseslərdən doğan bir zərurət idi... Bakı Dövlət Universitetinin əsasını qoyanların, onun inkişafına təkan vermiş insanların əməyini daim yüksək qiymətləndirərək, onların xatirəsini böyük minnətdarlıq və ehtiram hissi ilə yad edirik».

Müəllifin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti özünün yaratmış olduğu elm və təhsil mədədəhənin bəhrəsini görməyə də, bu möhtəşəm elm ocağı Azərbaycan xalqının tələyində çox mühtəşəm hadisə oldu. Xalqımızın gələcək inkişafında, gələcək nəsillərin yetişməsində sənməz mayak rolunu oynadı. Milli dövlətçiliyimizin tarixi nailiyyəti olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qısa ömür yaşasa da, xalqımızın əzəli arzusu olan müstəqillik ideyalarının gələcəkdə gerçəkləşməsi üçün zəngin ənənələr formalaşdırdı, milli ideologiyanın, Azərbaycançılıq məfkurəsinin inkişafının elmi əsaslarını yaradıb yadigar qoydu.

Fundamental və yüksək elmi-nəzəri sanballılığı ilə böyük əhəmiyyət kəsb edən monoqrafiyada Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra BDU-nun fəaliyyətinin yeni şəraitə uyğun qurulması: universitetin maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, yüksək ixtisaslı kadr korpusunun yaranması, tələbə qəbulunun artırılması, yeni fakültə və ixtisasların açılması və s. geniş işıqlandırılır. Elmi Kitabxananın XX əsrin 30-40-cı illərindəki fəaliyyəti, xüsusilə 1930-cu ildə SSRİ-də ali təhsil sisteminin yenidən qurulması və universitetin fakültələrinin ayrı-ayrı institutlara çevrilməsi ilə əlaqədar universitet kitabxanasının fondunun da yənu yaranan institutlar arasında bölüşdürülməsi, 1933-34-cü tədris ilində universitetin yenidən fəaliyyətə başlaması ilə əlaqədar onun əsaslı kitabxanasının da qismən bərpa edilməsi, kitabxananın Böyük Vətən müharibəsi və müharibədən sonrakı illərindəki fəaliyyəti professor A.Xələfovun elmi üslubundakı arxiv sənədlərinə sistemli müraciət, fəsiləsiz xətarış, yeni fakt və sənədlərin elmi döviyyəyə daxil edilməsi ilə tədqiq olunur.

A.Xələfovun elmi-tədqiqat istiqamətlərindən birini Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafındakı xidmətlərinin təhlili, onun nəzəri irsinin kitabxanalarda təbliği məsələləri təşkil etdiyindən, bu monoqrafiyada da Elmi Kitabxananın 1970-1980-ci illərdəki fəaliyyətinin araşdırılması xüsusilə diqqət cəlb edir. 1969-cu ildə Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə ilk gəlişi ilə böyük təşkilatçılığı və prinsipiallığı sayəsində qısa zamanda respublikamızda təhsil sisteminə, kitabxana işində böyük uğurlar qazanıldı. Müəllif statistik göstəricilərdən bəhrələnmərk BDU-nun Elmi Kitabxanasında sənəd fondunun tərkibi və sayının, kitabxanaya gəliş, kitab verilişi, oxucuların sayı və kontingenti haqqında faktlar ortaya qoymuşdur.

Universitetin təəssübkeşi, qocaman alimi, peşkar pədaqoqu A.Xələfov respublikanın müstəqilliyi şəraitində də bu ali təhsil ocağının kitabxanasının fəaliyyətinin təhsil prosesinin əsas aparıcı strukturlarından birinə çevrilməsini,

milli ideologiya, dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsi və inkişafında müstəsna xidmətlərini böyük iftixar hissi ilə qeyd edir: "Suverenliyini aldə etmiş müstəqil Azərbaycan dövlətinin qarşısında təhsilin yenidən qurulması, demokratikləşdirilməsi, milli zəminə, bəşəri dəyərlərə əsaslanan, cəmiyyətin və dövlətin inkişafına, maraq və mənəfiyinə xidmət edən sistemin yaranması kimi mühtəm vəzifələr qoyulmuşdur". Professor Elmi Kitabxananın müstəqillik illərindəki fəaliyyətini iki - 1991-2007-ci illərə və 2008-2019-cu illərə əhatə edən iki fəslə bölərək tədqiq edir. İlk mərəhlədə Ulu Öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ilin iyununda ikinci dəfə hakimiyyətə gəlməsi ilə Azərbaycan təhsil sisteminin böhran vəziyyətindən çıxması, dərin təhsil islahatlarının aparılması, Azərbaycan təhsilinin müasir dünya təhsil sisteminə inteqrasiya edilməsi üçün əlverişli perspektivlər açılmasını xüsusilə vurğulayır. Elmi Kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxanaya ayrılan maliyyə vəsaitinin artırılması sahəsində keçid dövründən çətinliklərə baxmayaraq, mühtəm işlər görüldüyü, xüsusilə oxuculara xidmət işinin təşkil və fondun komplektləşməsinin inkişaf dinamikası qeyd edilir. Sonrakı mərəhlədə Ulu Öndər Heydər Əliyev və onun siyasi davamçısı Prezident İlham Əliyev tərəfindən imzalanmış və ölkədə kitabxanaların qorunub saxlanmasını təmin edən, kitabxana siyasətinin formalaşdırılması zərurətini rəli sürən kitabxana işinə dair dövlət qərarları, sərəncamları, proqram və sənədləri haqqında ətraflı məlumatlar verilir.

Monoqrafiyada kitabxananın ayrı-ayrı şöbə və bölmələrinin fəaliyyəti əyrənilərək ümumiləşdirilmiş və onlar haqqında detallı statistik məlumatlar verilmişdir. Tarixi və elmi əhəmiyyət kəsb edən kitabxananın fondunda çox qiymətli 2 500 449 nüsxə ədəbiyyat saxlanılır. Bunların da 1434550-ni elmi fond, 684 899-nu tədris fondu, 201466 nüsxəsini isə dövi nəşrlər təşkil edir. Kitabxananın Nadir kitablar, Azərbaycanşünaslıq və Şərq şöblərində Azərbaycanca, Cənubi Qafqaz ölkələrində, Mərkəzi və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinə dair Azərbaycan, rus, türk, ərəb, fars, ingilis, fransız və s. dillərdə çox qiymətli 34 700-dən artıq çox nadir kitablar, XIII-XVIII əsrlərə dair 94 qiymətli əlyazma saxlanılır. 1998-ci ildən bu günə kimi BDU-da müxtəlif elm sahələrinə aid müdafiə edilən 4540 dissertasiya və 73930 avtoreferat saxlanılır ki, onların 1250-si Azərbaycan, 3290-i isə rus dilindədir. Kitabxananın daimi oxucularının sayı 15 806 nəfərdir. Bunlardan 10 644 nəfəri tələbə, 458 nəfəri müəllim və 230 nəfəri professorudur.

Müəllif BDU-nun Elmi Kitabxanasının bir əsrlik fəaliyyətini tədqiq etməklə onun respublikanın ən böyük elmi kitabxanalarından birinə çevrildiyini, öz fondunun zənginliyi, nadirliyi və oxuculara xidmət işinin təşkil baxımından Respublika Milli Kitabxanasından sonra ikinci yeri tutmasını, onun respublika ali təhsil müəssisələrində kitabxanalarının metodiki mərkəzi funksiyasını xüsusilə vurğulayır.

Çoxillik elmi-nəzəri və pedaqoji fəaliyyətində həmişə zamanla səsələn başlıca aktual məsələlərin reallaşdırılmasını öz iş prinsipinin başlıca əsaslarından biri kimi müəyyən edən A.Xələfov yeni informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində bütün sahələrdə olduğu kimi, kitabxana işində də müasir texnologiyaların tətbiqini, yeni qabaqcıl texnoloji vasitələrdən, informasiya texnologiyalarından istifadənin zəruriliyini əsaslandırmağa çalışmış və monoqrafiyada bu istiqamətdə də konkret fundamental əməli addımlar atmışdır. Kitabın sonunda «Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi» elmi-tədqiqat laboratoriyasının fəaliyyəti, Elmi Kitabxanada innovativ layihələrin tətbiqi, BDU-nun elektron kitabxanasının, rəqəmsal referativ jurnallar kolleksiyasının yaradılması, açıq əlyətərli (Open Access) rəqəmsal kolleksiya layihəsi haqqında geniş məlumatlar verilmişdir.

Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının 69 il oxucusu olmuş, bir kitabxanaşünas alim kimi kitabxananın elmi fəaliyyətində yaxından iştirak etmiş, kitabxananın zəngin bilik xəzinəsindən bəhrələnməmiş professor A.A.Xələfov kitabxananın 100 illik tarixini qələmə almaqla bu böyük elm və təhsil mədəgahı qarşısında bir oxucu kimi də öz borcunu yetirə yetirdiyinə görə qürur hissi keçirdiyini qeyd edir.

Məqaləni müəllifin öz sözləri ilə yekunlaşdıraraq: "Azərbaycan xalqının milli sərvəti, milli iftixarı olan Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasının tarixinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi bir daha göstərir ki, universitetin əsas atributlarının biri olan Elmi Kitabxana universitetin keçidiyi 100 illik şəərəfli yolda, onun elm, tədris, mədəniyyət və maarifin inkişafı sahəsində apardığı böyük titanik fəaliyyətin əsas iştirakçılarından biri olmuş, universitetin bir sayılı laboratoriyası rolunu bacarıqla və ləyaqətlə yerinə yetirə bilmişdir".

MÜNDƏRİCAT

XƏLƏFOV A.A.	BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ-100 Bakı Dövlət Universitetinin tərəqqi və inkişafında yeni mərhələ: Heydar Əliyev mərhələsi (1969-2003)	7
XƏLƏFOV A.A., KNYAZ ASLAN QURBANOV A.L., MƏMMƏDLİ S.S.	100 YAŞLI ALI TƏHSİL OCAĞI YENİ YÜKSƏLİŞ MƏRKƏLƏSİNDƏ "VİRTİCİ JURNALLAR" PROBLEMİ, ELMİ İŞÇİLƏRİN VƏ MÜTƏXƏSSİSLƏRİN MAARİFLƏNDİRİLMƏSİ	35
KNYAZ ASLAN MƏMMƏDOV M.Ə. KAZİMİ P.F.	NƏSR ƏSƏRLƏRİN REDAKTƏ PRİNSİPLƏRİ RETK MÜASİR MƏRKƏLƏDƏ AZƏRBAYCANDA ELM-METRIK TƏDQİQATLARIN MÜASİR VƏZİYYƏTİ	51
HƏSƏNOVA N.Ə., QULİYEV N.Ə. İSLAMOVA Ş.İ.	RƏQƏMSAL KİTABXANA XİDMƏTLƏRİNDƏ ELEKTRON MARKETİNG STRATEGİYALARI KİTABXANALARDA İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİ VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ	84
MƏHƏMMƏDLİ D.H.	KİTABXANADA İNFORMASIYA İSTEHSALININ TEKNOLOJİ MƏRKƏLƏSİ	93
HÜSEYNOVA G.Z.	XVIII ƏSR AZƏRBAYCAN KİTABXANALARININ TİPOLOGİYASI	98
ABDULLAZADƏ F.F.	GÖRMƏ MƏHDUDİYYƏTLİ ŞƏXSİLƏRƏ KİTABXANA-İNFORMASIYA XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİNDƏ PROGRAM TƏMİNATI	104
ƏLİZADƏ H.Ə.	MÜASİR MƏRKƏLƏDƏ KİTABXANALARDA DÖVLƏTÇİLİYİN TƏBLİĞİ SAHƏSİNDƏ YENİ İNNOVASIYALAR	109
VƏLİYEV S.M.	AZƏRBAYCAN MEMARLIQ VƏ İNŞAAT UNİVERSİTETİ KİTABXANASINDA MÜASİR TEKNOLOGİYANIN KİTABXANA İŞİNİN AVTOMATLAŞDIRILMASINA TƏSİRİ	115
HƏSƏNOVA A.V.	AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN İŞLƏR İDARƏSİ PREZİDENT KİTABXANASININ FONDUNUN TƏŞKİLİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ	122
QARAYEVA P.B. YUBİLEY:	OXUCU ANLAYIŞI	127
MƏMMƏDOV Ə.M.	MAYIL ƏHMƏDOV-60 YENİ NƏSR:	133
İSMAYİLOVA N.N.	BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİNİN ELMİ KİTABXANASI 100 İL ELM VƏ TƏHSİLİN XİDMƏTİNDƏ	137
		140

СОДЕРЖАНИЕ

ХАЛАФОВ А. А.	БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ-100 Новый этап развития и эволюции Бакинского Государственного Университета: этап Гейдар Алиева (1969-2003)	7
ХАЛАФОВ А.А., КНЯЗЬ АСЛАН	БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ 100 ЛЕТНЕЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ В НОВОЙ ФАЗЕ РАЗВИТИЯ	35
КУРБАНОВ А.И., МАММЕДЛИ С.С.	ПРОБЛЕМА «ХИЩНЫХ ЖУРНАЛОВ» - ВОСПИТЫВАТЬ УЧЕНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ	43
КНЯЗЬ АСЛАН	ОСОБЕННОСТИ РЕДАКТИРОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ ЛИТЕРАТУРНО- ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ (на основе редакций прозаических произведений)	51
МАМЕДОВ М.А.	РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА В СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	73
КАЗИМИ П.Ф.	СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ	79
ГАСАНОВА Н.А., ГУЛИЕВА Н.А.	СТРАТЕГИИ ЭЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГА В ЦИФРОВЫХ БИБЛИОТЕЧНЫХ УСЛУГАХ	84
ИСЛАМОВА ШИ.	ИННОВАЦИЯ И ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОДДЕРЖКА В БИБЛИОТЕКАХ	93
МАГАМЕДЛИ Д.Г.	ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ ЭТАП БИБЛИОТЕЧНОГО ИНФОРМАЦИОННАЯ ПРОИЗВОДСТВА	98
ГУСЕЙНОВА ГЮ.З.	ТИПОЛОГИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ БИБЛИОТЕК XVIII-IX ВЕК	104
АБДУЛЛАЗАДЕ Ф.Ф.	ПРОГРАММНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В ОРГАНИЗАЦИИ БИБЛИОТЕЧНО- ИНФОРМАЦИОННОЙ СЛУЖБЫ ЛЮДЕЙ С ВИЗУАЛЬНЫМ ПОВРЕЖДЕНИЕМ	109
АЛИЗАДЕ Г.А.	НОВЫЕ ИННОВАЦИИ В ОБЛАСТИ ПРОПАГАНДЫ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В БИБЛИОТЕКАХ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	115
ВЕЛИЕВА С.М.	ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАЗРАБОТКИ НА АВТОМАТИЗАЦИЮ БИБЛИОТЕЧНОЙ РАБОТЫ В БИБЛИОТЕКЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА АРХИТЕКТУРЫ И СТРОИТЕЛЬСТВА	122
ГАСАНОВА А.В.	НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФОНДА УПРАВЛЕНИЯ ДЕЛАМИ ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	127
ГАРАЕВА П. Б.	ПРЕЗИДЕНТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ ПОНЯТИЯ ЧИТАТЕЛЬ	133

ЮБИЛЕЙ

МАМЕДОВ А.М. НОВАЯ ИЗДАНИЯ ИСМАЙЛОВА Н.Н.	МАЙЫЛ АХМЕДОВ-60 НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА БАКИНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА 100 ЛЕТ НА СЛУЖБЕ НАУКЕ И ОБРАЗОВАНИЮ	137 140
---	---	------------

CONTENTS

KHALAFOV A.A.	BAKU STATE UNIVERSITY-100 A new stage in the development and evolution of Baku State University: The stage of Heydar Aliyev (1969-2003)	7
KHALAPHOV A.A., ASLAN KNYAZ	BAKU STATE UNIVERSITY 100 years aged higher education university at the new development stage	35
QURBANOV A.I., MAMMADLI S.S., ASLAN KNYAZ	THE TASK OF "PREDATORY MAGAZINES" IS TO EDUCATE SCIENTISTS AND EXPERTS FEATURES OF VARIOUS GENRES EDITING LITERARY-ART WORKS	43
MAMMADOV M.A.	REPUBLICAN SCIENTIFIC AND TECHNICAL LIBRARY IS AT THE PRESENT STAGE	73
KAZIMI P.F.	MODERN SCIENTIFIC RESEARCHES IN AZERBAIJAN	79
HASANOVA N.A., GULIYEVA N.A., ISLAMOVA S.H.	DIGITAL MARKETING STRATEGIES FOR DIGITAL LIBRARY SERVICES INNOVATION ACTIVITY IN LIBRARIES AND THEIR INFORMATION SUPPORT	84
MAHAMMADLI D.H.	TECHNOLOGICAL PHASE OF LIBRARY – INFORMATION PRODUCTION	98
HUSEYNOVA G.Z.	THE TIPOLOGY OF AZERBAIJAN LIBRARIES IN THE XVIII CENTURY	104
ABDULLAZADE F.F.	THE SOFTWARE IN THE ORGANIZATION OF LIBRARY-INFORMATION SERVICE FOR VISUALLY IMPAIRED PEOPLE	109
ALIZADE H.A.	NEW INNOVATIONS IN THE AREA OF PROMOTE STATEHOOD IN LIBRARIES IN MODERN STAGE	115
VELJEVA S.M.	INFLUENCE OF DEVELOPMENT TECHNOLOGY ON AUTOMATION OF LIBRARY WORK IN LIBRARY OF AZERBAIJAN UNIVERSITY OF ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION	122
HASANOVA A.V.	SOME ASPECTS OF ORGANIZATION OF FUND OF ADMINISTRATIVE DEPARTMENT OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN PRESIDENTIAL LIBRARY	127
QARAIEVA P.B., ANNIVERSARY MAMADOV A.M.	READER UNDERSTANDING MAYIL AKHMEDOV-60	133
THE NEW PUBLICATION ISMAILOVA N.N.	SCIENTIFIC LIBRARY OF BAKU STATE UNIVERSITY 100 YEARS IN SERVICE OF SCIENCE AND EDUCATION	140

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ!

"Kitabxanaşünaslıq və informasiya" elmi-nəzəri və praktik jurnalının redaksiyasına təqdim edilən elmi məqalələr göstərilən qaydalar əsasında tərtib edilməlidir:

- 1) *Format – A4; Sətirlərarası interval – 1,0; Yuxarıdan 2,5 sm; Aşağıdan 2,5 sm; Soldan 3,5 sm; Sağdan 1,5 sm. Məqalələrin həcmi 1 çap vərəqindən artıq olmamalıdır.*
- 2) *Şrift dəsti: Azərbaycan dilində – Times New Roman İngilis dilində – Times New Roman Rus – Times New Roman Şriftlərin ölçüsü 12 (Word 2003).*
- 3) *Hər bir elmi məqalənin ingilis və rus dillərində xülasələri olmalı, burada məqalənin ingilis və rus dillərində adı da öz əksini tapmalıdır.*
- 4) *Elmi məqalələr və xülasələr kompüterdə çap olunmuş şəkildə disklə birlikdə təqdim olunmalıdır. Disklər geri qaytarılmır.*
- 5) *Müəllif haqqında aydın məlumat verilməli, ad, ata adı, soyad açıq yazılmalı, işlədiyi və ya oxuduğu müəssisənin adı tam şəkildə yazılmalıdır.*
- 6) *Hər bir elmi məqaləyə 2 mütxəssis rəy verməlidir.*

*Nəşriyyat redaktoru:
İsmaylova Nigar*

*Kompüter tərtibatı və dizayn:
Günəl Hüseynova*

*Jurnal Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135. 16.03.2010.*

*Jurnal "Mütərcim"
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzində
çap olunmuşdur.*

*Yığılmağa verilmişdir: 15.11.2019.
Çapa imzalanmışdır: 21.11.2019.
Formatı 70x100%
Həcmi 9,5 ç.v.*

*Az 1073, Bakı, Zəhid Xəlilov küç.23
596 21 44; 497 06 25; (055)715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru
[www/mutercim.az](http://www.mutercim.az)*

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ- 100

